

τῆς ἐξερευνήσεως τοῦ μεταξὺ τῶν δύο κτισμάτων χώρου, ἣτις ἀπεκάλυψε νέα κτίσματα ἀνήκοντα εἰς Πρόπυλον ἴσως, εὐρὺ καὶ ἀξιόλογον. Ἐντὸς τοῦ Προπύλου εὐρέθησαν διακόσια τριάκοντα χαλκᾶ νομίσματα καὶ ἓν ἀργυροῦν τετράδραχμον Ἀλεξάνδρου ἐντὸς πηλίνου ἀγγείου. Σποράδην δ' εὐρίσκονται ὡσαύτως διάφορα χαλκᾶ καὶ σιδηρᾶ οἰκιακῆς χρήσεως σκεύη, ὅσα διέφυγον τὴν δῆωσιν καὶ τὴν καταστροφήν. Εἶνε δὲ ἡ εἰκὼν τῆς καταστροφῆς τοιαύτη, ὥστε οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι εἶνε ἀποτέλεσμα ἐκπορθήσεως. Ἄφου δὲ οὐδὲν ἴχνος Ῥωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ εὐρίσκεται ἐν τῷ χώρῳ τούτῳ, εὐνόητον εἶνε ὅτι ἡ κατασκαφὴ προέρχεται ἐκ τῶν εἰσελθόντων εἰς τὴν πρωτεύουσαν νικητῶν μετὰ τὴν ἦτταν τοῦ Μακεδόνο^ς Βασιλέω^ς. Ἀξία δὲ λόγου εἶνε ἐπίσης ἡ περὶ τὴν ὑπόγειον λαξευτὴν κρύπτῃν ἔρευνα, ἣτις ἀπεκάλυψε λείψανα περιβόλου τῆς κρύπτῃς ταύτης καὶ σχέσιν αὐτῆς πρὸς τὰ περιβάλλοντα οἰκοδημήματα. Ἰδιαιτέρως δὲ σπουδαία εἶνε ἡ ἀποκαλυφθεῖσα οἰκία, εἰς ἣν ἀνήκει τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν Πρόπυλον. Ἐν τῷ κέντρῳ αὐτῆς ὑπῆρχε μεγάλη παραλληλόγραμμος αὐλὴ, ἐν ἣ ὑπάρχει φρέαρ καὶ περὶ τὴν ὁποίαν ὑπῆρχε στοά, τὴν στέγην τῆς ὁποίας ὑπεβάσταζον κίονες. Καθ' ἑλοῦ δὲ ἡ μέχρι τοῦδε ἐργασία εἶνε ἀπὸ ἀρχαιολογικῆς ἀπόψεως πολὺ ἱκανοποιητικὴ, διδάσκει δὲ ὅτι κατὰ τὸν τόπον τοῦτον τῆς Πέλλης πρέπει πάντως νὰ συνεχισθῆ ἡ ἀνασκαφὴ ἐν προσεχεῖ μέλλοντι».

Ἐξηκολούθησαν δὲ καὶ αἱ ἐν Θεσσαλίᾳ ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἐνεργούμεναι ὑπὸ τῆς Ἐταιρείας ἀνασκαφαὶ διὰ τοῦ ἐφόρου ἀρχαιοτήτων Α. Ἀρβανιτοπούλου, ὅστις ἐν τῇ πρὸς τὸ Συμβούλιον ἐκθέσει του ἀνακοινῶ τὰ ἐξῆς: «Σκοπὸς τῶν ἐφετεινῶν ἀνασκαφῶν ὑπῆρξεν ἡ ἐν τῇ νειωστὶ ἀναγνωρισθεῖσα Δημητριάδι εὑρεσις τοῦ τάφου τοῦ βασιλέω^ς Δημητρίου. Ὁ Πλούταρχος βεβαιῶσ, ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ

Δημητρίου Ἀντίγονος ὁ Γονατᾶς ἐκόμισε μεγαλοπρεπῶς τὰ λείψανα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καὶ ἔθηκεν ἐν Δημητριάδι. Ἐξητήθη λοιπὸν ὁ τάφος εἰς τρία μέρη ἔξω τῶν τειχῶν τῆς πόλεως καὶ εἰς ἓν ἐντὸς αὐτῆς. Καὶ ὁ μὲν τάφος δὲν εὐρέθη, ἀλλ' ὁ κόπος δὲν ὑπῆρξε μάταιος, διότι κατὰ τὰς θέσεις ταύτας εὐρέθησαν συστάδες τάφων τῆς Γ' καὶ Β' π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, οἵτινες ἀπέδωκαν ἀξιώλογα εὐρήματα, ἧτοι τέσσαρας μεγαρικούς σκύφους μετ' ἐκτύπων παραστάσεων τῶν μεταμορφώσεων τῆς Κίρκης, τῆς μονομαχίας Μενελάου καὶ Πάριδος, τοῦ μύθου τοῦ Ἐριχθονίου καὶ τινῶν συμπληρωμάτων, χρυσᾶ τινὰ ἐνώτια καὶ ὑπὲρ τὰ ἑκατὸν πήλινα ἀγαλμάτια διατηροῦντα πολυχρώμους βαφάς, ὧν τινὰ φέρουσι σφραγίδα τῶν ποιησάντων αὐτὰ κοροπλαστῶν. Ἀνεκαλύφθη πρὸς τούτοις ναὸς τοῦ Πλούτωνος, τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Κόρης καὶ εὐρέθησαν ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαὶ καὶ ψήφισμα τῶν ἀστυνόμων, βεβαίον τὴν ἐκεῖ ὑπαρξίν θεσμοφορίου τῶν δύο θεαινῶν».

Ὁ αὐτὸς ἔφορος ἔπεμψε τῇ Ἐτκιρεία ἔκθεσιν περὶ τῶν γενομένων ἐσχάτως ἔξω τῶν τειχῶν τῆς Τίρυνθος περιλαλήτων Μυκηναϊκῶν εὐρημάτων. Κατὰ τὴν ἔκθεσιν ταύτην εὐρέθησαν «μέγας χαλκοῦς λέβης καὶ περὶ αὐτὸν τρίπους χαλκοῦς καὶ πλίνθος ἐκ χαλκοῦ, ὑπ' αὐτὸν δὲ τρία ξίφη καὶ δύο ὀβελοὶ. Τρεῖς δὲ μεγάλαι κερατοειδεῖς λαβαὶ ἐξεῖχον καὶ παρέκειντο. Ἐντὸς δὲ τοῦ λέβητος ὑπῆρχον τὰ ἀξιολογώτατα τῶν εὐρημάτων, ἧτοι α') μέγας χρυσοῦς δακτύλιος μετὰ πλατείας συμφυοῦς σφενδόνης, ὁ μέγιστος τῶν ἄχρι τοῦδε γνωστῶν, φέρων ἐπ' αὐτῆς ἑγγλυπτον παράστασιν θεᾶς καθημένης (ἧς ὀπισθεν ἀετὸς ἐπὶ δένδρου) κρατούσης ποτήριον. Πρὸς ταύτην προσέρχονται ἐν πομπῇ τέσσαρες ὄρθοι λέοντες, κρατοῦντες ἕκαστος ἐπὶ τῶν προσθίων, ἐπὶ δίσκου ἰσως, πρόχους. Ὑπέρκειται δὴ ἄλλωσις τοῦ οὐρανοῦ μετὰ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης, ὑποκειται δὲ ὁ

ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΙΑΙ

(Τὴν τακτικὴν ἔκθεσίν μου περὶ τῶν γενομένων ἀπὸ τοῦ ἔτους 1913 ἀνασκαφῶν καὶ ἐρευνῶν, ἐντολῇ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Περραιβίᾳ, κατέστησαν ὀλίγον ἀνώμαλον αἱ ἕκτακτοι περιστάσεις, περὶ ὧν ἀνέγραψα ἐν τοῖς *Πρακτικοῖς* τοῦ 1914 σελ. 218, ἤτοι ἡ ἐκ νέου ἐπιστράτευσίς μου καὶ ἡ ἐπὶ ἑννέα μῆνας παραμονὴ ἐν τῇ ἐνεργῶ στρατιωτικῇ ὑπηρεσίᾳ· διὸ συνεχίζω ἐνθάδε τὴν ἐκεῖ διακοπεῖσαν περὶ τούτων ἔκθεσιν).

1913. — Β'. ΘΕΣΣΑΛΙΑ

α') Ἐν Ἀργίῳ, Λαρίῳ καὶ τῇ Θεσσαλικῇ πεδιάδι.

Ἐτέρα θέσις τοῦ Ἄτραγος· ἡ Ὀμηρικὴ Ἄργισσα· ἐρμηνεία τῆς Κενταυρομαχίας· τὸ βασίλειον τοῦ Πολυπόιτου καὶ οἱ Περραιβοί· Ὀρμένιον· Ἀρμένιον· Λάρισα· Πελαογικὸν Ἄργος· συγκρότησις τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν· σύστημα προϊστορικῶν ἐρευνῶν· κοσμηματικὴ τῶν προϊστορικῶν ἀγγείων· καῦσις τῶν νεκρῶν· Ἰωλκός.

Κατὰ τὴν προμνημονευθεῖσαν εἰς Ἄτραγα περιήγησιν, περιήλθομεν τοὺς παρὰ τὸν Πηγεῖον μεταξὺ Λαρίσης καὶ τοῦ Ἄτραγος τόπους· ἐν θέσει νῦν *Γκρέμορα* καλουμένη, ἦν ὁ πύναξ τῆς Ἑλληνικῆς στρατιωτικῆς χαρτογραφίας σημειοῖ διὰ τῆς λέξεως *Γκρομός*, ὑπάρχει εὐθὺς ὑπὲρ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Πηγεῖοῦ ἐν τερπνοτάτῃ καὶ κοίλῃ θέσει λόφος χωματώδης μέγας, ἐπίπεδος τὰ ἄνω, μεῖζων καὶ ὁμοιότατος τῷ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τῶν

Φερῶν καὶ τῷ παρὰ τὰ στενὰ τοῦ Σαρανταπόρου, τῆς ὑποτεθείσης Κύφου, περὶ οὗ εἶπομεν ἐν τοῖς Πρακτικοῖς 1914 σελ. 196· μὴ δυνηθέντες νὰ διέλθωμεν τὸν λίαν βαθὺν ἐνταῦθα ποταμόν, δὲν ἠρευνήσαμεν αὐτὸν λεπτομερῶς· ἐμάθομεν ὁμῶς τὴν ὑπαρξίν κτιστῆς κλίμακος μαρμαρίνης.

Ἐνταῦθα τίθεται ὑπὸ τῶν γεωγράφων ἡ Ἔσθρα, περὶ ἧς ὁ Στράβων ἐν Θ' 439 19 λέγει «ἡ μὲν οὖν Ἔσθρα (πρὸς Ἡσίοχ. «Ἔσθρα [γρ. Ἔσθρα] πόλις Θεσσαλική»· ἡ παρὰ τὸ Ἔσθρα ἐτυμολογία εἶναι ἐμφανής), ἡ νῦν Ἔσθρα (πρὸς Ἀθηναίῳ ὁμῶς ἀπαντᾷ Ἔσθρα πόλις τῆς Ἐυβοίας), ἐπὶ τῷ Πηνειῷ κεῖται· ὑπέρεται δ' αὐτῆς Ἔσθρα ἐν τετταράκοντα σταδίοις, τῷ ποταμῷ πλησιάζουσα καὶ αὕτη· ἡ ἐντεῦθεν ἀπόστασις μέχρι μὲν τοῦ νῦν «Ἀλήφρα», κατ' εὐθεῖαν διὰ τῶν γηλόφων λογιζομένη, εἶναι περὶ τὰ 13 χλμ. (μέχρι Κουτσοχέρου περὶ τὰ 10 χλμ.), μέχρι δὲ τῶν στενῶν «Καλαμακίου», ὧν ὑπέρεται φρούριον ἀρχαῖον ἐν θέσει «Λοῦτσα», ἡ ἀπόστασις εἶναι 8 χλμ.· διὸ οἱ Ἕλληνας ἀνέγραψαν ἐπὶ τῆς τελευταίας ταύτης θέσεως, τῆς ἀνταποκρινομένης πρὸς τε τὴν ἀπόστασιν τῶν 40 σταδίων καὶ τὸν ὑπὸ τοῦ γεωγράφου χαρακτηρισμὸν τῆς θέσεως ὡς «τῷ ποταμῷ πλησιάζουσης», τὸν Ἔσθρα. Παρὰ Διβίῳ ὁμῶς (32, 15, 8 inde Atracem est profectus. decem ferme milia ab Larisa abest) ἡ αὕτη σχεδὸν ἀπόστασις πρὸς τὸν Ἔσθρα λογίζεται ἀπὸ τῆς Λαρίσης, ἄλλαι δὲ πηγαὶ καθιστῶσι πιθανωτάτην τὴν ἐν «Ἀλήφρα» θέσιν τοῦ Ἔσθρα· περὶ τούτων σκοπῶ νὰ διαλάβω εὐρύτερον ἀλλαχοῦ, ἀφ' οὗ συμπληρώσω ἐρεῦνας τινάς. Σημειωτέον δὲ ὅτι αἱ λίαν πολλοὶ ἀνώνυμοι, ἡ ἀμφιδόλως γνωστὰ ἀρχαῖα πόλεις καὶ τετειχισμένοι κῶμοι τῆς Θεσσαλίας, ἠδύναντο εὐχερέστατα νὰ καθορισθῶσι διὰ μικρῶν ἀνασκαφῶν, δι' ὧν θὰ ἐπανήγοντο εἰς φῶς ἐν τῇ δύο ἐκασταχοῦ ψηφίσματα, ἀνεγράφοντα διαρρήδη ἐκάστην.

Ὅτι ὁμῶς ἡ Ἔσθρα ἔκειτο ἐπὶ τοῦ μνημονευθέντος λόφου, δύναται νὰ θεωρηθῇ πιθανώτατον καὶ ἐκ τῶν ἤδη ἐκτεθέντων καὶ ἔνεκα τοῦ σχήματος τοῦ λόφου καὶ ἐκ τῶν παρακειμένων μικρῶν καὶ πολλῶν τύμβων, οἵτινες ἀσφαλῶς περιέχουσι τάφους ἐπισήμων ἀνθρώπων τῆς Μυκηναίας λεγομένης περιόδου· ἐπειδὴ

δ' ἔκειτο ἡ πολίχνη αὕτη κατὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Πηγνείου, ὅστις εἶναι τὸ φυσικὸν ὄριον τῆς Περραιβίης καὶ τῆς κυρίως Θεσσαλίας, θὰ ἀνήκεν ἀρχῆθεν τοῖς Περραιβοῖς, καθ' ἃ ὀρθῶς ἀναγράφει ὁ Στράβων, λέγων ἔ. ἀ. «τὴν δ' ἀνά μέσον (ἐνν. Ἄτραγος καὶ Ἀργίτσης) ποταμίαν εἶχον Περραιβοί» καὶ τι πρὸ τούτων «ταύτην τὴν χώραν (ἐνν. τὴν παρ' Ὀμήρῳ ἀναγραφομένην τῷ Πολυποίῳ) πρότερον μὲν ᾔκουν Περραιβοί, τὸ πρὸς θαλάττῃ μέρος νεμόμενοι καὶ τῷ Πηγνείῳ μέχρι τῆς ἐκβολῆς αὐτοῦ - - - εἶτα ταπεινώσαντες ἐκείνους Λαπίθαι κατέσχον αὐτοὶ τὰ χωρία, Ἰξίων καὶ ὁ υἱὸς Πειρίθους, ὃς καὶ τὸ Πηλίον κατεκτήσατο, βιασάμενος τοὺς κατασχόντας Κενταύρους, ἄγριόν τι φύλον. τούτους μὲν οὖν ἐκ Πηλίου ὤσε καὶ Αἰθίκεσαι πέλασσε, τοῖς δὲ Λαπίθαις τὰ πεδία παρέδωκε· τινὰ δ' αὐτῶν καὶ οἱ Περραιβοὶ κατεῖχον, τὰ πρὸς τῷ Ὀλύμπῳ· ἔστι δ' ὅπου καὶ ὄλοι ἀναμίξῃ τοῖς Λαπίθαις ᾔκουν».

Εἶναι δὲ φανερόν ὅτι διὰ τούτων παρέχονται νύξεις λόγου ἄξια καὶ λίαν ἐπιτυχεῖς πρὸς ἐρμηνείαν τῆς τε περιφήμου παρὰ τοῖς ἀρχαίοις *Κενταυρομαχίας* καὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου παραδοθέντων ἐν τῷ Καταλόγῳ περὶ τοῦ βασιλείου τοῦ Πολυποίτου ἐν Β 738 κ. ἑ.:

οἱ δ' Ἄργιτταν ἔχον καὶ Γυρτώνην ἐνέμοντο,
 Ὄρθην Ἠλώνην τε πόλιν τ' Ὀλοοσσόνα λευκὴν,
 τῶν αὐθ' ἡγεμόνευε μενεπτόλεμος Πολυποίτης,
 υἱὸς Πειριθόοιο, τὸν ἀθάνατος τέκετο Ζεὺς,
 τὸν ῥ' ὑπὸ Πειριθῶφ τέκετο κλυτὸς Ἴπποδάμεια
 ἦματι τῷ, ὅτε φῆρας ἐτίσατο λαχνηέντας,
 τοὺς δ' ἐκ Πηλίου ὤσε καὶ Αἰθίκεσαι πέλασσαν·
 οὐκ οἶος, ἅμα τῷ γε Λεοντεὺς ὄζος Ἄρκος,
 υἱὸς ὑπερθύμοιο Κορώνου Καινεῖδασ·
 τοῖς δ' ἅμα τεσσαράκοντα μέλαινα νῆες ἔποντο.

Καὶ ὅτι μὲν ἡ Κενταυρομαχία εἶναι λίαν παλαιὸς πόλεμος ἐγχωρίων Θεσσαλικῶν λαῶν, συμπλησιασθεῖς ὑπὸ τοῦ ἔπους διὰ καθορισμοῦ τοῦ Πολυποίτου ὡς υἱοῦ τοῦ Πειρίθου, καθίσταται

φανερόν ἔκ τε τῶν ἄλλων παραδόσεων περὶ αὐτοῦ καὶ τοῦ συσχετισμοῦ πρὸς τὸν Θησέα, Ἡρακλέα κλ., καὶ ἔκ τῆς ἀναγραφῆς τοῦ Πειρίθου ὡς υἱοῦ τοῦ Διός· ὅτι δὲ ὁ Πολυποίτης κατεῖχε Περραιβικὴν χώραν, συνάγομεν ἔκ τοῦ ὅτι οὐδεμία τῶν ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου ἀναφερομένων πόλεων αὐτοῦ (πλὴν ἴσως τῆς Γυρτώνης) ἔκειτο κατὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Πηγείου, καὶ ἔκ τοῦ ὅτι τὸ βασιλείον αὐτοῦ διήκε μέχρι τοῦ κέντρου τῆς Περραιβίας, ἦτοι τῆς Ὀρθῆς καὶ Ὀλοοσσόνος, περὶ ὧν βλ. τὰ προειρημένα ἐν τοῖς *Πρακτικοῖς* 1914 σελ. 165.

Ἄλλ' οὕτως οὐδαμοῦ ἀναφαίνεται ἢ κατὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Πηγείου εὐδαιμονεστάτη καὶ ἀρίστη χώρα, ἢ διήκουσα ἀπὸ τῆς Ἀργίσσης καὶ τοῦ Ἄτραγος μέχρι τῶν Φερῶν, ὧν τὸ βασιλείον καθορίζεται ἐν Β 711 κ. ἐ., ὡς περιλαμβάνον τοὺς ἀπὸ τῶν Νοτίων τεματίων τῆς Βοιδηΐδος λίμνης πρὸς τὸν Βορειότατον μυχὸν τοῦ Παγασιτικοῦ κόλπου τόπους διὰ Γλαφυρῶν μέχρι Ἰωλκοῦ, πόλεων σαφῶς γνωστῶν νῦν καὶ καθωρισμένων ἀκριβῶς· ὀφείλομεν ἄρα ἐν τοῖς τόποις τούτοις νὰ ὑπονοήσωμεν ἕτερον βασιλείον, ὅπερ λαμβάνει ἐν τῷ Καταλόγῳ ἐν Β 734-737.

Ἐνταῦθα δῆλα δὴ ἀναγράφονται τάδε :

οἱ δ' ἔχον Ὀρμένιον οἱ τε κρήνην Ὑπέρειαν
οἱ τ' ἔχον Ἀστέριον Τιτάνοιο τε λευκὰ κάρηνα
τῶν ἤρχ' Εὐρύπυλος Εὐδαίμονος ἀγλαὸς υἱός·
τῷ δ' ἄμμ τεσσαράκοντα μέλαινοι νῆες ἔποντο·

ἀλλ' ἐνταῦθα ὑπάρχει μεγίστη σύγχυσις, περὶ ἧς πλεῖστα ἀναφέρει ὁ Στράβων, παραλαμβάνων γνώμας καὶ πολλῶν προγενεστέρων γεωγράφων· οὐδεμίαν ὅμως λύσιν ἐπιτυχῆ τῶν ἀποριῶν ἐκθέτει· διὸ νομίζομεν ὅτι ἐν τοῖς στίχοις τούτοις ὑπόκειται χάσμα, προσελθὸν μάλιστα ἔκ τινος ὁμωνυμίας πόλεων.

Διότι τὸ Ὀρμένιον ἀναφέρεται ὡς κώμη ὑπὸ τῷ Πηλίῳ παρὰ τὸν Παγασιτικὸν κόλπον, καὶ εἶναι ἢ διὰ πολυγωνικῶν τειχῶν τετειχισμένη ἀρχαία κώμη ὑπὲρ τὰ νῦν «Λεχώνια» ἐπὶ τοῦ λόφου «Νεβεστική», ἣτις ἐθεωρεῖτο οὕσα ἢ *Νήλεια* (βλ. *Πρακτικά* 1910 σελ. 211-212 καὶ 1912 σελ. 218), τὸ δὲ Ἀστέριον καὶ

ἢ *Τίανος* κείνται πιθανώτατα κατὰ τὴν πεδιάδα τῆς Καρδίτσης περὶ τὸ νῦν χωρίον «Παλαμᾶ» καὶ ἐν τοῖς ἐγγύς τόποις· δὲν εἶναι ἄρα δυνατόν νὰ κατέχη τις ταυτοχρόνως τὸ Ὀρμένιον, τοσοῦτον μακρὰν ἐντεῦθεν κείμενον μεταξὺ τοῦ βασιλείου τοῦ Φιλοκτίτου καὶ τοῦ τῶν Φερῶν, καὶ τὰ κατὰ τὴν πεδιάδα σημειωθέντα μέρη· ἐπίσης κρηγὴ Ὑπέρεια ἐνταῦθα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ νοηθῆ ἢ ἐν μέσσις Φεραιῖς, τῇ πρωτευούσῃ τοῦ Εὐμήλου, οὕσα, ἀλλ' ἄλλος τις ὁμώνυμος καὶ εὐδρος ἢ πετρώδης, «καρανός», τόπος, ἴσως ὁ κατὰ τὴν νῦν «Δρύσκολην» ἐν τῇ πεδιάδι, τὸ καλούμενον *Μεθύδιον* ἢ *Εὐύδιον* ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις.

Δέον ἄρα νὰ χωρισθῶσιν εἰς δύο βασίλεια οἱ προτεθέντες στίχοι, ὡς ἑξῆς περίπου:

οἱ δ' ἔχον Ὀρμένιον -----

 τῶν ἤρχ' Εὐρύπυλος Εὐαίμονος ἀγλαὸς υἱός·
 τῷ δ' ἅμα τεσσαράκοντα μέλαινοι νῆες ἔποντο·
 καὶ οἱ δ' ἔχον Ἀρμένιον οἱ τε κρηγὴν Ὑπέρειαν,
 οἱ τ' ἔχον Ἀστέριον Τιάνοιό τε λευκὰ κάρηνα,
 τῶν ἤρχ' -----
 τῷ δ' ἅμα ----- μέλαινοι νῆες ἔποντο·

οὕτω νοεῖται ἕτερον μὲν τὸ βασίλειον τοῦ *Εὐρυπύλου*, ἔχον πρωτεύουσαν τὸ περιφημον Ὀρμένιον, ἕτερον δὲ τὸ ἐν τῇ πεδιάδι, ἔχον πρωτεύουσαν τὸ Ἀρμένιον, παρὰ τὸ νῦν «Γκερλί», ἐν τῇ πεδιάδι εὐλόγως τιθέμενον· ἢ τὸ μὲν κατὰ τὸν Πιγασιτικὸν βασίλειον μετὰ τοῦ Ὀρμενίου ἀνήκεν ἄλλῃ τινί, τὸ δ' ἐνταῦθα μετὰ τοῦ Ἀρμενίου τῷ Εὐρυπύλῳ καὶ ἐτι ἀπλούτερον, γράφων τις οἱ δ' ἔχον Ἀρμένιον καὶ συνεχῶς τὰ λοιπὰ ἀνευ χάσματος, δύναται νὰ ἔχη κατὰ τὰς ἄνω ἐρμηνείας λύσιν τινὰ εὐλογον, καίτοι οὕτω θὰ παρέμενον ἀνερμήνευτα πολλὰ περὶ τοῦ Ὀρμενίου παραδοθέντα, ἐκτὸς ἂν καὶ ταῦτα ἤθελέ τις νὰ ἀποδώσῃ τῷ Ἀρμενίῳ. Οὕτως ἄρα ἡ παραδοχὴ τοῦ χάσματος καὶ τὸ ὅτι ὑπόκειται ἔ. ἀ. δύο βασίλεια ἐρμηνεύει τὰ πάντα.

Ἄλλὰ καὶ οὕτως ἐρμηνευομένων ὁπωσδήποτε τούτων, ἐπέρ-

χεται σημαντική ἀπορία: διὰ τί δήλα δὴ ὁ Ὅμηρος παρέλιπε τὴν Λάρισαν καὶ τὴν Κρανηῶνα, τὰς ἀναμφισβητήτως μεγίστας καὶ σπουδαιστάτας τῶν κατὰ τὴν ὄλγην Θεσσαλίαν πόλεων, ἐφ' ὧν καὶ νεολιθικοὶ μεγάλοι συνοικισμοὶ καὶ τῶν μετέπειτα περιόδων ὑπάρχουσι, καὶ περὶ ὧν οὐδεμία σοβαρὰ ἀντιλογία δύναται νὰ προκύψῃ ὅτι δῆθεν δὲν κατῆκοντο, ἢ δὲν ἤκμαζον κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ὅμηρου περιγραφομένην περίοδον, καὶ καθ' ἣν αὐτὸς ὁ ποιητὴς ἔζη; δὲν δύναται δὲ οὐδεμία τῶν ἐν τῷ Καταλόγῳ πόλεων νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὰς δύο ταύτας, καθοριζομένων σαφῶς τῶν ὀρίων τῶν βασιλείων ἐκάστων.

Καὶ ἢ μὲν Κρανηῶν δύναται τις νὰ δεχθῇ ὅτι μετωνομάσθη ἔκτοτε, καὶ ἀναφέρεται ὅτι ἐκαλεῖτο πρότερον Ἐφύρη· ἀλλ' ἢ Λάρισα οὕτε μετέλλαξέ ποτε ὀνομασίαν καὶ λέξις πελασγικὴ ὁμοφώνως θεωρεῖται· τὸ λεγόμενον ὅτι αὕτη ἐκαλεῖτο Πελασγικὸν Ἄργος εἶναι δυσχερέστατον πρὸς παραδοχὴν· διότι σαφῶς ὀνομάζεται οὕτως ὑπὸ τοῦ Ὅμηρου ἢ σύμπασα κατὰ τὴν μεγίστην αὐτῆς πεδινὴν ἔκτασιν Θεσσαλία· ἐὰν δὲ δεχθῶμεν ὅτι, ὅπως ἐκαλεῖτο Ἄργος ἢ ὅλη Πελοπόννησος καὶ ἢ πόλις Ἄργος, οὕτω Πελασγικὸν Ἄργος ὀνομάζετο ἢ τε Λάρισα ὡς πόλις καὶ ἢ Θεσσαλία ὡς χώρα, θὰ περιπέσωμεν εἰς ἄλλας δυσχερείας, κυρίως εἰς τὸ ὅτι δὲν ἀναφέρεται ὡς πρωτεύουσα ἢ πόλις βασιλείου τινὸς τὸ Πελασγικὸν Ἄργος, ἐν ᾧ ἢ πόλις Ἄργος ἀναφέρεται.

Καὶ ὅμως εἶναι περιέργον ὅτι ὁ Ὅμηρος ἀριθμεῖ μετὰ τῶν Τρώων τὸ βασίλειον τοῦ Ἰππόθου καὶ περιγράφει διὰ τοιούτων χαρακτηρισμῶν, ὥστε νὰ νομίσῃ τις ὅτι αὐτόχρημα ἢ Θεσσαλικὴ αὕτη Λάρισα περιγράφεται· διότι λέγει ἐν Β 840-844:

Ἰππόθοος δ' ἄγε φύλα Πελασγῶν ἐγχεσιμῶρων
τῶν, οἳ Λάρισαν ἐριβώλακα ναιετάσκον·
τῶν ἤρχ' Ἰππόθός τε Πύλαιός τ' ὄζος Ἄργος,
οἳ δὲ δύο Λήθιοι Πελασοῦ Τευταμίδαο·

πρόκειται δὲ περὶ βασιλείου ἔχοντος μίαν μόνον, μεγάλην βεβαίως πόλιν, μετὰ σημαντικῆς περιοχῆς, καὶ ταύτην οἰκουμένην ὑπὸ Πελασγῶν μόνον, οὕσαν δὲ καὶ ἐριβώλακα, ἤτοι: ἐν πεδιάδι

κειμένην, ἣ εὐφορον πεδιάδα κατέχουσαν· γνήσιοι δὲ Πελασγοὶ εἶναι οἱ ἡγεμόνες αὐτῆς, ὁ δ' ἕτερος τούτων, ὁ πρεσβύτερος, ὁ καὶ κυρίως ἡγεμῶν βεβαίως, ἔχει ὄνομα ἱππικόν, οἷον ἀρμόττει ἱπποτρόφῃ χώρᾳ, ὅποια ἦτο ἀνκμφισθητῆτως ἀνέκαθεν ἡ Θεσσαλικὴ Λάρισα, λίαν πεφνημισμένη καὶ μέχρι τῆς σήμερον.

Εἶναι δὲ ἄξιον σημειώσεως ὅτι οἱ ἀρχαῖοι γεωγράφοι καὶ ὑπομνηματισταὶ τοῦ Ὀμήρου ἀδυνατοῦσι νὰ προσαρμόσωσι τὰς ἄνω περιγραφείσας ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ιδιότητας πρὸς τινα κατὰ τὴν Τρωάδα ἢ ἐγγὺς περαιτέρω καλουμένην Λάρισα, ὡς ἀδυνατοῦσι νὰ προσαρμόσωσι τοὺς παρεχομένους ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου χαρακτηρισμοὺς τῇ Θήβῃ, ἣν εὕρομεν ἐν Θεσσαλίᾳ σπουδαιότατην μὲν ἐπίσης ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν ἀποδειχθεῖσαν πόλιν, προσαρμοζομένην δὲ πρὸς τὰς περιγραφὰς τοῦ ποιητοῦ· διότι ὁ Στράβων ἐν Π' 620, 2 λέγει: «πολλαὶ μὲν οὖν αἱ Λάρισαι, δεῖ δὲ τῶν ἐγγὺς *τινα* δέξασθαι, μάλιστα δ' ἂν τὴν περὶ Κύμην ὑπολάβοι τις ὀρθῶς - - - τῆς μὲν ἐν τῇ Καύστριανῇ Λαρίσῃ οὐδὲν ἔχομεν τεκμήριον ἰσχυρὸν ὡς ἦν ἤδη τότε· οὐδὲ γὰρ τῆς Ἐφέσου· τῆς δὲ περὶ τὴν Κύμην μαρτύριόν ἐστι *πᾶσα* ἡ Αἰολικὴ ἱστορία, μικρὸν ὕστερον τῶν Τρωϊκῶν γενομένη»· ἀλλ' οὐδὲ τὸ τελευταῖον τοῦτο εἶναι ἰσχυρὸν μαρτύριον, ἐὰν μὴ προσαρμοσθῇ πρὸς τοὺς τόπους αὐτοὺς καὶ τὰ φύλα· ἐπίσης λέγει ὁ Στράβων περὶ τῆς Θήβης τῶν Κιλικίων ε. ἀ. 614, 65 «ἐν δὲ τῇ μεσογαίᾳ ἀπὸ πεντήκοντα σταδίων ἐστὶν ἡ Θήβη ἔρημος, ἣν φησὶν ὁ ποιητὴς ὑπὸ Πλάκῃ ὕλησση· οὗτε δὲ Πλάκος ἢ Πλάξ ἐκεῖ *υ* λέγεται, οὐδ' ὕλη ὑπέρεκειται, καίτοι πρὸς τῇ Ἰδῇ»· βλ. περὶ τούτων καὶ *Πρακτικά* 1908 σελ. 194-198.

Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα ὅμοια ἀπορήματα ἠδύνατό τις νὰ φέρῃ πρὸς τὸ ζήτημα· ἀλλ' ἡμεῖς ἀρκούμεθα ἐν τῇ παρόντι τοῖς προειρημένοις, εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν Θεσσαλικῶν τόπων καὶ ἱστορικῶν χρησίμοις· νομίζομεν δὲ ὅτι ἐν τοῖς Ὀμηρικοῖς ἔπεσιν ὑπάρχουσι τοπικαὶ διηγήσεις, συνυφασμένοι μετὰ τῶν συμβάντων κατὰ τὰ Τρωϊκά· ὅτι δῆλα δῆ, ἀποικήσαντες ἐκ Θεσσαλίας ἕνεκα τῶν συχνῶν ἐπιδρομῶν καὶ μεταστάσεων πολλάκις πρὸ τῶν Τρωϊκῶν κάτοικοι εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ τοὺς ἐγγὺς τόπους, καὶ συναποκρίσαντες τὰς ἐν ταῖς μητροπόλεσιν αὐτῶν παραδόσεις καὶ ἱστο-

ρίαις, ἔδρυσαν τὰ πολλὰ ὁμωνύμους ἐκείναις ἀποικίας καὶ διεφύλαξαν τὰς διηγήσεις ταύτας· ὅτε δὲ μετέπειτα ἐγένετο ὁ μέγας Ἑλληνικὸς πόλεμος ὑπὸ τῶν ἐν τῇ ἡπειρωτικῇ Ἑλλάδι κατοίκων, κατὰ τῶν ὁμαζιμόνων βεβαίως ἀπογόνων τῶν μνημονευθέντων ἀποίκων, αἱ νέαι διηγήσεις περὶ τοῦ δεκαετοῦς τούτου πολέμου διεσταυρώθησαν παρὰ τῇ λαῶ οὕτως, ὥστε ὁ τρεῖς τοῦλάχιστον γενεᾶς μετὰ τὰ Ἑλληνικὰ γράψας τὰ ἔπη "Ὀμηρος εὖρε φερομένης ἔν τε ταῖς ἀποικίαις καὶ ἐν ταῖς μητροπόλεσι διεσταυρωμένης δημῶδεις ποιήσεις τῶν ἐθνῶν, πόλεων καὶ γενῶν ἐκάστων· ἐπὶ τούτων δὲ στηρίζονται τὰ ἔπη· διότι ἄλλως δὲν ἐρμηνεύονται αἱ τοπογραφικῶς τοσοῦτον ἀληθεῖς περιγραφαὶ καὶ χαρακτηρισμοὶ τῶν πόλεων ἐκάστων ὑπ' αὐτοῦ· οὐδὲ ἦτο δυνατόν τότε, δυσχερὲς δὲ καὶ σήμερον, εἰς ἄνθρωπος νὰ περιέλθῃ, νὰ θεωρήσῃ ἐπακριδῶς, καὶ νὰ χαρακτηρίσῃ ἀρμοδίως τοσαύτας πόλεις καὶ τόπους.

Ἐπὶ τοιοῦτον ἄρα πνεῦμα περίπου νομίζομεν ὅτι πρέπει νὰ ἐξετάζωνται τὰ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων παραδεδομένα, ἰδίως τὰ ὑπὸ τοῦ μεγίστου καὶ ἀρίστου τῶν συγγραφέων, τοῦ Ὀμήρου, ἄτινα καὶ τῆς προσηκούσης ἐρμηνείας δεόνται καὶ ἄξια ὑπὲρ πάντα εἰσί, καὶ προσομοίως νὰ ἐρευνῶνται καὶ συσχετίζωνται ὑπὸ τῶν ἀρχαιολόγων ταῦτα πρὸς τοὺς ἀνασκαπτομένους τόπους, οὐχὶ δὲ καθ' ὃ σύστημα νῦν ἐξετάζονται τὰ πολλὰ, ἄτοπον λίαν καὶ ἀπροσδιόνυσον· διότι οἱ καθ' ἡμᾶς ἀρχαιολόγοι καὶ ἀρχαιοδίφαι, ἐλάχιστα προσέχουσι τοῖς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων παραδεδομένοις· λαβόντες δὲ διὰ τινος ἡμερῶν τινων ἀνασκαφῆς μετὰ χειρὸς ὁμάδα ὀστράκων καὶ εὐρηματίων, μονονουχὶ γραπτὰς λύσεις χρησιμῶν φέρον ἕκαστον τούτων ἐθεώρησαν· κατατάξαντες δὲ αὐτὰ ἐπιμελῶς εἰς ῥυθμοὺς καὶ τὰς ἐπ' αὐτῶν κοσμήσεις θαυμάσαντες, ἔλυσαν δι' αὐτῶν, ὡς ἐνόμισαν, καὶ τὰς χρονικὰς διαφορὰς καὶ τῶν λαῶν τὴν γένεσιν καὶ τὰς πορείας καὶ τῶν ἐθνῶν τὰς σχέσεις καὶ τὸν χαρακτήρα.

Καὶ ταῦτα μὲν λέγοντες οὐδόλως νομίζομεν ὅτι δὲν πρέπει ταῦτα νὰ ἐξετάζωνται μετ' ἀκριβείας· τούναντιον ἐπιστημονικὸν καθήκον πρῶτιστον εἶναι ἡ ἐπιμελεστάτη τῶν πραγμάτων καὶ πραγματίων τούτων ἐξέτασις, ὑπὲρ πάντα δ' ἀκριδῶς ἐφροντίσα-

μεν καὶ ἡμεῖς νὰ διερευνήσωμεν ταῦτα οὕτως, ὥστε ἐφ' ἐκάστου εὐρηματίου ἄλλοθὲν τε καὶ ἐκ τῶν ἐν Φθιώτισι Θήβαις ἀνασκαφῶν ἡμῶν ἐπεγράψαμεν εἰδικῶς τὸ στρώμα, τὴν θέσιν καὶ τὴν κατάστασιν, ἐν ᾗ εὐρέθη· ἀλλ' ἀποφυγόντες τὴν μονομέρειαν καὶ ὑποτέλειαν τῆς λίαν ἐκτεταμένης συγκρίσεως καὶ παραβολῆς τούτων μόνον, προσεπαθήσαμεν νὰ εὕρωμεν τὴν ἐφ' ἐκάστου τόπου γενικὴν ἱστορικὴν ἀκολουθίαν, ὡς αὕτη ἐνεφανίζετο δι' εὐρημάτων πάντων τῶν χρόνων, καὶ ὡς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων τυχὸν ἐκασταχοῦ παρεδίδοτο· πρὸ πάσης δ' ἐρεῦνης ἀνασκαφικῆς ἐποιήσαμεν τὴν προσήκουσαν ἐπιλογὴν, ἐξετάζοντες τόπους, χαρακτηριζομένους ὑπὸ τῆς ἀρχαίας παραδόσεως ὡς ὄντας λίαν σπουδαίους καὶ σημαντικούς.

Ὅτι δὲ τὸ ἡμέτερον σύστημα τῆς γενικῆς ἐξετάσεως τοῦ τόπου ἐκάστου καὶ τοῦ πρὸς τὰς ἀρχαίας παραδόσεις στενοῦ σχετισμοῦ ἐν συνολικῇ ἐρεύνῃ τῶν χρονικῶν περιόδων αὐτοῦ εἶναι ἀρτιώτερον τῆς εἰδικῆς μὲν ἔν τινι σημείῳ ἢ χρονικῇ περιόδῳ ἐρεύνης αὐτοῦ, γενικωτάτου δὲ συσχετισμοῦ πρὸς ἅπασαν, εἰ δυνατόν, τὴν ὑδρόγειον σφαῖραν τῶν ἐξ αὐτῆς εὐρημάτων, ἀποδεικνύουσι τὰ ἐξῆς παραδείγματα: ἐνεργήσαντες ἀνασκαφὰς ἐπὶ μὲν τοῦ ἐν Σέσκλῳ προϊστορικοῦ μικροῦ συνοικισμοῦ ὃ ἡμέτερος X. Τσουντας, ἐπὶ δὲ τοῦ ἐν Ζερελίοις τοῦ Ἀλμουροῦ οἱ Ἕλληνοὶ Wace καὶ Thompson, καὶ ἐξετάσαντες, ὡς προσήκε, μετὰ μεγάλης λεπτομερείας τὰ στρώματα καὶ τὰ εὐρήματα, κατέληξαν εἰς χρονολογικὰ καὶ ἐθνολογικὰ συμπεράσματα ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀφετηρίας· διότι ἐπὶ μὲν τοῦ ἐν Ζερελίοις συνοικισμοῦ ὑπῆρχον ἀνωτάτω ἀναμιξῆς θραύσματα ἱστορικῶν χρόνων καὶ ἀρχαϊκῶν καὶ γεωμετρικῶν καὶ μυκηναίων ἐπὶ ἐνὸς στρώματος· ἀπὸ τίνος ἀφετηρίας δύναται τις νὰ χρονολογήσῃ τὰ ὑποκείμενα; ἀπὸ οὐδεμιᾶς ἀναμφισβητήτως καὶ ἐπωφελῶς, πλὴν ἀπὸ τῆς τελευταίας, τῆς ἀρχαιότητος, δεομένης καὶ ταύτης ἐρμηνείας· οὕτως *interpres eget interprete*, ὡς λέγει ὁ Κικέρων. Ὅμοίως ἐν Σέσκλῳ οὐδεμίαν ὑπῆρχεν ἀνωτάτω χρονολογικὴ ἀφετηρία σαφῆς, μηδὲ μυκηναίων θραυσμάτων εὐρεθέντων ἐκεῖ.

Καὶ ὅμως ἐξήγαγον συμπέρασμα οἱ Ἕλληνοὶ ἐθνολογικὸν τε καὶ χρονολογικὸν περὶ συμπάσης τῆς Θεσσαλίας, καθ' ὃ ἡ μὲν

ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἐμφάνισις τῆς χαλκῆς περιόδου εἶναι σύγχρονος τῇ ἐν Κρήτῃ ἐπικληθείσῃ *Τρίτῃ Ὀψίμῳ Μινωικῇ*, ἡ δὲ κατὰ τὴν μυκηναίαν περίοδον δῆθεν κατάπτωσις τῆς τέχνης ἐν Θεσσαλίᾳ (ἐν Ζερελίοις δῆλα δὴ) δηλοῖ ὅτι κατ' αὐτὴν ᾔκει ἐκεῖ λαδὸς φυλετικῶς διάφορος τῶν Ἑλλήνων· ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ἀληθευούσῃ, πάντα τὰ ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου καὶ τῶν ἄλλων μετέπειτα ἀρχαίων συγγραφέων παραδεδομένα ἡμῖν περὶ *δέκα βασιλείων* ἐν Θεσσαλίᾳ τῆς περιόδου ἐκείνης, ὧν ἐν τοῦ Ἀχιλλέως, Ἰσάξιον, εἰ μὴ μείζον τοῦ τῶν Ἀτρειδῶν, θὰ εἶναι κενοὶ λόγοι, οἱ δὲ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι θὰ κατῆλθον διὰ μιᾶς καὶ αἰφνιδίως ἐξ οὐρανοῦ ἴσως· ἐννοεῖται ὅμως ὅτι τοιαῦτα συμπεράσματα ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς ἐνδὸς καὶ δύο πτωχιστάτων προϊστορικῶν συνοικισμῶν, ἐκ τῶν ὑπερτριακοσίων τοῦλάχιστον, οἵτινες δύνανται ἀσφαλῶς νὰ ἀριθμηθῶσιν ἐν Θεσσαλίᾳ, δὲν δύνανται νὰ ἐξαχθῶσιν· εἶναι τὸ αὐτό, ὡς ἐάν τις μετὰ τρισχίλια ἔτη ἀνασκάψῃ τὸ «Μπραχάμι» παρὰ τὰς νῦν Ἀθήνας καὶ ἐκ τῶν ἐξ αὐτοῦ εὐρημάτων χαρακτηρίσῃ τὸν ὄλον σημερινὸν πολιτισμὸν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἑσπερίας Εὐρώπης.

Ἐπίσης ὁ Χ. Τσουντας ἐλάχιστα ἐφρόντισε περὶ τῶν ἀρχαίων παραδόσεων, ἐξήγαγε δὲ μέγιστα συμπεράσματα ἐκ τινων κοσμήσεων καὶ τρημάτων, λέγων τάδε (πρὸς «Αἱ Ἀκροπόλεις Διμηγίου καὶ Σέσκλου» σελ. 398-399) «αἱ πλεῖστοι ἐκ τῶν συμφωνιῶν, τὰς ὁποίας παρατηρήσαμεν μεταξὺ τῆς Θεσσαλίας καὶ τῶν βορειοτέρων χωρῶν, ἀναφέρονται εἰς τὴν τέχνην τῆς νεωτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος. Τότε ἐμφανίζεται εἰς τὴν Θεσσαλικὴν κεραμεικὴν τὸ σπειροειδὲς κόσμημα, τότε αἱ διακεκομμένα κενηταὶ αὐλακες ἐπὶ τῶν ἐγχυράκτων ἀγγείων, τότε τὸ πρῶτον ἀπαντῶσιν ἐπὶ τῶν κεφαλῶν τῶν εἰδωλίων τρήματα κλ. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὰ ἄλλα ἢ κεραμεικῆ τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου διαφέρει οὐσιωδῶς, δὲν εἶναι ἀπίθανον, ὅτι τοὺς νεωτερισμοὺς ἔφερον εἰς τὴν Θεσσαλίαν ὁ ἕτερος τῶν δύο λαῶν — ὁ τῶν *Πελασγῶν* πιθανῶς — τότε μεταναστεύσας κτλ.» τὸ σπειροειδὲς ἄρα κόσμημα, αἱ κενηταὶ αὐλακες καὶ τὰ τρήματα δύνανται νὰ ἐρμηνεύσωσι τὸ ζήτημα τῆς καθόδου τῶν

Πελασγῶν, περὶ ὧν ἡ Ἑλληνικὴ ἀρχαιότης τοσαῦτα παρέδωκεν ἡμῖν!

Ἄλλ' ἂν τὰ περὶ τῆς νῦν τέχνης τῶν λίαν ἀπλῶν κεραμέων προχείρωσ διερευνήσῃ τις, θὰ κατανοήσῃ πόσον ἐπισφαλὲς πρᾶγμα εἶναι ἡ ἐξαγωγή συμπερασμάτων ἔκ τινων σπειρῶν, ἀυλακίων καὶ τρημάτων· ἡμεῖς μεταδάντες εἰς ἀπλοῦν παρὰ τὸν Βόλον κεραμουργεῖον καὶ ἐπὶ μακρὸν συζητήσαντες μετὰ τοῦ κεραμέως καὶ τῶν βοηθῶν αὐτοῦ περὶ τῆς αἰτίας, δι' ἣν ἐποιοῦν σπείρας, στικτὰ τρήματα καὶ ἀυλάκια περὶ τὰς στάμνους καὶ χύτρας, κοσμήματα δὲ φύλλων, κλάδων, στεμμάτων, λεοντοκεφαλῶν κττ. περὶ τὰ « κανάτια πολυτελείας », ὡς ὠνόμαζον αὐτά, ἐλάδομεν ἀπαντήσεις, ἐξ ὧν καταλήξαμεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι, ἂν οἱ νῦν ἀπλοὶ κεραμεῖς, οἱ ἰσχυρῶς προσομοιάζοντες τοῖς παναρχαίοις ἐκείνοις, ἐμάνθανον τὴν τεραστίαν σημασίαν, ἣν οἱ περὶ τὰ προϊστορικὰ ἀσχολούμενοι ἀρχαιολόγοι ἀποδίδουσι ταῖς σπείραις αὐτῶν, τοῖς ἀυλακίοις, τοῖς τρήμασι καὶ λοιποῖς κοσμήμασι, θὰ ἠπόρουν.

Ἐτέρα ἀπόδειξις περὶ τῆς σφαλερᾶς ὁδοῦ πρὸς ἐξαγωγὴν συμπερασμάτων διὰ τῆς ὑπερλεπτομεροῦς μὲν ἐξετάσεως τῶν κοσμημάτων καὶ ὑπερτιμήσεως αὐτῶν, περιφρονήσεως δὲ τῶν κοινοτάτων τεχνικῶν τρόπων ἐν τοῖς ἔργοις ἐκάστοις, εἶναι ὅτι, ἐν ᾧ οἱ οἰοὶ Πελασγοὶ ἐφημίζοντο ὡς κτίσται, οἱ κρίνοντες καὶ διονυχίζοντες αὐτοὺς ἀρχαιολόγοι πολλάκις ἀγνοοῦσι τὰ τῆς κτιστικῆς τέχνης, π. χ. ὁ X. Τσουντας, λέγων περὶ τοῦ ἐν Διμηνίῳ τάφου, οὐ παρατίθησι μεγάλην εἰκόνα ἔ. ἀ. σελ. 154 « χρῆσις πηλοῦ πρὸς σύνδεσιν τῶν λίθων φαίνεται ὅτι δὲν ἔγινε »· ἀλλ' ὁ προχείρωσ κομίζων τὸ « πηλοφόρι » παῖς τῶν κτιστῶν δύναται εὐχερῶς καὶ ἀσφαλῶς νὰ διακρίνη τὸ « λασποτοῖχι » τῆς « ξερολιθιάς », ἣτις καὶ « ξεροτοῖχι » καλεῖται· εἶναι δὲ ἀπλὰ ξηρολιθία οἱ τοῖχοι καὶ οἱ θόλοι τῶν τάφων τούτων· ὡς πρὸς τοῦτο ὑπῆρξαν εὐτυχέστεροι βεβαίως ὁ Wolters καὶ Lolling γράψαντες περὶ τῆς κτιστικῆς τοῦ ἐτέρου μεγάλου θολωτοῦ τάφου Διμηνίου ἐν Athen. Mitteil. 1888 σελ. 435 ὅτι οἱ λίθοι ἐκτίσθησαν *ohne jedes Bindemittel* aufeinander.

Ὅτι δὲ καὶ εἰς λογικὰ σφάλματα δύναται νὰ ἀγάγῃ ἡ τοι-

αὕτη ἐμμονή περὶ τὴν ἐξαγωγήν μεγάλων συμπερασμάτων ἐκ μικροτάτων αἰτίων, ἀποδεικνύει τὸ φερόμενον ὑπὸ τοῦ Χ. Τσουντα ὡς μέγιστον τῶν ἐπιχειρημάτων αὐτοῦ κατὰ τῆς περὶ κλύσεως τῶν νεκρῶν θεωρίας· καταπολεμῶν δῆλον ὅτι αὐτὴν ἔ. ἀ. σελ. 129-130 λέγει «ἀλλὰ *θεικώτερα* τεκμήρια ἐναντίον τῆς κλύσεως παρέχουσι τὰ κτερίσματα· πρῶτον ἀνεκαλύφθησαν εἰς τοὺς τάφους τῆς Σύρου πλείονες καρφίδες, αἵτινες ἐχρησίμευον ἀντιπορπῶν πρὸς συγκράτησιν τοῦ ἱματίου ἐπὶ τῶν ὤμων· ἐπὶ τεσσάρων δὲ ἐξ αὐτῶν ἐσώζοντο κατὰ τὴν ἀνακάλυψιν των **λείψανα κλωστῆς** (ταῦτα ὑπογραμμίζονται ὑπὸ τοῦ Χ. Τσουντα), ἣτις ὡς φαίνεται ἐχρησίμευεν, ὅπως μετὰ τὴν ἐμπόρησιν συνδέωνται τὰ δύο ἄκρα τῆς καρφίδος καὶ κωλύεται οὕτω τὸ ἱμάτιον νὰ ἐξολισθήσῃ. **Προφανῶς** λοιπὸν οἱ νεκροί, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἀνεκαλύφθησαν αἱ καρφίδες αὗται, ἐτάφησαν φοροῦντες ἱμάτια· τὰ λείψανα ὅμως τῶν κλωστῶν ἀποδεικνύουσιν, ὅτι τὰ ἱμάτια αὐτῶν δὲν ἐκάησαν».

Ἄλλ' ἀφ' οὗ οἱ νεκροὶ ἐτάφησαν φοροῦντες ἱμάτια, πῶς τὰ μὲν ἱμάτια πάντα «ἔλειωσαν», ὡς νῦν λέγομεν, ἦτοι ἀποσυνετέθησαν ὅλως ὑπὸ τοῦ χρόνου, καὶ οὐδὲν ἀφήκαν ἔχνος, διετηρήθησαν δὲ λείψανα ἀθροιστικῶς κλωστῆς, συγκρατούσης τὰ δύο ἄκρα τῆς καρφίδος, τῆς συνδεούσης τὰ ἄκρα τοῦ ἱματίου; τὸ πρᾶγμα εἶναι λογικῶς, ἦτοι οὐσιαστικῶς, ἀδύνατον· διότι ἡ κλωστή μόνον ἂν ἦτο ἐκ χρυσοῦ ἠδύνατο νὰ σωθῆ· καὶ ἐκ νήματος χαλκοῦ ἂν ἦτο, θὰ κατιοῦτο· βεβαίως ἡ κλωστή ἦτο νήμα ἀπλοῦν, ἐξ οὗ ποιοῦνται τὰ ἱμάτια, φυτικῆς τινος ἢ ζωικῆς οὐσίας, λίνου, ἐρίου, βάμβακος ἢ ὁμοίου· τοῦλάχιστον δ Χ. Τσουντας οὕτω νοεῖ αὐτὴν· διὰ τίνος θυμασίας ἐπιδράσεως ἡ μὲν κλωστή διέφυγε τὴν ἀποσύνθεσιν, τὰ δὲ ἱμάτια, ὑπέκυψαν τελείως ὑπ' αὐτὴν; διότι καὶ ἀραχνούφῃ ἂν εἶχον ποιηθῆ, θὰ ἦσαν πάντως ἰσχυρότερα τῆς κλωστῆς. Φαίνεται ὅτι τριχοειδῆ τινα ῥιζίδια ἐξέλαβεν δ Χ. Τσουντας ὡς κλωστᾶς.

Καὶ ταῦτα μὲν εἶναι παραδείγματα τινὰ ἐκ πολλῶν, ἅτινα ἠδύνατό τις νὰ συγκομίσῃ ἐκ βιβλίων καὶ ἐκθέσεων λίαν σημαντικῶν ἀρχαιολόγων, οἵτινες, πολλὰ καὶ γενναῖα κατορθώσαντες, εἶναι συγγνωστοί, ἂν ἀνθρωπίνως περιέπεσον εἰς τινὰ ἀστοχίαν

ματα ἐξ ὑπερβάλλοντος ζήλου καὶ θάρρους, ἀκολουθοῦντες συστήματι τι, ἢ ἴδιον προσπαθοῦντες νὰ δημιουργήσωσι, τῆς τοιαύτης φιλοτιμίας συνεπαγομένης φύσει καὶ περίπτωσιν εἰς σφάλματα, οἷα καὶ ἐγὼ ἠρίθμησα ἐμυτῶ· ἀλλ' ἐὰν βῶμεν περαιτέρω περὶ τὴν ἐξετάσιν γνωμῶν ἑτέρων ἀρχαιολόγων, περὶ τὰ προϊστορικὰ ἀσχοληθέντων, θὰ ἴδωμεν παράδοξα· ἀρκεῖ πρὸς τοῦτο ἐν παραδείγματι: ὁ Γ. Σωτηριάδης, ἐξέθεκεν ἐν δημοσίᾳ διαλέξει ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τῇ 1908, ὅτι ἐν Βοιωτίᾳ που, ἀποκαλύψας τάφον νεολιθικοῦ νεκροῦ, εὔρε διατηρούμενον ἔτι τὸ κρέας, ἦτοι τὴν σάρκα, ἐπὶ τινος ὄστου αὐτοῦ καὶ σκώληκα ἐπικαθήμενον ὀλίγα ἔτη πρότερον ὁ αὐτὸς Γ. Σωτηριάδης, εὐρῶν ἐπὶ τινος λόφου κατὰ τὴν Χαιρώνειαν νεκροὺς τεθαμμένους, ἐκόμιζεν αὐτοὺς ἐν θριάμβῳ εἰς Ἀθήνας, καὶ διεκήρυξεν αὐτοὺς ὡς ὄντας τοὺς ἱερολοχίας τοῦ 338 π. Χρ.· ἀλλ' ὁ Χ. Τσοῦντας ἐξήγαγεν αὐτὸν ἐκ τῆς πλάνης, εἰπὼν ὅτι ἦσαν νεκροὶ ὑπερδισχίλια ἔτη ἀπέχοντες τῶν ἱερολοχιτῶν ἐκείνων.

Τούτων ἄρα ἕνεκα νομίζω ὅτι πρῶτιστα μὲν πρέπει νὰ ἐρευνηθῶσιν ἐν Θεσσαλίᾳ τόποι σπουδαῖοι, περὶ ὧν ἡ ἀρχαία παράδοσις ἀφήκεν ἡμῖν ἀναμνήσεις σημαντικὰς, οἷοι εἶναι ἡ Ἴωλικός (1), αἱ Φεραί, ἡ Κραννών, ἡ Λάρισα, αἱ Θήβαι, ἡ Ἄλος, ἡ Φάρσαλος, ἣτις φαίνεται οὕσα ἡ πόλις Ἑλλάδος τοῦ Ὀμήρου, καὶ ἄλλαι ὅμοιαι, ἢ δ' ἔρευνα αὐτῶν νὰ γένηται γενικωτέρα, εἰ

(1) Ὁ Fr. Staehlin ἐν Pauly² R. E. ἐν λέξει Ἴωλικός ἀποδίδει τῷ Χ. Τσοῦντα τὴν πρῶτην ἰδέαν περὶ τοῦ ὅτι αὕτη ἔκειτο ἐπὶ τοῦ νῦν καλουμένου Κάστρου τοῦ Βόλου ἢ «Παλαιά»· καὶ ὄντως μὲν ὁ Χ. Τσοῦντας ἐνωρίτερον παντὸς ἄλλου, καθ' ὅσον γινώσκω, προέτεινε τοιαύτην γνώμην· ἀλλ' οὐ μόνον δὲν ἀπέδειξεν αὐτήν, ἀλλ' οὐδὲν χωρίον ἀρχαίου συγγραφῆως προσεκόμισε πλὴν τοῦ ὑπὸ τοῦ Leake κομισθέντος Στράβωνος· τὸ δὲ μέγιστον κατέστησεν αὐτὴν λίαν ἀνίσχυρον ὁ ἴδιος, γράψας ἔ. ἀ. σελ. 400 σημ. 2 «πιθανὸν ὁμως εἶναι ἐξ ἄλλου, ὅτι ὅταν ἡ πόλις παρήκμασε καὶ ἀπόλεσε τὴν δύναμίν της, οἱ κάτοικοι ἐγκατέλειψαν τὸν πανάρχαιον συνοικισμὸν καὶ ἔκτισαν νέον ὑψηλότερον, πρὸς τοὺς πρόποδας τοῦ Πηλίου». Ἄλλ' αἱ εἰκασίαι αὗται οὐ μόνον πιθαναὶ δὲν εἶναι, ἀλλ' ἀπεδείχθησαν ὑπ' ἐμοῦ καὶ ἐσφαλμέναι· βλ. Πρακτικὰ 1909 σελ. 155-158.

δυνατόν, οὐχὶ μονομερῆς· δεύτερον δὲ πρέπει ἢ ἐξετάσις τῶν εὐρημάτων νὰ τελεῖται λεπτομερεστάτη, ἀλλ' αὐτοτελής, ἄνευ δήλον ὅτι τῶν ἀπειρῶν ἐκείνων πρὸς μεμακρυσμένους τόπους παραλληλισμῶν, ὧν τὰς ὁμοιότητας δύναται τις ἐφάπαξ νὰ θεωρήσῃ τὸ πλεῖστον τυχαίας καὶ συμπτωματικῆς καὶ τῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου ἐν γένει ὀφειλομένης· διότι, ἐὰν μὴ πρῶτον πρὸς τὰ ἐγγύτατα βεβαιωθῇ ἢ διὰ παραλληλισμῶν συγγένεια ἐκάστων καὶ αἱ βαθμιῶδες αὐτῆς, εἶναι ματαιοπονία ἢ πρὸς τὰ λίαν μεμακρυσμένα παραβολή· τρίτον πρέπει νὰ ἐρευνῶνται ἄριστα αἱ ἀρχαῖαι παραδόσεις καὶ μῦθοι, νὰ βασανίζωνται δὲ ἅπασαι αἱ γνώμαι τῶν παλαιῶν συγγραφέων, οἵτινες καὶ ἐγγύτερον πρὸς τὰ ἐξεταζόμενα πράγματα ἢ ἡμεῖς ἦσαν, καὶ ἰσχυρότεροι τὴν κρίσιν καὶ τὸν νοῦν ἐν γένει· οὕτω δὲν πρέπει νὰ ὑπερφρονῶμεν, διότι ἔχομεν μέσα ἐρεύνης τελειότερα ἐκείνων, στερούμεθα δὲ τῆς πνευματικῆς αὐτῶν διαυγείας, ἣς ἔνεκα καὶ πάντα τὰ μέσα καθίστανται ἀτελεῖ· τελευταῖον δὲ πρέπει μετὰ μεγίστης ἐπιμελείας νὰ ἐξετασθῇ ἢ τοσοῦτον ἰσχυρῶς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καὶ ἐμμόνως ἐκφερομένη ἰδέα τοῦ *αὐτοχθονισμοῦ*, ἣν προετείναμεν καὶ ὑπεστηρίξαμεν δι' ὀλίγων ἐν τοῖς *Πρακτικοῖς* τοῦ 1908 σελ. 187-193, δι' ἣς πλεῖστα ἀπορίαι δύνανται νὰ ἐπιλυθῶσιν· οὕτω πως προτιθέμεθα νὰ συνεξετάσωμεν εὐθέτως τὰ τῆς προϊστορικῆς περιόδου.

β) Ἐν Παγασαῖς, Δημητριάδι, Μαγνησίᾳ καὶ Μητροπόλει.

Τὰ τεῖχη Δημητριάδος-Παγασῶν· ἔκδοσις τοῦ περὶ τῶν γραπτῶν σιηλῶν συγγράμματος· ἐπιγραφικὰ εὐρήματα Βοΐβης, Σηπιάδος, Ὀλιζῶνος· ἄγαλμα ἐκ Μητροπόλεως.

Περὶ τὸ τέρμα τοῦ ἔτους τούτου, μὴ κατασταθείσης δυνατῆς τῆς συνεχίσεως τῶν ἐν Δημητριάδι-Παγασαῖς ἀνασκαφῶν, περιωρίσθη ἐἴς ἐξερεύνησιν τῶν τευχῶν τῶν δύο τούτων πόλεων, ὧν τὴν θέσιν ἤδη καθώρισα ἐν *Πρακτ.* 1912 σελ. 213-218· λεπτομερείας τῆς ἐρεύνης ταύτης κρίνω περιττὸν νὰ παραθέσω ἐνταῦθα· διότι, ἀρξάμενός ἀπὸ τοῦ μηνὸς Σεπτεμβρίου τοῦδε τοῦ

ἔτους (1913) τῆς ἐκτυπώσεως, φροντίδι τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, τοῦ περὶ τῶν γραπτῶν στηλῶν Δημητριάδος-Παγασῶν ἔργου μου, ἐν τῇ γενικῇ εἰσαγωγῇ περὶ τῆς θέσεως καὶ τῆς ἱστορίας τῶν δύο τούτων πόλεων καὶ τῶν ἐκεῖ ἀνασκαφῶν παρατίθενται αἱ λεπτομέρειαι αὐταὶ ἀρμοδίως.

Συνεκομίσαμεν δὲ εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο καὶ τινὰς ἐπιγραφὰς ἐκ *Κάπουρας-Καναλίων* (ἀρχαίας *Βοίβης*), ἐκ *Παλαιοκάστρου Λαύκου* (ἀρχαίας *Ὀλιζῶνος*), ἐκ *Σηπιάδος* καὶ ἐξ *Ἰωλκοῦ*, ἐνθα, κτιζομένης οἰκίας, εὐρέθησαν μικρὰ τινὰ τμήματα χαλκωμάτων, θραύσματα μυκηναίων ἀγγείων, ὧν πλούσιος ἐμφαίνεται ὁ λόφος οὗτος καὶ τὰ περὶ αὐτὸν ἐγγύς, καὶ ἄγαλμα μαρμάρινον καθημένης γυναικὸς (*Ἀφροδίτης πιθανῶς*), εὐρεθὲν ἐπὶ τῶν ἐρείπιων τοῦ ναοῦ τῆς *Καστίνας Ἀφροδίτης* ἐν τῇ παρὰ τὸ *Παλαιόκαστρον Καρδίτης* ἀρχαίᾳ *Μητροπόλει*, περὶ ἧς βλ. Πρακτικὰ 1912 σελ. 178. Τῶν ἐπιγραφῶν τούτων τινὲς εἰσὶν ἐκδεδομένοι· τῶν ἀνεκδότων ἢ δημοσίευσις θὰ τελεσθῇ ἐν τῇ ἀκολουθείᾳ τῶν ἐμῶν *Θεσσαλικῶν ἐπιγραφῶν*, τῶν ἐκτυπομένων ἐν τῇ *Ἀρχ. Ἐφημερίδι* ἀπὸ τοῦ ἔτους 1910.

1913 — Γ'. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ - ΗΠΕΙΡΟΣ

α'.) *Ὀνοματοθεσία νομῶν καὶ ἐπαρχιῶν τῶν νέων χωρῶν.*

- 1) *Ἡ ὀρθὴ μέθοδος τῶν ὀνοματοθεσιῶν δήμων, κοινοτήτων, ἐπαρχιῶν, νομῶν σύστημα γενικῆς ὀνοματοθεσίας τοῦ νῦν Ἑλληνικοῦ Βασιλείου.*

Εὐθύς μετὰ τὴν εἰς τὴν Νοτίαν Ἑλλάδα ἐνωρὶς ἀρξαμένην προσάρτησιν τῶν διὰ τῶν εὐτυχῶν πολέμων τοῦ 1912 καὶ 1913 ἀπελευθερωθεισῶν χωρῶν, ἡσχολήθη ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία δι' εἰδικῆς ἐπιτροπείας εἰς τὴν ἐξεύρεσιν τῶν καταλλήλων ὀνομάτων, δι' ὧν ὀρθῶς καὶ ἐπωφελῶς τῇ ἱστορίᾳ τοῦ τόπου καὶ τῇ νῦν χρήσει θὰ κατνωμάζοντο οἱ νομοὶ καὶ αἱ ἐπαρχίαι καὶ οἱ δῆμοι τῆς Νέας Ἑλλάδος καὶ θὰ μετωνυμοῦντο αἱ πόλεις καὶ τὰ χωρία, τὰ ἔχοντα ξενικὰ ἢ ἀκαλαίσθητα ὀνόματα. Πρὸς τὸ

ἔργον τοῦτο ἐκλήθην νὰ ἀποστείλω καὶ γὰρ τὴν ἐμὴν συμβολὴν· μὴ ἀποτελῶν ὅμως μέλος τῆς συσταθείσης ἐπιτροπείας, ὡς μακρὰν τῶν Ἀθηνῶν διαμένων, λόγῳ τῆς στρατιωτικῆς καὶ πολιτικῆς ὑπηρεσίας μου, εἰργάσθην ἀνεξαρτήτως αὐτῆς καὶ ἀνεκόνωσά τινα τμηματικῶς ἀποτελέσματα τῆς ἐμῆς ἐργασίας δημοσίᾳ μὲν διὰ τοῦ ἡμερησίου τύπου, ἰδίᾳ δὲ δι' ὑπομνημάτων πρὸς τε τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν καὶ πρὸς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἐταιρείαν. Ταῦτα πάντα ἀναθεωρήσας, δημοσιεύω συντόμως ἐνθάδε, ὡς ἀποτελοῦντα ἰδίαν μελέτην καὶ ὄντα ἀποτελέσματα ἐρευνῶν μου, καίπερ προχείρων, κατὰ τὸδε τὸ ἔτος.

Καὶ πρῶτον μὲν δεῖον νὰ κατανοηθῆ ὅτι τοιαῦτα ἔργα εἶναι ἀνάγκη νὰ τελῶνται κατὰ σύστημα ἐπιστημονικῶν καὶ μετὰ μελέτην, γινομένην ὑπὸ πάντων τῶν ὄντως δυναμένων νὰ συμβάλωνται εἰς τὸ ἔργον, οὐχὶ δὲ ἀπλῶς καὶ τῶν φιλοτιμουμένων μὲν πρὸς τοῦτο, μὴ σχόντων δὲ τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἀσχοληθῶσιν εἰς περιηγήσεις καὶ ἐρεῦνας ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τοπογραφίᾳ, μόνον δ' ἐκ τῶν βιβλίῳν προσπαθούτων νὰ ἀντλήσωσι τὰς κυριώδεις πηγὰς πρὸς τοιαῦτα ζητήματα· τὸ πάντων ἄριστον θὰ ἦτο νὰ ἀνατεθῆ ἑκάστῳ ἀρμοδίῳ ἀνδρὶ τμημά τι τῆς Ἑλλάδος, ὅπερ νὰ περιέλθῃ αὐτὸς καὶ δι' ὄψεως τῶν τόπων νὰ ἐξακριβώσῃ τὰ πράγματα, συλλέγων καὶ τὰς παρὰ τῷ νῦν Ἑλληνικῷ λαῷ τοπωνυμίας καὶ διηγήσεις, ὧν πλείσταί εἰσιν ἐξαιρετοὶ καὶ χρησιμώταται πρὸς τὴν ἐργασίαν ταύτην· τὸ πόρισμα δὲ τῶν ἐρευνῶν τούτων εὐλογον εἶναι νὰ υποβάλληται δι' ὑπομνήματος καὶ νὰ συζητῆται ὑπὸ τῶν τοιούτων ἐργατῶν μετὰ τῶν ἀρμοδίων γεραιτέρων συμβούλων.

Ἐπειτα δὲ εἶναι ἀπαραίτητον νὰ καθορισθῶσιν αἱ γενικαὶ βάσεις τοῦ ὄλου ἔργου· κατ' ἐμὴν γνώμην αὗται εἶναι αἱ ἑξῆς :

α') Αἱ ὑπὸ πολλῶν φιληθούμεναι ξενικαὶ καὶ μεσαιωνικαὶ ὀνομασίαι πρέπει ἢ νὰ μὴ λαμβάνωνται μηδὲ ὡς ὑπ' ὄψιν, ἢ ἐλάχισται καὶ ἐν ἀπολύτῳ ἀνάγκῃ, ἐὰν ἔκτακτόν τι ἱστορικὸν γεγονός, ἔτι δὲ τὸ εὐηχον καὶ ὠραῖον καὶ ὅπωςδὴποτε ἑλληνίζον ἢ ἐξελληνιζόμενον τοῦ ὀνόματος ἐπιβάλλωσι τὴν προτίμησιν αὐτοῦ ἀπὸ παντὸς ἐτέρου.

β') Τὰ μὴ ὄντα καθαρῶς Ἑλληνικὰ ὀνόματα, ἧτοι τῆς γνη-

σίας Ἑλληνικῆς γλώσσης, νὰ μὴ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψιν· ἐὰν δὲ τι ὄνομα ὑπὸ τῶν νῦν κατοίκων ὑπάρχῃ ἐν χρήσει καὶ παρηχθῇ πρὸς τι σαφὲς Ἑλληνικόν, νὰ προτιμᾶται τὸ δεύτερον· π. χ. ὑπάρχει θέσις ἐν τῇ Θεσσαλικῇ Μαγνησίᾳ καλουμένη τὰ Μολύβια, ἐνθα διακρίνονται ἐρείπια ἀρχαίας πόλεως, τῆς Μελιβοίας πιθανώτατα· πρὸς ἐπωνυμίαν τοῦ πέριξ δήμου, ἢ τῆς κοινότητος, ἢ τινος ἐγγυὲς χωρίου, ἔχοντος ξενικὸν ὄνομα, εἶναι βεβαίως εὐλογον νὰ προτιμηθῇ ἡ ἀρχαία σαφὴς λέξις.

γ') Πρὸς καθορισμὸν τῶν νομῶν καὶ ἐπαρχιῶν δεόν νὰ λαμβάνηται ὄνομα ἀρχαίον Ἑλληνικὸν χώρου ἢ περιοχῆς, ἀνταποκρινόμενον, κατὰ πᾶσαν δυνατὴν προσέγγισιν, πρὸς τὰ ὄρια τῆς νῦν ἐν χρήσει ἐκτάσεως· προκειμένων δὲ πλειόνων τοῦ ἑνός, νὰ προτιμᾶται τὸ σπουδαιότερον καὶ εὐηχότερον· π. χ. καλεῖται νῦν νομὸς Ἀττικοβοιωτίας, Ἀργολιδοκορινθίας, Αἰτωλοακαρνανίας, Φθιωτιδοφωκίδος κτλ., ἢ κεχωρισμένως Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας κττ., ἅτινα οὐδένα νοῦν ἔχουσιν, εἶναι δὲ μακροσκελῆ καὶ ὡς πρὸς τὴν σύνθεσιν ἤχουσι κακῶς· εὐλογον θὰ ἦτο νὰ καθορισθῇ κατὰ προτίμησιν νομὸς Ἀττικῆς (ἐπαρχία Βοιωτίας), Ἀργολίδος (ἐπαρχία Κορινθίας), Αἰτωλίας (ἐπ. Ἀκαρνανίας), Φθιώτιδος (ἐπ. Φωκίδος) κτλ.. Ἄν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐν ἐκάστῳ νομῷ τελεῖται ὑπὸ τῶν δημοσίων ἀρχῶν γραπτὴ χρῆσις τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ κατ' ἔτος δεκακισμυριάκις τοῦλάχιστον, θὰ οἰκονομήσωσιν αἱ ἀρχαὶ αὗται ὑπὲρ τὸν ἥμισυ τοῦ χρόνου πρὸς γραφὴν καὶ ὑπὲρ τὸ ἥμισυ τῆς ὕλης, ἐφ' ἧς γράφουσι ταῦτα.

δ') Διὰ τὴν κατονομασίαν τῶν δήμων καὶ κοινοτήτων ὀρθὸν εἶναι νὰ λαμβάνηται ἡ πληθυντικὴ γενικὴ τοῦ ἐθνικοῦ τῆς πλησιεστέρας ἀρχαίας πόλεως ἢ κώμης, π. χ. δῆμος Ἀθηναίων, Πειραιέων (οὐχὶ Πειραιῶς), Λαρισαίων (οὐχὶ Λαρίσης), Δημητριέων (οὐχὶ Βόλου), κοινότης Φαρσαλίων (οὐχὶ Φαρσάλων), Κιεριέων (οὐχὶ Σοφάδων), Φαλανναίων (οὐχὶ Τυρνάδου), Ὀλοσσονίων (οὐχὶ Ἐλασσόνος) κτλ., ἐν ἀπορίᾳ δὲ ὀνόματος σαφοῦς, αἰρετώτερον εἶναι νὰ σχηματίζεται τι ὅμοιον ἐθνικὸν ἐξ ὀνόματος παρακειμένης ἀρχαίας θέσεως, ποταμοῦ, ὄρους, νεωτέρας ἑλληνικῆς τοπωνυμίας καλῆς, ἢ νὰ ἀφίνηται ξενικὸν καὶ κακότηχον ὄνομα. ἀκατανόητον καὶ πολλάκις ὁμωνυμοῦν ἐτέριον καὶ παρέ-

χον ἄλλας τε δυσχερείας καὶ τῇ τηλεγραφικῇ καὶ ταχυδρομικῇ ὑπηρεσίᾳ πλείστας καὶ ἐπιβλαβεῖς τοῖς κατοίκοις.

ε') Αἱ πρωτεύουσαι τῶν δήμων καὶ κοινοτήτων δεόν νὰ ὀνομάζωνται διὰ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος τῆς ἀρχαίας πόλεως ἢ κόμης κτλ., ὧν τὰ ἔθνικὰ ἐλήφθησαν πρὸς δῆλωσιν τῶν ἐν § δ' ἐκτεθέντων, τὰ δὲ λοιπὰ, συντελοῦντα τῷ δήμῳ ἢ τῇ κοινότητι χωρῖα, δι' ἐτέρων ὀνομάτων καταλλήλων, ὧν τινα ἐν πάσῃ ἀπορίᾳ Ἑλληνικῶν ἀρμοζουσῶν λέξεων καὶ νεωτέρων τοπωνυμιῶν, δύνανται νὰ μεταφράζωνται ἢ παραφράζωνται ἐκ τῆς σημασίας τῆς ξένης λέξεως, ἢ νὰ σχηματίζωνται ἐξ ὀνομάτων σπουδαίων ἀνδρῶν ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ τόπου.

Εὐνόητον καθίσταται ὅτι πρὸς εὔρεσιν τῶν ὡς εἴρηται ὀνομάτων τὰ μέγιστα συμβάλλονται αἱ ἀρχαῖαι ἐπιγραφαί, αἵτινες ἀποτελοῦσι τὴν ἀρίστην πηγὴν πρὸς τε τοιοῦτον σκοπὸν καὶ πρὸς βεβαίωσιν τῶν ἐν ἐρειπίοις σφριζομένων, ἀλλ' ἀγνωσομένων ὀνομαστί, τετειχισμένων πολεων, ἢ ὑπὸ μὲν τῶν ἀρχαίων ἀναφερομένων, νῦν δὲ μὴ δυναμένων σαφῶς νὰ καθορισθῶσι. Τοῦτου ἕνεκα πανταχοῦ ἐν ταῖς ἐρεῦναις μου προσεπάθησα διὰ προχείρων ἀνασκαφῶν εἰς σημεῖα τῶν προειρημένων ἐρειπίων, μὴνύοντα ὑπαρξίν ναοῦ, καὶ καθιστῶντα πιθανὴν τὴν ἐν αὐτοῖς ἀνάθεσιν ψηφισμάτων, νὰ ἀνεύρω τοιαύτας ἐπιγραφάς, ὧν μία μόνον θὰ ἴηκει πρὸς διαφώτισιν πολλῶν ζητημάτων, ἐν οἷς καὶ ἱστορικὰ σημαντικά.

Ἄλλ' ἀτυχῶς ἡ γνώμη μου αὕτη οὐχὶ μόνον δὲν ὑπεστηρίχθη ὑπὸ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Συμβουλίου, ἀλλὰ τοῦναντίον κατεδιώχθη, θεσπισθείσης ὑπ' αὐτοῦ διατάξεως, μὴ περιλαμβανομένης ἐν τοῖς κειμένοις νόμοις, μηδὲ πηγαζούσης ἐξ αὐτῶν ὅπως δῆποτε, δι' ἧς μόνον εἰς δύο σημεῖα κατ' ἔτος δύναται νὰ τελέσῃ ἀνασκαφὰς ἕκαστος ἔφορος ἀρχαιοτήτων· τῆς ἐπιβολῆς τοιαύτης ἀπαγορεύσεως δὲν εὗρισκω σπουδαῖον λόγον οὔτε ἐγώ, οὔτε ἄλλοι ὁμότεχνοι· διὸ εὐελπιστῶ ὅτι θὰ ἀναθεωρηθῇ, ἀφ' οὗ πολλάκις ἀπόλυτος ἀνάγκη, ἐξ ἀνευρέσεως ἀκινήτων ἀρχαίων κατὰ τύχην ὑπὸ γεωργῶν καὶ ἄλλων πολλαχοῦ, ἐπιβάλλει τὴν ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ἔτους πρόχειρον σκαφικὴν ἔρευναν πλεον ἢ δεκάκις ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐφόρου.

Ὡς μόνην ὅμως δικαιολογίαν πρὸς τὴν ὡς ἄνω ἀντίθετον τῇ ἐμῇ γνώμῃ τοῦ εἰρημένου Συμβουλίου δύναται τις νὰ ἐκλάβῃ τὴν πληθωρικὴν ἀνεύρεσιν κινητῶν τε καὶ ἀκινήτων ἀρχαίων, ὧν τὰ μὲν ἀπαιτοῦσιν ἐργώδη μεταφοράν, συγκέντρωσιν καὶ ἀνιδρυσιν ἐν Μουσείοις, τὰ δὲ φύλαξιν διηγεκὴ καὶ ἀποζημιώσεις σαπανηράς· ἀλλ', ἀγαθῇ τύχῃ, τὸ ἡμέτερον Κράτος ἐπεδείξατο ἐσχάτως ῥώμην πολεμικὴν καὶ ὑγιᾶ ἔντασιν πρὸς ποικίλην πρόοδον, ἐξ ὧν προκύπτει καὶ ἡ οἰκονομικὴ ἀντοχὴ, χαίρων δὲ πρέπει τις νὰ βλέπῃ καὶ τὴν ἐκ τῶν σπλάγχων τῆς μητρὸς γῆς εἰς τὸ φῶς τοῦ ἑλληνικοῦ ἡλίου ἐπαναγωγὴν ὡραίων καὶ σημαντικῶν καὶ πολυτρόπως διδασκτικῶν εὐρημάτων τοῦ ἐνδόξου Ἑλληνικοῦ κόσμου, ἅτινα διὰ νοῦν ἐχούσης καὶ σῶφρονος διοικήσεως ἐλαχίστας θὰ εἶχον ἀπαιτήσεις.

2) *Κατονομασία τῶν νομῶν καὶ ἐπαρχιῶν
τῆς Μακεδονίας καὶ Ἡπείρου.*

Θεωρήσας δ' ἐπείγουσαν τὴν δι' Ἑλληνικῶν ὀνομάτων κατὰ τὸ προμνημονευθὲν σύστημα μετονομασίαν τῶν «σαντζακίων» καὶ «καζάδων» τῆς Μακεδονίας καὶ Ἡπείρου, διότι εὐθὺς ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ἔτους 1913^{ου} ἤρξατο φιλοτίμως τὸ ἡμέτερον Κράτος νὰ διοικῇ διὰ τῶν ἀρμοδίων ἀρχῶν παντὸς πολιτειακοῦ κλάδου τὰς νέας ἐπαρχίας, ἐφοδιάζον αὐτάς διὰ σφραγίδων καὶ ἐντύπων μετ' ἐπιγεγραμμένου ἐπισήμως ἐκάστου ὀνόματος αὐτῶν, ὕπερ προχείρως ἐξελέγετο, καὶ ἠδύνατο διὰ τῆς χρήσεως νὰ ἐπικρατήσῃ, καίπερ μὴ ὀρθῶς ἔχον, ἐδημοσίευσεν διὰ τῆς ἐφημερίδος «Ἀθῆναι» τῆς 27·29·31 Μαρτίου καὶ 10 Ἀπριλίου τοῦ 1913 καὶ τῆς «Ἐστίας» τῆς 22 Ἀπριλίου 1913 τὰς ἐξῆς μετονομασίας :

Τῆς Μακεδονίας· Σαντζακίον Θεσσαλονίκης=νομὸς Πιερίας

»	»	Μοναστηρίου	=	»	Λυγκησιτίδος
»	»	Κοζάνης	=	»	Ἑλιμειώτιδος
»	»	Κορυτσᾶς	=	»	Ὀρεσιτίδος.
»	Καζᾶς	Ἐλασσόνος	=	ἐπαρχία	Περραιβίας

Τῆς Μακεδονίας:	Καζᾶς	Σερβίων	=	»	Τιταρίον (ἢ Φυλάκης)
»	»	Γρεβενῶν	=	»	Τυμφαίας
»	»	Ἀνασελίτης	=	»	Πελαγοίδος
»	»	Κοζάνης	=	»	Ἐλιμείας
»	»	Καϊλαρίων	=	»	Ἐσθραΐας
»	»	Καστοριάς	=	»	᾽Ορειτικῆς
»	»	Κορυτσᾶς	=	»	Δασσαρητίας
»	»	Κολωνίας	=	»	Ἰλλυρίδος
»	»	Μοναστηρίου	=	»	Πελαγονίας
»	»	Φλώρινης	=	»	Λυγκηστικῆς
»	»	Κατερίνης	=	»	᾽Ολυμπικῆς
»	»	Καραφέροια	=	»	Ἡμαθίας
»	»	Βοδενῶν	=	»	Ἀλωπίας
»	»	Γιαννιτσῶν	=	»	Βοιτιαίας
»	»	Λαγκαδᾶ	=	»	Μυθονίας
»	»	Γευγελῆς	=	»	Ἐἰδομένης
»	»	Ἄβρὲτ-Ἰσσάρ	=	»	Κρησιωνίας
»	»	Δοηράνης	=	»	Σιντικῆς
»	»	Στρωμνίτης	=	»	Παιονίας
»	»	Τίκφες	=	»	Ἄμφαξιτιδος
»	»	Θεσσαλονίκης	=	»	Κροσίδος (ἢ Θερμυΐας)
»	»	Κασσάνδρας	=	»	Παλλήνης
»	»	Ἄγίου ᾽Ορους	=	»	Ἀθωνίδος
»	»	Σερρῶν	=	»	Βισαλτίας
»	»	Δεμίρ-Ἰσσάρ	=	»	᾽Οδομαντίας
»	»	Μελενίκου	=	»	᾽Ορβηλίας
»	»	Ζίχνης	=	»	Ἡδωνίδος
»	»	Πετριτσίου	=	»	Μαιδικῆς
»	»	Δράμας	=	»	Δραβήσκου
»	»	Καβάλλας	=	»	Φιλίππων
»	»	Πραβίου	=	»	Περγάμου
»	»	Σαρί-Σαμπάν	=	»	Σαπαιῶν.
Τῆς Ἠπείρου:	Σαντζάκιον	Πρεβέζης	=	νομὸς	Θεσπρωτίδος
»	»	Ἰωαννίνων	=	»	Μολοσσίας
»	»	Ἀργυροκάστρου	=	»	Χαονίας.
»	Καζᾶς	Πρεβέζης	=	ἐπαρχία	Ἀνακτορίας
»	»	Λούρου	=	»	Κασσωπαίας

Τῆς Ἠπείρου·	Καζᾶς	Μαργαριτίου —	»	Θεσπρωτικῆς
»	»	Παραμυθίας=	»	Ἐλεατίδος
»	»	Φιλιατῶν =	»	Βουθρωτιοῦ
»	«	Ἰωαννίνων =	»	Μολοσσίδος
«	»	Λεσκοβικίου=	»	Παραναΐας
»	»	Κονίσης =	»	Παρωραΐας
»	»	Μετσόβου =	»	Ἀθαμανίας
»	»	Δελβίνου =	»	Φοινίκης
»	»	Ἀργυροκάστρου=	»	Χαονίδος
»	»	Πρεμετῆς =	»	Ἀινιανίας
»	»	Τεπελενίου =	»	Δαμασΐας
»	»	Χειμάρρας =	»	Ἀβανίδος
»	»	Αὐλῶνος =	»	Ἀπολλωνιάδος.

Δεκαεξὲ δὲ μῆνας μετὰ τὰ ὡς ἄνω ἐμὰ δημοσιεύματα, εἶδον ἐν τῇ ἐφημερίδι «Ἀθήναις» τῆς 9 Ἰουνίου 1914 τὸ ἀποτελεσμα τῶν ἐργασιῶν τῆς μνημονευθείσης ἐπιτροπείας, δημοσίᾳ ἐκπεφρασμένον, δι' οὗ κατωνομάζοντο ὀκτὼ νομοὶ καὶ τριάκοντα ἑννέα ἐπαρχίαι τῶν νέων χωρῶν, ἐν οἷς περιελήφθησαν τὰ μετὰ τὸν ἕτερον εὐτυχῆ ἡμῶν πόλεμον τοῦ 1913 τοπικὰ τμήματα· εὐχαρίστως δὲ εἶδον ὅτι ὑπὲρ τὰ τρία τέταρτα τῶν ὑπὸ τῆς ἐπιτροπείας προταθέντων ὀνομάτων συνέπιπτον τοῖς ὑπ' ἐμοῦ δημοσιευθεῖσιν, ὅπερ ἀπετέλει σαφῆ ἔνδειξιν τῆς καλῆς ὑπ' ἀμφοτέρων ἐκλογῆς καὶ εὐλογον αἰτίαν ἐπισήμου κυρώσεως πρὸς γενικὴν χρῆσιν, καθ' ἃ ἐν τῇ Παλαιᾷ Ἑλλάδι συνέβη πρὸ ἡμῶν καὶ πλέον αἰῶνος.

Ἄτυχῶς ὅμως δὲν ἐγένοντο ἀποδεκταί, καθ' ὅσον γινώσκω, οὔτε αἱ ἐμαὶ ὀνομασίαι, οὐδ' αἱ τῆς εἰρημένης ἐπιτροπείας, καίτοι αὕτη ἦτο ἐγκριμένη ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν, ἐμοῦ ἀπλῶς ὑποβαλόντος αὐτῇ ὑπόμνημα, ὡς ὀρισθέντος ἔτη τινὰ πρότερον, ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Ὑπουργείου, μέλους ἐπιτροπείας μετονομασίας τῶν ξενικῶν ὀνομάτων τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ Ἑλλάδι κωμῶν καὶ χωρίων. Τὴν αἰτίαν τῆς μὴ παραδοχῆς ἀγνοῶ· ἴσως ἐπῆρέασαν τοὺς ἀρμοδίους ἀντιρρήσεις τινές, ὑπὸ δημοσιογράφων γενόμεναι, δι' ὧν ἐχαρακτηρίζοντο τὰ προταθέντα ὀνόματα μὴ ὄντα τοσοῦτον ἐκφραστικά καὶ γινώριμα, ὡς ἦσαν τὰ

τῶν καζάδων τῶς κοινῶς παραδεδεγμένα, καίτοι ἐν τοῖς τελευταίοις τούτοις δὲν ὑπῆρχεν οὐδὲν σύστημα, οὐδὲ ἀντεπροσωπεύετο μόνῃ ἢ Ἑλληνικῇ γλῶσσᾳ, εἰ μὴ ἐν σμικρῷ μορίῳ.

Φαίνεται δὲ ὅτι οὐκ ὀλίγον συνεβάλλετο εἰς τὴν μὴ παραδοχὴν καθαρῶς Ἑλληνικῶν ὀνομάτων ἐν τοῖς τοιούτοις ἢ γνώμη ἐτέρας ἐπιτροπείας ὑπὸ τὸν κ. Ν. Γ. Πολίτην διότι τὸ ὑπ' αὐτῆς ἐφαρμοσθὲν καὶ ἐφαρμοζόμενον, διότι ὠρίσθη διαρκῆς, σύστημα, ἀνοίγει τὰς πύλας εἰς πᾶσαν πλειστάκις ἀκατάλληλον ὀνοματοθεσίαν προέτεινε π. χ. αὐτῇ τὴν μετονομασίαν τοῦ χωρίου Πιαλί Τεγέας εἰς Νίκλι, παρὰ τὸ ξενικὸν καὶ ἄκλιτον καὶ ἀδέξαιον τοῦ ὀνόματος, καθ' ἃ ἔγραψα ἐν ταῖς ἐφημερίσιν «Ἀθῆναι» τῆς 12 Ἀπριλίου 1914 καὶ «Νέον Ἄστου» τῆς 13 ἰδίου μηνὸς καὶ ἔτους, ἐν ᾧ οἱ ἐκεῖ Ἀρχάδες, ἐζήτησαν νὰ μετονομασθῇ τὸ ἑαυτῶν χωρίον Ἀλέα, ὡς κείμενον περὶ ὃν περιφημον ναὸν τοῦ Σκόπα τῆς Ἀθηνᾶς Ἀλέας, καὶ κατέχον ἔκτασιν τῆς ἐν ἐπιγραφαῖς ἀπαντώσης Τεγεατικῆς φυλῆς ἐπ' Ἀλέαν.

Ἐπίσης δὲ ἡ αὐτὴ ἐπιτροπεία φιληγεῖ μέγᾳ τὰς σημεριναῖς τοπωνυμίας, ἅς ἄλλως ὁμολογεῖ ὅτι δὲν συλλέγει ἢ ἰδία διὰ τινος τῶν μελῶν αὐτῆς, ἀλλὰ ζητεῖ παρὰ ποικίλων ὑπαλλήλων τοῦ Κράτους καὶ ἰδιωτῶν, καὶ προτείνει, ὑπὸ τὴν ἑαυτῆς ἐπίσημον ἰδιότητα, ὡς συνέβη διὰ τὴν Μιυλήνην, δι' ἣν δὲν ἐλήφθη ὑπὸ τῆς ἐπιτροπείας ταύτης σχεδὸν οὐδεμία ἀρχαία παράδοσις καὶ ἱστορία, οὐδ' ἐπιγραφή ὑπ' ὄψιν, καθ' ἃ ἔγραψα ἐν ταῖς ἐφημερίσιν «Ἀθῆναι» τῆς 24 Ἀπριλίου 1914, «Ἔθνος» τῆς 25 καὶ 27 ἰδίου μηνὸς καὶ ἔτους καὶ «Νέον Ἄστου» τῆς 25 καὶ 26 τῶν αὐτῶν καὶ ὅπερ ἀποδεικνύει ἐπίσημον ἀνακοινωθέν, δημοσιευθὲν ὑπ' αὐτῆς ἐν τῇ ἐφημερίδι «Ἔστιά» τῆς 23 (ἢ τινος ὀλίγον πρὸ αὐτῆς ἡμέρας) τοῦ Ἀπριλίου 1914: «Αἱ τοπωνυμίας εἰς τὰς νήσους.—Τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ναυτικῶν παρέπεμψεν εἰς τὴν Ἐπιτροπεῖαν τῶν τοπωνυμιῶν τῆς Ἑλλάδος ἔγγραφα τοῦ Λιμενάρχου τῆς Λέσβου καὶ τοῦ κυβερνήτου τῆς «Δόξης», σχετικῶς πρὸς ὀνομασίας χωρίων τῆς νήσου, προκειμένου νὰ κατασκευασθῶσι σφραγιῖδες λιμενικῶν ἀρχῶν. Συνελθοῦσα δὲ ἡ Ἐπιτροπεία ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ κ. Ν. Γ. Πολίτου, συνέζητησε τὰ περὶ τῶν τοπωνυμιῶν τούτων καὶ τὰς προτεινομένας

γνώμας τοῦ κ. Κρίτσα, παρεδέχθη διὰ τινὰ τὰς παρατηρήσεις αὐτοῦ καὶ ἀπέστειλε πρὸς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ναυτικῶν τὰς ἐξῆς προτάσεις αὐτῆς: Αἱ ἐπόμενα τοπωνυμῖα νὰ διατηρηθοῦν ὡς ἀναγράφονται ἐν τῇ ἀναφορᾷ τῆς λιμενικῆς ἀρχῆς Λέσβου: Παναγιούδας, Ἀσπροποτάμου, Πέτρας, Συγρίου, Γαθαθαῖ, Καλλονῆς, Πλωμαρίου, Γέρας. Νὰ διατηρηθοῦν ἐπίσης αἱ ἐξῆς τοπωνυμῖα μὲ τινὰς διαφορὰς γραφῆς: Παμφίλων, Μιστιγῶν καὶ Θερμῆς, Σουκαμινέας, Ἐρισσοῦ, Πολιχνίτου, Ἀποθηκῶν καὶ Παρακοίλων. Πᾶσαι αἱ ἄνωτέρω τοπωνυμῖα προτείνει ἡ Ἐπιτροπεία νὰ διατηρηθῶσιν ὡς Ἑλληνικαὶ καὶ εὐφωναί. Προτείνει δὲ τὴν ἀλλαγὴν τριῶν μόνον τοπωνυμιῶν, αἱ ὅποια εἶναι εἰλημμένοι ἐκ τῆς Τουρκικῆς γλώσσης καὶ οὐδεὶς ἱστορικὸς λόγος συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως αὐτῶν. Οὕτω προτείνει τὴν ἀλλαγὴν τοῦ Γενί-Λιμάνι εἰς *Λιμιῶνας*, τοῦ Μολίβου (οὐχὶ Μολύβου, ἀλλ' ἐκ Τουρκικῆς ῥίζης) εἰς *Μέθυμαν*. Διὰ νὰ ἀποφανθῇ δὲ περὶ τῆς Τουρκικῆς τοπωνυμίας Ντίπ, ἀνάγκη νὰ γνωρίσῃ τὰς ὀνομασίας τῶν περὶ αὐτὸ θέσεων, διὰ νὰ ἐκλέξῃ τινὰ ἐξ αὐτῶν ».

1914 — Θ Ε Σ Σ Α Λ Ι Α

Κατὰ δὲ τὸ ἔτος 1914 ἐξετέλεσα ἀνασκαφάς, ἐρεῦνας καὶ μουσειακὰς ἐργασίας ἐν Θεσσαλίᾳ εἰς τὰ ἐξῆς σημεία:

α.) Ἐν Διμηνίῳ καὶ Σέσκλῳ.

1) Στερέωσις θολωτοῦ τάφου· καθῶς μυκηναίων νεκρῶν γεωμετρικὸς τάφος Διμηνίου.

Οἱ γνωστοὶ δύο θολωτοὶ τάφοι ἐν Διμηνίῳ ἐκινδύνευσαν νὰ καταπέσωσιν, ὡς ἐπὶ μακρὰ ἔτη ἀπὸ τῆς ἀνασκαφῆς ἀφθέντες ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῶν βροχῶν· διὸ ἐκαθαρίσαμεν καὶ ἐστερεώσαμεν ἀμφοτέρους· ἐκ τοῦ γενομένου καθαρμοῦ ἀπεδείχθη ὅτι οἱ ἐν τῷ τελείῳ διατηρηθέντι τάφῳ νεκροὶ εἶχον ἀσφαλῶς κατὰ χάραν· διότι εὗρομεν συμπεπυγότας ἐκ καύσεως λίθους

μονήρεις, ὡς καὶ αὐτὸν τὸν βράχον, ἐκ «σαπόπετρας» ὄντα, ὑπολείμματα τέφρας ἀφθονα, μὴ προερχόμενα ἐκ πυρῶν μεταγενεστέρων, οἷας εἰς τοιαῦτα καταφύγια ποιοῦσι ποιμένες καὶ κνηγοί, καὶ μικροὺς βόθρους πολλαχοῦ μετ' ἔχων σαφῶν κεκαυμένων ὀστῶν καὶ τέφρας μετ' ἀνθράκων. Οὕτως ἀποδεικνύεται ὅτι καὶ κατὰ τὴν μυκηναίαν περίοδον ἐν τοιοῦτοις μεγάλοις θολωτοῖς κοινοταφείοις ἐκαίοντο οἱ νεκροί, ὡς παρέδωκεν ἡμῖν ὁ Ὅμηρος· διότι τὸ παράδειγμα τοῦτο εἶναι τὸ τρίτον ἀσφαλὲς ἐν Θεσσαλία, ἀποδειχθέντος ἤδη ὅτι οἱ ἐν τῷ θολωτῷ τῆς μυκηναίας περιόδου τάφῳ τῆς Δρανίστας Δολόπων καὶ οἱ ἐν τῷ ὁμοίῳ τῶν Ἰωλκίων παρὰ τὸν Βόλον, περὶ ὧν βλ. Πρακτικά 1911 σελ. 353 καὶ 1912 σελ. 229-232, νεκροὶ εἶχον κατὰ χώραν, ἀφ' οὗ ἐκτερίσθησαν πρὸ τῆς κύσεως, διότι καὶ τῶν εὐρημάτων πολλὰ διετήρησαν τὴν ἐπήρειαν καὶ τὰ ἔχνη τῆς πυρᾶς σαφῆ. Εὗρομεν δὲ τρία ψήγματα χρυσοῦ καὶ ῥομβοειδῆ ψηφίδα στεατίτου.

Περὶ δὲ τοῦ ἐτέρου θολωτοῦ τάφου δὲν ἠδυνήθημεν νὰ βεβαιώσω, ἂν ἐκάθησαν νεκροὶ ἐν αὐτῷ· διότι τὸ στρώμα αὐτοῦ κατωτάτω ἔχει ἐξισωθῆ τελείως διὰ λαξεύσεως τοῦ βράχου, ἐκ σκληροτέρας «σαπόπετρας» ἐσχηματισμένου, ἕνεκα δὲ τῆς πτώσεως τῆς θόλου κατὰ τὸ ἄνω ἡμισυ εἶχον ἀπὸ αἰώνων εἰσχωρήσει ὕδατα. ἐξ ὧν θὰ ἐξηφανίσθη πᾶν ἔχνη κύσεως, ἂν ὑπῆρξε· μόνον ὁ πρῶτος ἀνασκάψας τὸν τάφον τοῦτον ἠδύνατο νὰ βεβαιώσῃ τὴν καύσιν, ἢ τὴν ἄνευ αὐτῆς ταφήν, δι' ἐπιμελοῦς παρατηρήσεως τῶν χωμάτων, τοῦ βράχου, τῶν ὀστῶν καὶ τῶν εὐρημάτων· φαίνεται ὅμως ὅτι οὐχὶ μόνον δὲν κατεβλήθη τοιαύτη φροντίς, ἀλλ' οὐδὲ ὑπὸ εἰδικοῦ ἐπιστήμονος ἐκαθάρθη τὸ πρῶτον ὁ τάφος οὗτος, ἴσως δὲ ὁ συμπληρώσας τὴν ἀνασκαφήν δὲν ἔσχε τὰ ἀπαιτούμενα στοιχεῖα τούτου ἕνεκα, ἵνα ἐξακριβώσῃ τι.

Διότι ἀμφότεροι οἱ τάφοι οὗτοι εἶχον πρὸ πολλοῦ συληθῆ, ὄντες ἐμφανεῖς ἐκ τῶν ἐπιχειμένων ἐπίτηδες χωμάτων πρὸς σχηματισμὸν τύμβων, ὧν ὁ τοῦ ἀρτίου τάφου διατηρεῖται ἔτι· οἱ τύμβοι οὗτοι ἔδωκαν ἐνωρὶς ὑπόνοιαν τοῖς ἀρχαίοις τυμβωρύχοις περὶ τῶν ὑποκειμένων θησαυρῶν, οἷτινες διέγνωσαν καὶ ἐσύλησαν αὐτούς· ὑπὸ δὲ τῶν νεωτέρων ἀνεκαλύφθησαν οὕτως μὲν ἐκ γενομένης σὺν τῷ χρόνῳ καταπτώσεως τῆς κορυφῆς τοῦ τύμ-

βου, διαχυνομένων ἐκ τῶν βροχῶν καὶ τῆς καλλιέργειας τῶν χωμάτων, ἕως οὗ διεσείσθη ἡ μεγάλη πλάξ τοῦ ὀπαίου καὶ παρέπιπτον ἢ ἐνερρίπτοντο ἐπίτηδες εἰς τὰ ἔνδον τοῦ τάφου ζῆα, ἔτι δὲ καὶ ἄνθρωποι, ὧν ἑνὸς εὐρέθη ὁ σκελετὸς καὶ τὸ χαλκοῦν «τάσι» μετὰ χρονολογίας, ἀπεχούσης περὶ τὰ ἑκατὸν ἔτη ἀπὸ τῆς ἀνασκαφῆς, ἐκεῖνος δ' ἐξ ἐμπτώσεως ἀγελάδος ἐντὸς τῶν κούφων καὶ ἀσταθῶν πλακῶν καὶ χωμάτων τοῦ πάλαι καταπεσόντος ἄνω ἡμίσεος τῆς θόλου, ἧς ἕνεκα οἱ χωρικοὶ ἀνέσκαψαν ἱκανὸν καί, ὡς λέγεται, ἐσύλησάν τινα τῶν ἀπομεινάντων κτερισμάτων ἐκ τῆς παλαιότερας συλήσεως.

Ἐκτίσθη δὲ ὁ δεῦτερος οὗτος τάφος περὶ τὴν μίαν χιλιὰδα ἔτων μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ ὑπερκειμένου νεολιθικοῦ συνοικισμοῦ, οὗτινος διέρρηξε πολλαχοῦ τὰ τοιχάρια τοῦ περιόλου καὶ τῶν οἰκίσκων καὶ ἐξ οὗ θραύσματα πίθων καὶ χονδρῶν ἀγγείων ἔχουσιν ἐντεθῆ ἐν τοῖς ἀντιμετώποις τοίχοις τοῦ δρόμου. Εἶναι δὲ πιθανῶς καὶ ὁ τάφος οὗτος κοινὸς πολλῶν νεκρῶν, τῶν συγχρόνων αὐτοῖς τάφων τῆς πολυχρονίου καὶ πολυμελοῦς βασιλικῆς οἰκογενείας τῶν Μινυῶν Ἰωλκίων μήπω ἀνευρεθέντων· διότι οὗτοι θὰ ἐποιήθησαν ἀφηνέστεροι καὶ μετὰ μεζίζονος τέχνης καὶ ὑπολογισμοῦ οὕτως, ὥστε νὰ μὴ ἀφήσωσιν ἐνδεικτικὰς ὑπονοίας τοῖς μετγενεστέροις πρὸς ἀνεύρεσιν καὶ σύλησιν. Διὸ εἶναι ἀναγκαστικὸν νὰ ἐκτελεσθῶσιν ἐν τοῖς ἐγγύς δοκιμαστικαὶ ζητήσεις πρὸς ἀνεύρεσιν αὐτῶν, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν καὶ τοῦ γεγονότος ὅτι δυνατὸν ἦτο νὰ ἐξαφανισθῶσι σὺν τῷ χρόνῳ καὶ πολλοὶ ἐνδεικτικοὶ ὑποκειμένων θολωτῶν τάφων τύμβοι.

Διότι ἡμεῖς μικρὰς μόνον πρὸς τοιοῦτον σκοπὸν ἐξετελέσαμεν ἐρεῦνας, μὴ ὑπαρχούσης πρὸς τοῦτο ἐγκειμένης δαπάνης, καὶ εὐρομεν παρὰ τὸν ἄρτιον τάφον ἕτερον τετράγωνον, κτιστὸν διὰ μικρῶν λιθαρίων μετὰ ψευδοθολώσεως εἰς τὰς μακρὰς πλευρὰς, κεκαλυμμένον δὲ διὰ τριῶν μεγάλων, ἀκατεργάστων πλακῶν, ὧν ἐκάστη εἶχε μῆκος 2 1/2 μέτρων· ὁ δὲ τάφος, ἐν τοῖς ἔσω μετρηθείς, εἶχε μῆκος 2 μ., πλάτος 1·80, βάθος 0·80, καὶ ἦτο πλήρης χωμάτων, εἰσρευσάντων ἐκ τῶν διακένων τῶν πλακῶν τοῦ πώματος· ἐνεῖχε δὲ ὁττὰ δύο ὠρίμου ἡλικίας τεθαμμένων νεκρῶν, γεωμετρικὰ τινα ἀγγεῖα πῆλιγα μικρὰς σημασίας

καὶ δύο ἐξαιρετὰ χαλκᾶ μαχαίρια βραχέα, ὧν αἱ ξύλινοι βεβαίως λαβαὶ δὲν ἐσώθησαν φυσικῶ τῷ λόγῳ· ἡ θέσις αὐτῶν εἶναι εὐδιάκριτος ἐκ τῶν ὑπολειφθέντων ἡλῶν.

Ὡς πρὸς δὲ τὰς δοκιμὰς πρὸς ἀνεύρεσιν ἐτέρων θολωτῶν τάφων ληπτέον ὑπ' ὄψιν τὰς πληροφορίας, ἃς μετέπειτα ἠρύσθημεν παρ' ἀγροφυλάκων, λεγόντων ὅτι ἐν μὲν τῇ ἐν Διμηγίῳ οἰκίᾳ Ἰω. Καραγκούνη ὑπάρχει μεγάλη στρογγύλη πλάξ ἐξ ὀπαίου, ἐν δὲ τῷ ἀγρῷ Δημητρ. Τσακανίκα εὑρηται ὁμοία ἐν τινι τυμβοειδῆ ἐπάρματι, οὐ μακρὰν τοῦ ἀρτίου θολωτοῦ τάφου κειμένη· ἐπίσης εἶναι ἀνάγκη νὰ δοκιμασθῶσι καὶ τινα τυμβοειδῆ ἐπάρματα, ἐπὶ τῶν χωματωδῶν πλευρῶν τοῦ βουνοῦ ἀπὸ τοῦ χωρίου Διμηγίου μέχρι τῶν πηγῶν τῆς Μπουμπλήθρας εὕρισκομένων, ἐνθα οἱ τε Ἰώλιοι κατὰ τὴν μυκηναίαν περίοδον δυνάμεθα νὰ εἰκάζωμεν ὅτι ἔθαψαν, καὶ οἱ Δημητρεῖς ἀσφαλῶς· διότι βάθρα στηλῶν εἶναι ὄρατὰ παρὰ τὸν ἐκεῖ ὑπὸ τοῦ Leake ὄφθέντα καὶ ὑπὸ τοῦ Στάη ἀνασκαφέντα τύμβον.

2) *Τάφοι ἐν Σέσκλῳ τειχειομένη ἀρχαῖκῃ πολίχνῃ παρ' αὐτό· νεολιθικὸς συνοικισμὸς μεταξὺ αὐτοῦ καὶ Φερῶν.*

Κατὰ μῆνα Μάιον ἐξετελέσταμέν τινες ἀνασκαφὰς παρὰ τὸ Σέσκλον ἐπὶ θέσεων, ἃς ὑπέδειξε καὶ νομίμῳ ἀδείᾳ ἐξηρέυνησεν ἰδίαις αὐτοῦ δαπάναις ὁ ἐν Βόλῳ φιλάρχαιος κ. Ἀλέξ. Σαμαρᾶς· ἀλλ' εἰς τὰ ὑποδειχθέντα σημεῖα ὑπῆρχεν ἀσήμαντος τάφος παιδίου καὶ περιέργως ἐγγὺς αὐτοῦ εὐρέθησαν τέσσαρα χαλκᾶ νομίσματα ῥωμαίων αυτοκρατόρων ἀσήμαντα μεθ' ἑνὸς κλειδίου, ἅτινα θὰ εἶχέ τις κρύψει ἐπίτηδες πρὸς ἐξαπάτησιν ἀπλουστέρου τινὸς ὅτι ὑπόκειται δῆθεν θησαυρός. Ἔτερον ὑποδειχθὲν σημεῖον εὐρέθη ὅτι ἐνεῖχε τετράγωνον οἰκίσκον, οἷοι πάμπολλοι ὑπάρχουσιν ἐπὶ τοῦ παρακειμένου νεολιθικοῦ συνοικισμοῦ.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ἐξηρέυνησα τὸ μεταξὺ Σέσκλου καὶ Πιλάφ-Τεπέ ἐπὶ τινος βουνοῦ ὑπάρχον καὶ καλούμενον νῦν «Παλαϊόκαστρον»· τοῦτο ἀποτελεῖται ἐκ μεγάλης ἀκροπόλεως καὶ μικρᾶς κάτω πόλεως, ἣτοι ἐκ δευτέρου περιόλου, ἀναλόγου τῶν Ἀμφωνῶν, περὶ ὧν βλ. Πρακτικά 1909 σελ. 166· ἀμφό-

τεροι οἱ περίβολοι ἐποικήθησαν ἐκ μικρῶν λίθων καὶ εἶναι κατακεχωμένοι, μόλις δὲ διακρίνονται· οὕτως ὁ ῥυθμὸς αὐτῶν δὲν δύναται μὲν ἄνευ σκαφῆς νὰ ἐξακριβωθῇ, φαίνεται ὅμως ὡν τῆς ἀρχαϊκῆς περιόδου, καθ' ἃ ὁ τῶν Ἀμφανῶν νεολιθικῶν τινων ἀγγείων τμήματα εἶδομεν ἐνιαχοῦ, ἐπὶ δὲ τῆς κορυφῆς τῆς ἀκροπόλεως εἰσὶν δύο ὀρθογωνίων ἀρχαϊκῶν οἰκοδομημάτων· ἐν τῷ μείζονι τούτων ὑπάρχει πλᾶξ μετὰ μεγάλου τόρμου ἀβαθοῦς, οἷον ἐποιοῦν οἱ ἀρμόττοντες κούρους μαρμαρίνους. Ὅτι δ' ἐπ' ὀλίγον χρόνον κατωκλήθη ἡ πολίχνη αὕτη, ἀποδεικνύει ἡ σπάνις κεράμων καὶ ἀγγείων.

Οὐ μακρὰν τούτου καὶ παρὰ τὸ φυλακεῖον τῆς στάσεως Λατομείου τοῦ ἐκ Βόλου εἰς Φεράς σιδηροδρόμου, εὔρε κατόπιν ὁ φύλαξ κνήμην ἀνδριάντος κούρου μαρμαρίνου, μεγέθους τελείου ἀνθρώπου, καὶ μέγα βᾶθρον μετὰ δύο κυκλικῶν τόρμων, ἐν οἷς ἐμφανῶς εἶχόν ποτε ἀρμοσθῆ δύο κοῦροι· ἀνεσκάψαμεν δ' ἐπὶ μίαν ἡμέραν ἐκεῖ καὶ εὔρομεν πολλὰ τμήματα ἀγγείων τῆς Ζ' Ε' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος· ἐκ πάντων τούτων εἰκάζομεν ὅτι ἐκεῖ που ὑπῆρχεν ἀρχαϊκὸν ἱερόν, οὗ τὴν ζήτησιν ἀνεβάλομεν ἔνεκα τῶν ἐσπαρμένων ἀγρῶν.

Περαιτέρω δὲ βαδίζων τις πρὸς τὰς Φεράς, ὀλίγον μετὰ τὴν ἔξοδον εἰς τὴν πεδιάδα βλέπει πρὸς δεξιὰν ὑψόμενον βουνόν, ἐφ' οὗ διακρίνεται μόλις ὡς ζώνη περίβολος, κεκαλυμμένος ὑπὸ χωμάτων· τὰ ἐντὸς αὐτοῦ καὶ τὰ κάτω πρὸς τὴν πεδιάδα εὐθὺς ὑπ' αὐτὸν βρῖθουσι νεολιθικῶν ἀγγείων, ἐξ ὧν καθίσταται βέβαιον ὅτι καὶ ἐνθάδε ὑπῆρξεν ἀρκούντως σημαντικὸς νεολιθικὸς συνοικισμὸς, ὅστις μετὰ τῶν παρακειμένων ἐν τῇ Φεραϊκῇ πεδιάδι, οὗς ἀνεγράψαμεν ἐν τοῖς Πρακτικοῖς 1910 σελ. 229-232, ἀποδεικνύει ὅτι κατὰ τὴν περίοδον ταύτην καὶ τὴν εὐθὺς μετ' αὐτὴν χαλκὴν λεγομένην ἦτο πυκνότητα κατωκλιμένη ἡ πεδιάς αὕτη, ὡς καὶ ἡ λοιπὴ Θεσσαλία.

β) Ἐν Ἰωλκῷ.

Τάφος θολωτὸς τῆς ἀρχαϊκῆς περιόδου.

Δυσμικῶς τῆς ἀρχαίας Ἰωλκοῦ, ἥτις κατέχει τὸν νῦν «Κά-

στρο» ἢ «Παλαιὰ» καλούμενον χωματώδη λόφον τοῦ Βόλου, καὶ ἐν θέσει «Πασπαλιᾶ», περὶ ἧς βλ. Πρακτικά 1909 σελ. 159-162, ἐξακολουθήσαντες τὰς ἔκτοτε διακοπείσας ἀνασκαφάς, εὐρομεν πολλοὺς ὀρθογωνίους τάφους ἐπαλλήλους ποιικιλωτάτων χρόνων, ἀπὸ τῆς γεωμετρικῆς περιόδου μέχρι τοῦ τῆς Β' μ. Χρ. ἑκατονταετηρίδος διήκοντας, ὧν τινες ἐνεῖχον πωρίνας σορούς· τὰ ἐξ αὐτῶν ὅμως εὐρήματα ὑπῆρξαν μικρᾶς σημασίας· εὐρέθησαν ὅμως τμήματα λευκῶν ληκύθων, μνηύοντα ἀνατροπὴν τάφων τῆς Ε' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος, ἔτι δὲ τμήματα πορπῶν ἐκ τάφων τῆς Σ' καὶ Ζ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος, καὶ τούτων πολλαχοῦ ἀντραπέντων· ἐν γένει δ' ἐν τῇ νεκροταφείῳ τούτῳ πολλοὶ μὲν παλαιότεροι τάφοι εἶχον διαταραχθῆ καὶ ἐν μέρει συληθῆ ὑπὸ τῶν σκαψάντων βόθρους πρὸς ἔνθεσιν ὑστέρων νεκρῶν, ἕτεροι δ' ἐσυλήθησαν νεωστὶ ὑπὸ καλλιεργητῶν, καὶ πλείστοι, συληθέντες, ἐξηφανίσθησαν τὰ πολλὰ διὰ γενομένων πρότινων δεκάδων ἐτῶν μεγάλων ἐκχωματώσεων πρὸς ποίησιν τῆς εἰς Φερὰς δημοσίας ὁδοῦ καὶ ἐκτέλεσιν ὁμοίων δημοσίων ἔργων.

Παρὰ πάντα ταῦτα ὅμως ἐγγύτατα τῆς ἐκχωματώσεως εὐρομεν δύο ἀντιμετώπους τοίχους, ὧν τὸ κατὰ μῆκος πρόσθιον ἡμισυ εἶχε καταστραφῆ κατὰ τὴν προσημειωθεῖσαν ἀποφορὰν χωμάτων· ὑπονοήσαντες δὲ τοῦτο ὡς δρόμον θολωτοῦ τάφου, ἀνεσκάψαμεν ἐκεῖ καὶ εὐρομεν ὄντως ὑπάρχοντα τοιοῦτον τάφον· αἱ καλύπτουσαι τὴν εἴσοδον μεγάλαι πλάκες εἶχον ἀφαιρεθῆ ὑπὸ θραψάντων πκραπλεύρωσ ὑστέρους νεκρούς· διότι μίαν πλάκα κυανολίθου, ὀρυσσομένου καὶ νῦν ἐν Παγασαῖς, μήκους 2·40^μ. εὐρομεν ἐγγὺς τοῦ δρόμου ὡς πλάγιον λίθον τάφου σεσυλημένου· ἐνεῖχε δὲ τὸ τε περισωθὲν τμήμα τοῦ δρόμου καὶ ἡ εἴσοδος μέχρι τῆς θύρας πληθὺν ὀστῶν ἀτάκτων, ἐν οἷς καὶ τινες χαλκικὴ πόρπαι καὶ μικρὰ ἀγγεῖα ἀρχαῖκά· πιθανῶς ἔθαψαν ἐκεῖ μεταγενέστεροι, εὐρόντες ἔτοιμον κτιστὸν βόθρον καὶ ἐνθέντες κεκαυμένα ὀστᾶ νεκρῶν μετὰ μικρῶν κτερισμάτων.

Ἐξω τῆς θόλου καὶ εἰς μικρὸν βάθος εὐρομεν τρεῖς ἐτέρους ὀρθογωνίους τάφους διὰ κοινῶν πλακῶν, περιέχοντας πόρπην, ἀγγεῖα πήλινα ἀσήμαντα καὶ τινὰς κοινὰς ψηφίδας ἀρχαϊκῆς περιόδου· εἶχε δὲ καταπέσει ἡ θόλος ἐνωρίς, παρὰσυρθεῖσα ἐκ

τινος μεγάλης πλημμύρας τοῦ ἐγγύς ποτε ἐντεῦθεν διερχομένου Ἀναύρου, καὶ μόλις ὑπελείφθησαν δύο ἢ τρεῖς δόμοι κατωτάτω, ἐκ μεγάλων ἀξέστων λίθων ἀτέχνως ἐκτισμένοι, οὗ ἕνεκα καὶ τὸ λοιπὸν τοῦ ὕψους δυσχερῶς ἠδύνατο νὰ ἀντίσχη εἰς τὴν ἐπιχειρίαν τοῦ χρόνου, ὡς ἐπὶ ἀμελῶς καὶ ἐσπευσμένως πεποιτημένης βάσεως ἐρειδόμενον.

Περιεῖχε δὲ ὁ τάφος οὗτος ἑβδομήκοντα νεκροὺς καὶ πληθὺν πηλίνων ἀγγείων, ὧν ἤδη συνεκολλήσαμεν ἄρτια περὶ τὰ τετρακόσια· πάντες οἱ νεκροὶ εἶχον κατὰ χώραν· ὅτι ἦσαν πολεμισταί, ἀποδεικνύουσιν εὐρεθέντα ξίφη, ὀμφαλοὶ ἀσπίδων, μάχαιραι, τμήματα κρανῶν, ἡλοὶ τινες χρυσοὶ, δηλοῦντες χρυσόηλα (παρὰ τὰ Ὀμηρικὰ ἀργυρόηλα φάσγανα) ξίφη, δακτύλιοι χαλκοὶ ἄπλοὶ καὶ τινες χρυσοὶ, ὡς κρίκοι, πόρπαι ἐνδυμάτων, βελῶν τινων ἀκωκαὶ κτ., περὶ ὧν ἔσεται λεπτομερέστερος ὁ λόγος ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν κατ' αὐτόν, ἔνθα καὶ τὰ ἐξαχόμενα ἐξ αὐτοῦ σημαντικὰ ἱστορικὰ συμπεράσματα θὰ καταγραφῶσιν.

γ') *Ἐν Δημητριάδι.*

1) *Ἦρας ἀρχαῖκόν ἱερόν· ναὸς Ἀρποκράτους· τὸ θέατρον· τὸ στάδιον· ἀρχαῖκαὶ καὶ Φεραῖκαὶ Παγασαί.*

Ἐπὲρ τὰς πηγὰς τῆς Μπουρμπλήθρας πρὸς Νότον, καὶ εἰς ἀπόστασιν ἀπ' αὐτῶν 100 περίπου μέτρων, ὑπάρχουσιν οἱ πρόποδες τοῦ βουνοῦ τῶν λατομιῶν, ἔνθα διακρίνονται βαθμιῆδες καὶ δωμάτια, ἐσκαμμένα ἐπὶ τοῦ βράχου· τούτων ὑπέρεκειται ἐπίπεδος ἕκτασις μικρά, ἔνθα δι' ἀνασκαφῶν ἐβεβαιώσαμεν τὴν ὑπαρξίν περιδόλου ἱεροῦ τινος ἀρχαῖκου· διότι οἱ λίθοι αὐτοῦ εἶναι πολυγωνικῶς λελαξευμένοι, καίτοι μόλις ἐνιαχοῦ εἰς ἓνα μόνον δόμον διετηρήθησαν· ἐντὸς τοῦ περιδόλου τούτου εὗρομεν ἐπιγραφὴν ἐπὶ ἀξέστου κοινοῦ μεγάλου λίθου, λέγουσαν δι' ἀρχαῖκῶν γραμμάτων -- ερας δαμό/[σ]ιο[ς], ἧτοι Ἦρας δημόσιος (ἐνν. ὁ δε ὁ τόπος ἐστίν).

Ἐκ τούτου ἐμφαίνεται ὅτι πρὸ τῆς κτίσεως τῆς Δημητριάδος καὶ πρὸ τῆς κτίσεως τῶν Φεραϊκῶν Παγασῶν, περὶ τὸ 400

π. Χρ. γενομένης, ὁ τόπος οὗτος κατωκίετο, καὶ κατείχετο βεβαίως ὑπὸ τῶν ἀρχαϊκῶν Παγασῶν, ὡς πρότερον οὗτός τε καὶ τὰ περίξ ἦκειτο κατὰ τε τὴν γεωμετρικὴν καὶ τὴν μυκηναίαν καὶ τὴν χαλκὴν καὶ τὴν νεολιθικὴν περίοδον, ὡς ἐκτίθεμεν λεπτομερῶς καὶ διὰ μικρυρίων ἀρχαίων συγγραφέων ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τοῦ ἐκτυπούμενου εἰδικοῦ συγγράμματος ἡμῶν «Γραπτὰι Στῆλαι Δημητριάδος-Παγασῶν». Σημειωτέον ὅμως ὅτι δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἐξακριβώσωμεν ἐφέτος ἅπασαν τὴν ἔκτασιν τοῦ περιβάλλου τούτου ἕνεκα τῶν ἐσπαρμένων ἀγρῶν· εὔρομεν ὅμως ἀρχιτεκτονικούς τινας λίθους καὶ τμήματα στηλῶν καὶ θεμέλια οἰκοδομημάτων ἱστορικῶν χρόνων· τμήμα ἐπιγραφῆς ἐπὶ λαξευτοῦ βάθρου μελανολίθου - - - Ν Ο Σ δηλοῖ πιθανῶς [εὐθέαμε]νος, ἦτοι ἀνάθεσιν τῇ Ἥρᾳ ἐν τοῖς περὶ τὸ 300 π. Χρ. χρόνοις, καθ' οὓς διετηρεῖτο, ὡς φαίνεται, τὸ ἱερόν τοῦτο.

Περαιτέρω, βαδίζων τις τὴν εἰς Ἄλμυρόν ἀμαξιτόν, καὶ διερχόμενος τὴν θέσιν «Δόντια», ἦτοι τὸ ὕδραγωγεῖον τῶν ῥωμαϊκῶν ὀψίμων αὐτοκρατορικῶν χρόνων, συναντᾷ ἀριστερὰ τῆς ὁδοῦ εἰς τὰ κράσπεδα τοῦ βουνοῦ τοῦ Ἁγίου Ἡλίου, ἔσω τῶν τειχῶν τῆς ἀρχαίας πόλεως, τυμβοειδὲς ἔπαρμα, ἔνθα, ἀνασκάψαντες, εὔρομεν τοίχους ἐπαλλήλων οἰκοδομημάτων· τὰ τελευταῖα ὑπερκείμενα ἐνεῖχον μικρὰ τινα βάρθρα στηλῶν καὶ πωρολίθους λαξευτούς, ἴσως ἐκ τινος μικροῦ ἱεροῦ, κατὰ χώραν ὑποκειμένου, προερχομένους· εὔρέθη καὶ τμήμα πωρίνου κιονοκράνου ἰωνικοῦ ῥυθμοῦ καὶ πηλίνῃ λεοντοκεφαλῇ, ἔτι δὲ ἀγαλμάτιον μαρμαρίνον ὀρθῆς θεᾶς, κρατούσης παιδίον ἐν τῇ ἀγκάλῃ, καὶ μικρὰ τμήματα στηλῶν· τὰ λοιπὰ μέλη τοῦ ναοῦ τούτου θὰ ἀπεκομισθῆσαν εἰς «Κάστρον» Βόλου κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας.

“Ὅτι δὲ ὁ ναῖσκος οὗτος ἐτιμᾶτο ἐπ’ ὀνόματι τοῦ Ἄρποκράτους, καθίσταται πιθανὸν ἐξ εὔρεθέντος ἀετώματος στήλης μετ’ ἐπιγραφῆς - - Π Ο Κ Ρ Α Τ - - -, ἐξ ἧς καὶ τὸ μνημονευθὲν ἀγαλμάτιον ἐμφαίνεται ὡς δηλοῦν τὴν Ἴσιν, κρατοῦσαν τὸν Ἄρποκράτη τούτον ἢ τὸν Ὀρον. Ἐκτίσθη δὲ ὁ ναὸς οὗτος, ὡς ὁ τοῦ Σχράπιδος, περὶ τὸ 290 π. Χρ., ὀλίγον μετὰ τὴν ἴδρυσιν τῆς Δημητριάδος. Φέρει δὲ καὶ περίβολον ὁ ναὸς δι’ ἀσθενοῦς τοιχαρίου· δι’ εὐρυτέρων κατ’ αὐτὸν ἀνασκαφῶν δύνανται νὰ ἀνευρε-

θῶσιν ἱκανὰ ἀναθήματα, καίτοι τὸ εὐθετον αὐτοῦ παρὰ τὴν ἀμαξιτὸν παρεῖχεν εὐκολίαν τοῖς μεταγενεστέροις πρὸς ἀποφορὰν τῶν λίθων εἰς Βόλον.

Ἐν δὲ τῷ θεάτρῳ, ἐξακολουθήσαντες τὰς ἀνασκαφάς, εὗρομεν σφισσομένην κατὰ χώραν τὴν πρώτην τάξιν τῶν ἐδωλίων, τὴν μόνην ὑπολειφθεῖσαν ἐκ τῆς γενομένης ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων, ἰδίως τῶν Βυζαντινῶν, ἀπηνοῦς συλήσεως· ὅτι κατ' αὐτὴν ὑπῆρχον θρόνοι μαρμαρίνοι τῶν ἐπιστῆμων, ἀποδεικνύει εὐρεθὲν κόσμημα ἀνεθεμῶτων ἐρείσματος τῶν νώτων· εὐρέθησαν δὲ καὶ πολλὰ τμήματα μαρμαρίνων ἀνδριάντων καὶ τεμαχίδια ὀλίγων ἐπιγραφῶν, ὧν μία φαίνεται ἀγωνιστικῆ· ἐπειδὴ δὲ καὶ ἀναθέσεις ὑπὸ τῶν συνέδρων τοῦ κοινοῦ τῶν Μαγνήτων εὗρομεν πρότερον ἐκεῖ, εἰκάζομεν ὅτι παρὰ τὰς γενομένας συλήσεις καὶ καταστροφάς διατηροῦνται ἔτι ἐν τῷ θεάτρῳ τούτῳ λίαν διαφέροντα εὐρήματα, ὧν ἕνεκα ἐπιβάλλεται ἡ πλήρης αὐτοῦ ἀνασκαφή, καίπερ ἐργώδης καὶ δαπνηνρὰ, τὸ μὲν ὡς ὑπαρχόντων κατὰ τὸ προσηκόνιον ἀσβεστοκτίστων μεγάλων οἰκοδομημάτων ῥωμαϊκῶν ἢ βυζαντιακῶν χρόνων, τὸ δὲ ὡς κεκαλυμμένης τῆς κονίστρας ὑπὸ βαθέος καὶ εὐρυτάτου ὄγκου χωμάτων, ὧν καὶ ἡ ἀπόρριψις εἶναι δυσχερῆς, παρακειμένης τῆς ἀμαξιτοῦ, ἣν πρέπει νὰ διασχίσῃ τις, ἵνα περαιτέρω ἀποθέσῃ τὰ χῶματα ταῦτα.

Ἐπάρχει δὲ Βορείως τοῦ θεάτρου καὶ ἐγγὺς αὐτοῦ ἐμφανῆς δ' ἐσκαμμένος ἐν σχήματι πετάλου μέγας χῶρος τοῦ σταδίου, οὐτινος μόλις ὑπελείφθησαν ἐρείσματα τινα τῶν ἐδωλίων, ὡς ἀφαιρεθέντων πάντων τῶν τελευταίων τούτων ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων, ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς ΙΘ' ἑκατονταετηρίδος, ὁπότε ὁ Leake εἶδεν ὁμοίως γυμνὸν τὸν χῶρον τοῦτον τοῦ σταδίου· κατὰ τὸ Ἀνατολικὸν τέρμα αὐτοῦ εὗρομεν τοίχον λαξευτῶν ὀγκολίθων ἐπ' αὐτοῦ τοῦ αὐλακος τῆς ἀμαξιτοῦ, δι' οὗ κλείεται ὁ χῶρος τοῦ σταδίου· τοῦ δὲ τοίχου τούτου ἐσώθη τὸ μέσον εἰς μῆκος 5-6 μέτρων· ὁ μεσαῖος λίθος φέρει λαξευτὴν ἐκροτὴν τῶν ὑδάτων· ἔσω αὐτοῦ εὗρομεν φρέαρ οὐχὶ κτιστόν, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ σκληροῦ χώματος ὀρυχθέν, οὐτινος ὁ καθαρμὸς θὰ ἀποδώσῃ πιθανῶς εὐρήματα τινα.

Διότι παρ' αὐτὸ εὗρομεν τμήματα καλλίστων ἀγγείων πηλί-

νων τῆς Δ'-Γ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος, τεμάχια πηλίνων ἀγαλματίων, κεράμους στέγης καὶ τμήμα πωρίνου κιονοκράνου φαίνεται λοιπὸν πιθανὸν ὅτι ὑπῆρχεν ἐνταῦθα στοὰ τις καὶ ἴσως μικρὸν ἱερόν, σχετικὸν πρὸς τὸ στάδιον, ἴσως τοῦ Ἡρακλέους, ὅστις ἐνταῦθά που φέρεται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων παραδόσεων ὡς διαγωνισθεὶς πρὸς τὸν Κύκνον, τὸν βασιλέα τῶν οὐ μακρὰν ἐντεῦθεν κειμένων Ἀμφωνῶν, καὶ ὡς νικήσας καὶ φονεύσας αὐτόν. Παράκεινται δὲ κατὰ τὸ ἐνθάδε τέρμα τοῦ σταδίου κτιστοὶ μεταγενέστεροι τάφοι, δεικνύοντες ὅτι κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας εἶχε περιορισθῆ ἢ πόλις τῆς Δημητριάδος τοσοῦτον, ὥστε ὁ χώρος οὗτος νὰ θεωρῆται ὡς ἔξω τῆς περιοχῆς τῆς οἰκουμένης πόλεως κείμενος· ἐκτείνονται δ' ἐντεῦθεν Βορείως οἱ ἀσθεστόκτιστοι οὗτοι καὶ μηδὲν σχεδὸν ἐνέχοντες τάφοι μέχρι τῶν πηγῶν τῆς Μπουρμπλήθρας καὶ εἶναι πλείστοι ὄρατοὶ κατὰ τὴν διανοιχθεῖσαν ἀμαξιτόν· φαίνεται δὲ πιθανὸν ὅτι ἐνταῦθα εἶχον θάψαι καὶ οἱ κάτοικοι τῶν Παγασῶν τῆς γεωμετρικῆς καὶ ἀρχαϊκῆς περιόδου, ἀτειχίστου οὔσης, ἢ κατὰ διαστήματα ἀσθενῶς τετελειωμένης τῆς πόλεως, ἦν περὶ τὸ 400 π. Χρ. μετέθεσαν οἱ Φεραῖοι ἐντεῦθεν εἰς τὰ Νότια ὑψώματα, τειχίσαντες καὶ ἰδρῦσαντες τὰς Φεραϊκὰς Παγασάς, ὡς εἶπομεν ἐν τοῖς Πρακτικοῖς 1912 σελ. 216-218.

2) Ἱερόν Παιονικῆς· τύμβοι καὶ σοσιάδες τάφων παρ' αὐτό·
ὁ τάφος τοῦ βασιλέως Δημητρίου.

Ἐξηκολουθήσαμεν δὲ τὰς ἀνασκαφὰς καὶ κατὰ τὸ ἱερόν τῆς Παιονικῆς, οὗτινος τὴν ὕπαρξιν μαρτυροῦσιν ἄλλα τε ποικίλα εὐρήματα καὶ βωμίσκοι καὶ στήλαι ἀναθηματικαὶ ἐπιγεγραμμέναι, περὶ ὧν λεπτομερῶς διέλαβον ἐν τῷ Ἀρχαιολογικῷ Δελτίῳ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως. Ἀλλὰ τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ κατὰ χώραν ἔχγη δὲν εὑρομεν οὐδ' ἐφέτος· διότι μεγίστη ἐνθάδε ὑπάρχει ἀνατροπὴ ἕνεκα τῆς συνεχοῦς ταφῆς ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς Δημητριάδος, ἴσως καὶ πρὸ αὐτῆς, μέχρι τῶν ἐσχάτων χρόνων· ταύτης ἕνεκα οἱ ὑποκείμενοι τάφοι διαταράσσοντο καὶ ἀνετρέποντο πολλαχοῦ· φαίνεται

δὲ ὅτι ἐτελέσθη ποτὲ καὶ τὶς ἐπιχωματισμός, ἐξ οὗ ἐσχηματίσθησαν δύο ἢ τρεῖς τύμβοι, ὁ μὲν ἐπὶ τοῦ εἰκαζομένου ἱεροῦ τῆς Παισικράτας, οἱ δὲ συνεχῶς πρὸς Ἀνατολὰς μέχρι πού τῶν νῦν σφζομένων «Καλυδίων Ἀλυκῶν». Τούτων ἕνεκα ἀπαιτεῖται νὰ τελεσθῆ ἔνταυθα ἐκτεταμένη καὶ ἐπιμονωτέρα ἐργασία.

Ἄλλὰ κατωρθώσαμεν ἐφέτος νὰ καθορίσωμεν τοὺς εἰς συστάδας τάφους, οἵτινες ἐποιήθησαν ἐντὸς τετραγώνων ὀμακτίων, κτιστῶν διὰ μικρῶν λίθων, καὶ περιωρίσθησαν Βορείως διὰ κρηπίδωματος συνεχοῦς μεγάλων λαξευτῶν πλακῶν, ἐν αἷς εὐρομεν καὶ τμήματα προγενεστέρων στηλῶν καὶ ὄλας στήλας ἐντετειχισμένας· πολλοῦ δὲ μὴ ἐξηφανίσθη τὸ κρηπίδωμ ἐκ διανοιχθείσης ὁδοῦ ἐπὶ Τουρκοκρατίας πρὸς τὰς Ἀλυκάς καὶ τὰ ὀμακτικά ἐκ τῆς κλλιεργίας· διετράχθησαν· ἀλλὰ τὸ πλεῖστον αὐτῶν ἐπνεύρομεν καὶ διετηρήσαμεν, ἤρευνήσαμεν δὲ καὶ τοὺς ἐν αὐτοῖς τάφους, ὧν τὰ εὐρήματα ὑπῆρξαν ἱκανῶς πλούσια· τὰ ἄριστα τούτων εἶναι δύο χαλκᾶ κάτοπτρα ἄρτια, φέροντα ἀναγλύφους παραστάσεις, πολυάριθμα πήλινα ἀγαλμάτια, ὧν ἱκανὰ διατηροῦσι νωποτάτας βαφάς, χρυσᾶ τινὰ συνήθη κοσμήματα, καὶ ἀγγεῖα, ὧν ὑδρία ἀλαθάστρου μεγάλη, καὶ τινες σκύφοι μεγαρικοί, φέροντες ἀξιολογωτάτας ἐκτύπους παραστάσεις. Περὶ τούτων διέλαθον μετὰ πλείονων λεπτομερειῶν ἐν τῇ προεπιγεμένῳ Ἀρχαιολογικῷ Δελτίῳ.

Πρὸς δὲ τούτοις περὶ πάντων τούτων διαλαμβάνομεν ἐκτενῶς ἐν τῷ ἐκτυπουμένῳ ἔτι, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς δυσχερείας καὶ βραδύτητος, ἕνεκεν ἐλλείψεως χάρτου, ἰδικιτέρῳ συγγράμματι ἡμῶν «Γραπτὰ Στῆλαι Δημητριάδος-Παγασῶν». Σημειωτέον δὲ ὅτι ἡ εὐρεσις μαρμαρίνων κεραμίδων λίαν μεγάλων, ἐν τινὶ παρακειμένῳ μεσαιωνικῷ κτίσματι, δηλοῖ τὴν ὑπαρξίν ἢ σπουδαίον τινὸς ναοῦ, τῆς Παισικράτας ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ἢ μεγάλου ἐπιταφίου μνημείου, ἰδρυμένου ἐν εἴδει Μαυρσσωλλεῖου ἐπὶ τοῦ τάφου σπουδαίου τινοῦ νεκροῦ· ἀναμένομεν δ' ἐν Δημητριάδι ἀκριβῶς τὸν τάφον τοῦ ἰδρυτοῦ καὶ κτίστου αὐτῆς βασιλέως Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ, οὔτινος, καέντος τοῦ νεκροῦ, τὰ ὅσα ἐκόμισεν ὁ εὐσεδῆς υἱὸς βασιλεὺς Ἀντίγονος ὁ Γονατᾶς εἰς Δημητριάδα, καὶ ἔθαψεν ἐν αὐτῇ, κατὰ τὴν ῥητὴν μρτυρίαν τοῦ

Πλουτάρχου. Διὸ εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ἐξερευνηθῇ εὐρέως καὶ ἐπιμελῶς ἅπας ὁ χώρος οὗτος.

δ'.) Ἐν Φεραῖς.

Οἱ περὶ τὰς Φεράς τύμβοι· ἐπιγραφικὰ εἰρημίτια· γὰρ Ἐκάτης
ἢ Διὸς Θαυλίου· σημαντικὸν νεκροταφεῖον.

Ἐξερχόμενος τις ἐκ τῶν βουνῶν τοῦ μετὰ τὸ Λατομεῖον, ὅπερ ἀποτελεῖ τὴν πρώτην στάσιν τοῦ ἐκ Βόλου εἰς Φεράς σιδηροδρόμου, γνωστοῦ τύμβου τοῦ Πιλάφ-Τεπέ, συναντᾷ ἐν τῇ πεδιάδι πρὸ τῆς εἰς τὸν σταθμὸν Βελεστίνου ἀφίξεως, τρεῖς κωνικούς χωματώδεις τύμβους, ὧν τοὺς δύο ἀνεσκάψαμεν δοκιμαστικῶς τῇ 1907, μὴ δυνηθέντες νὰ ἀγάγωμεν εἰς πέρας τὴν ἀνασκαφὴν διὰ τοὺς ἐν τοῖς Πρακτικοῖς 1907 σελ. 153-158 ἐκτεθέντας λόγους· ὅτι ἀμφότεροι οἱ τύμβοι οὗτοι ἐνέχουσι τάφους, καὶ ὁ τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας τοῦ Ἰάσονος καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, ἧτοι τῆς περὶ τὸ 400-350 π. Χρ. περιόδου, καθ' ἣν ἐξίκοιτο εἰς μεγίστην ἀκμὴν αἱ Φεραῖ, θεωρῶ ἀναμφισβήτητον ἐκ τῆς εὐρεθείσης ἐν τοῖς χώμασιν αὐτῶν λατύπης, ἐκ τοῦ παρὰ τὸν μέγαν τύμβον ἀποκαλυφθέντος ἡρώου καὶ ἐκ τοῦ κτιστοῦ ἄξονος τοῦ ἐλάσσονος τύμβου, περὶ ὧν διέλαθον ἐν τοῖς Πρακτικοῖς ἔ. ἀ.

Ἄλλ' ἡ περὶ τὰς Φεραῖς ἀνασκαφῆς καὶ ἐξερευνήσεως αὐτῶν δὲν κατωρθώθη ἀτυχῶς ἄχρι τοῦδε, παρὰ πάσας τὰς προσπαθείας μου· τούναντίον δὲ τὸν μεταξὺ τῶν δύο τούτων εὕρισκόμενον τρίτον τύμβον, κοινῶς « Ἀγιωργίτικη Μαγοῦλα » καλούμενον, ὡς κείμενον παρὰ τὸ χωρίον « Ἁγιος Γεώργιος », ἀνεσκάψαμεν ἐφέτος δαπάναις τοῦ ἐν Βόλῳ φιλαρχαίου κ. Ἀλεξίου Σαμαρᾶ, λαθόντος τὴν πρὸς τοῦτο ἄδειαν· τομὴ τετράγωνος ἀπὸ τῆς κορυφῆς ἤχθη εἰς βάθος ἕξ περίπου μέτρων, καθ' ὃ ἀνευρίσκοντο ἐν τοῖς χώμασι κεραμίδων καὶ ἀγγείων τμήματα· ἀλλ' ὁ εἰρημένος, θεωρῶν ὅτι δὲν θὰ εὐρεθῇ τι ἐν τῷ τύμβῳ, παρήτησε τὴν περαιτέρω ἔρευναν πρὸς τὴν συμβουλὴν μου τοῦ νὰ ἐξαντλήσῃ τὸ ζήτημα μέχρι τῆς εὐρέσεως τοῦλάχιστον τοῦ φυσικοῦ

καὶ παρθένου ἐδάφους, ὁπότε θὰ ἐσχηματίζετο σχεδὸν βεβαίως ὅτι δὲν ὑπάρχει τάφος.

Ἐξηρευνήσαμεν δὲ καὶ τινὰ κατὰ τὴν πεδιάδα μεταξὺ τῶν προειρημένων τριῶν τύμβων, παρὰ τὴν βατὴν ὁδὸν σημεῖα, καὶ εὔρομεν πολλοὺς τάφους πτωχοῦς μεταγενεστέρων χρόνων, ὧν εἷς εἶχεν ὡς πῶμα πλάκα μεγάλην, πλήρη ἀπελευθερωτικῶν πράξεων ἐν Θεσσαλικῇ διαλέκτῳ· οὐ μακρὰν αὐτῆς εὐρέθη στήλη ἀκέραιος μεγίστη, λίγουσα ἄνω εἰς ἀνθέμιον καὶ φέρουσα ἐπιγραφὴν Διονύσιος Παμφίλου Λαρισσαῖος, καὶ ἑτέρα ἐλάστων εἰς τμήματα, ἔχουσα ἐπιγραφὴν Μαχάτις Φασάνδροιος· εἷς τῶν εὐρεθέντων κοινῶν τάφων ἦτο ἀσβεστόκτιστος καὶ ἐνεῖχεν ὑάλινά τινα ἀγγεῖα ἀσήμαντα· ἔκειτο δὲ εἰς μέγα βάθος, ἐξ οὗ εἰκάζομεν ὅτι κατὰ τὴν πρὸς τὰ σημεῖα ταῦτα Φεραικὴν πεδιάδα ἐτελέσθη φύσει ἐν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου λίαν βαθεῖα γενικὴ ἐπίχωσις, ὑπερβαίνουσα τὰ δύο μέτρα ἐν διαστήματι χιλιετηρίδος· τὴν δὲ ὕπαρξιν νεκροταφείου ἐνταῦθα βεβαιούσι ταῦτά τε τὰ εὐρεθέντα καὶ οἱ τύμβοι καὶ ἡ διερχομένη ἀσφαλῶς ἐντεῦθεν πεδινὴ ἀρχαία λεωφόρος, ἡ ἄγουσα ἐκ Φερῶν, ἐπὶ τι διάστημα κοινῇ, εἰς Βοιόην καὶ Δημητριάδα· διὸ ἐπιβάλλεται ἢ κατὰ τὰς θέσεις ταύτας ἐξερεύνησις.

Ἀνεσκάψαμεν δὲ δαπάναις τοῦ προειρημένου καὶ τὴν καλουμένην «Σουβλιρὴν Μαγούλαν», ἣτις κεῖται κατὰ τὸ μέσον που τῆς ἐκ Βελεστίνου εἰς Γκερλί ὁδοῦ· ἐν τοῖς χώμασιν αὐτῆς εὐρέθησαν θραύσματα ἀγγείων τῆς νεολιθικῆς περιόδου, βεβαιούντα τὴν ἐκεῖ που πλησίον ὕπαρξιν νεολιθικοῦ συνοικισμοῦ· ἤχθη δὲ τάφος ἐπ' αὐτοῦ κατὰ μῆκος ἀκτίνος καὶ εἰς βάθος, λαμβανόμενον κατὰ τὸν ἄξονα, ἐξ καὶ ἡμίσεος μέτρων· ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ ὁ λαθὼν τὴν ἄδειαν ἀπήλπισε καὶ παρήτησε τὴν ἐργασίαν, καθ' ἃ ἐπὶ τῆς «Ἀγιοργίτικης Μαγούλας», καίτοι τὰ μὲν χώματα διήκουσιν ἔτι ὄντα φορητά, λόγον δὲ ἄλλον, εἰ μὴ τάφου ἐπισήμου, δὲν δύναται νὰ ἔχη ὁ τύμβος οὗτος, κείμενος ἐπὶ τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ, τῆς ἀγούσης ἐκ Φερῶν εἰς Λάρισσαν παρὰ τὰ κράσπεδα τοῦ ὄρους.

Ἐξερεύνησα δὲ διὰ μικρῶν σκαφῶν τὰ κατὰ τὴν Δυσμηκὴν ἔξοδον ἀπὸ τοῦ τεύχους τῶν ἀρχαίων Φερῶν σημεῖα, ἑκατέρω-

θεν τῆς νῦν ἀγούσης ἐκ Βελεστίνου εἰς Γκερλί βατῆς ὁδοῦ καὶ κατὰ τὸν νῦν καλούμενον χεῖμαρρον « Μαχαλόρρεμα », εἰς οὗ τὴν δεξιάν ὄχθην ἀνευρίσκονται πλείστα χαλκώματα, ἰδίως ἀρχαῖκι πόρπαι, ψηφίδες, ζωάρια χαλκᾶ κττ., προερχόμενα ἐκ χωμάτων ἀπερριμμένων κατὰ τὴν Δ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδα, ὁπότε βεβαίως θὰ ἐπεσκευάσθη ἢ ἀνιδρύθη παλαιότερος ναὸς τοῦ Διὸς Θαυλίου ἢ τῆς Ἐκάτης· διότι ἐκεῖ που εἶχομεν εὔρει στήλην, φέρουσαν τὴν ἀνάθεσιν ταύτην καὶ μεγάλους πωρίνους σπονδύλους, ἠύλακωμένους, φέροντας καὶ ἐπένδυσιν λεπτοῦ σκληροτάτου μαρμαροκονιάματος, περὶ ὧν βλ. Πρακτικά 1907 σελ. 160-161.

Ἐπὶ τὸν ὄχθον δὲ τοῦ ἐκεῖ μνημονευθέντος σημείου εὔρομεν παρερριμμένους ὑπὸ τὸ νῦν ἔδαφος εἰς μικρὸν βάθος καὶ ἐτέρους μεγάλους σπονδύλους, τμήματα γεισωμάτων καὶ ἄλλων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, τμήμα ἀναγλύφου ἐξ ἀναθήματος ἢ ζωοφόρου ναοῦ καὶ τεμάχιον μικροῦ ἐνδεδυμένου μαρμαρίνου ἀνδριάντος· ἐκ τούτων εἰκάζομεν ὅτι ἐπὶ τούτου τοῦ χώρου κεῖται μέγας καὶ σπουδαίωτος ναός, οἷος ὑπῆρχε καὶ ἀναφέρεται τῆς Ἐκάτης ἐν Φεραῖς, οὐτινος ἢ ἀνασκαφῇ ἐπιβάλλεται ταχεῖα· διότι καὶ τὸ κοίτασμα τῶν ἀρχαϊκῶν χαλκωμάτων ἐνταῦθα παράκειται καὶ ἐπίχωσις μεγάλη ἔχει τελεσθῆ ἐκ τῆς καθόδου τῶν χωμάτων τῶν ὑπερκειμένων γηλόφων, ἧς ἕνεκα καθίσταται βέβαιον ὅτι δὲν ἐξηφανίσθη ἐντελῶς ὑπὸ τῶν νεωτέρων ὁ ναός, οὐδὲ ἀπεκομίσθησαν τὰ βαθέως κείμενα μέλη αὐτοῦ καὶ λοιπὰ ἀναθήματα. Πρὸς τούτοις πρόκειται νὰ ταμῆ ὁ χώρος οὗτος, ἵνα διέλθῃ ἢ εἰς Τρίκαλα - Ἰωάννινα γραμμῇ τοῦ σιδηροδρόμου, ὡς ἐδεδεικώθημεν, ἰδόντες τὸ διάγραμμα τῆς ἐπισήμου μελέτης.

Ὀλίγον δὲ περαιτέρω τοῦ ναοῦ τούτου ὑπάρχουσι κατεσπαρμένα βάθρα καὶ τμήματα ἐπιτυμβίων στηλῶν καὶ πλάκες τάφων, ἐξ ὧν ἐμφαίνεται ὅτι μέγα νεκροταφεῖον ὑπόκειται ἐνταῦθα, ὄντων πρὸς ταφὴν λίαν εὐθέτων τῶν σκληροῦ χρώματος γηλόφων τούτων· ἐὰν δὲ τις λάβῃ πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν, καθ' ἣν ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ἡγεμονίας τῶν Φερῶν ἐθάπτοντο πολυτελῶς καὶ οἱ στρατιῶται ἔτι, θὰ θεωρήσῃ λίαν ἀξίαν τοῦ κόπου τὴν κατὰ τὸ σημεῖον τούτο ἐξερευνησιν πρὸς εὔρεσιν συ-

στάδος τάφων κατὰ τὸ σύστημα τῶν προμνημονευθέντων παρὰ τὸ ἱερὸν τῆς Παισικράτας ἐν Δημητριάδι. Ἀναγράφομεν δὲ τὰς θέσεις ταύτας χάριν τῶν νεωτέρων ἀρχαιολόγων, ἵνα ἐξερευνησῶσιν αὐτάς, οὐχὶ διότι ἡμεῖς δὲν ἔσχομεν τὴν πρὸς τοῦτο θέλησιν καὶ δύναμιν ἢ τὸν ἀπαιτούμενον χρόνον, ἀλλὰ διότι εὖρομεν ἀντιγινώσκοντες παρὰ τῷ Ἀρχαιολογικῷ Συμβουλίῳ, περὶ ἧς προσείπομεν ἀνωτέρω. Σημειωτέον δὲ ὅτι οἱ γεωργοὶ διαγιγνώσκουσι διὰ τοῦ ἀρότρου τὰς πλάκας τῶν πωματίων τῶν κατὰ τὴν θέσιν ταύτην τάφων, σημειοῦσιν αὐτάς, καὶ νύκτωρ κρύφα διανοίγουσιν ὅσους δύνανται, καὶ συλῶσιν αὐτούς.

Εἶδομεν δ' ἐκεῖ ἕνα τῶν καλῶν ὀρθογωνίων τάφων, ἄρτι σεσυλημένον, κατὰ τὴν ἀπουσίαν ἡμῶν ἐννοεῖται· ἔφερε μεγάλην πλάκα ὡς ὑπόστρωμα καὶ τέσσαρας ὀρθὰς πλάκας μαρμαρίνας ἐπιμελῶς λελαξευμένας, φερούσας ἐγχαράκτους κίονας μετὰ κιονοκράνων κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν ὄψιν, πλουσιώτατα βεβαμμένους· ἀλλ' αἱ βραχίαι ἐγένοντο ἐκ τῶν βροχῶν τοῦ χειμῶνος τὰ πολλά ἐξίτηλοι καὶ μόλις ἴχνη αὐτῶν εὖρομεν, μεταδάντες ἐν καιρῷ καὶ ἐξαγαγόντες αὐτάς· νῦν δ' εὕρηται αὐταὶ ἐν τῷ Μουσεῖῳ Βόλου. Ἀνεσκάψαμεν δ' ἐγγύς μετὰ τοῦ γυμνασιάρχου Βόλου κ. Ἰω. Γιαννικάκη, λαθόντες πίστωσιν ὀλίγων δεκαδράχμων, καὶ εὖρομεν πολλοὺς σεσυλημένους τάφους, ὧν εἷς εἶχε ποιηθῆ διὰ πηλίνης μεγάλης σοροῦ, ἕτεροι δὲ διὰ πωρίνων· εἶχον δὲ οὗτοι πώματτα μονόλιθα ἐπιμελῶς λελαξευμένα· ἐκ τούτων κατέστη ἐμφανές ὅτι ἀπὸ πολλῶν δεκάδων, ἴσως καὶ ἑκατοντάδων ἐτῶν, ἐσυλῶντο ἐνταῦθα οἱ διὰ τοῦ ἀρότρου συναντώμενοι τάφοι, γυμνωθέντες σὺν τῷ χρόνῳ ἐκ τῶν πολλῶν ἐπικειμένων χωμάτων ἕνεκα τοῦ πρανοῦς τοῦ ἐδάφους· εὐνόητον ὅμως εἶναι ὅτι βαθύτερον ὑπόκεινται ἕτεροι ἀσύλητοι.

ε'.) Ἐν Σκοτούσῃ, Τρίκῃ, Κραννῶνι.

- 1) Πιθανὴ θέσις τοῦ ἐπιγραφικοῦ ἀρχείου Σκοτούσσης·
τὸ Ἀσκληπιεῖον Τρίκης.

Μεταβαίνοντες εἰς Φάρσαλον, καὶ διελθόντες παρὰ τὴν Σκο-

τοῦσσαν, ἀνεσκάψαμεν ἐπὶ τινὰς ὥρας δι' ἐνὸς ἐργάτου ἐπὶ τινος σημείου τῆς ἀκροπόλεως αὐτῆς, ἔνθα ὑπενοήσαμεν ὅτι θὰ ὑπῆρχε τὸ ἱερὸν τῆς πολιούχου θεότητος, ὅπου βεβαίως ἀνετίθεντο τὰ ψηφίσματα τῆς πόλεως, καθ' ἃ ἐν τῷ τῶν Γόννων, Φθιωτίδων Θηβῶν, Χυρετιῶν καὶ λοιπῶν πόλεων τῆς Θεσσαλίας ἐν γένει ὄντως δ' εὔρομεν ἐντὸς ὀλίγης ὥρας τμήμα ψηφίσματος τῶν ἀρχῶν τῆς Γ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος, τμήματα πηλίνου ἀγαλματίου θεᾶς καὶ δύο χαλκᾶ νομίσματα· ἐλπίζομεν λοιπὸν ὅτι μετ' οὐ πολὺν χρόνον θὰ ἀποφασίσῃ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία νὰ ἐνεργήσωμεν ἀνασκαφὰς ἐν τῇ σπουδαιοτάτῃ ταύτῃ πόλει, μετὰ βεβαίότητος εὐρέσεως σημαντικῶν ἀρχαίων, μάλιστα τοῦ ἐπιγραφικοῦ αὐτῆς ἀρχείου, ὅπερ ἀσφαλῶς θὰ ὑπάρχῃ κατὰ χώραν ἐντὸς εὐρισκομένων ἐκεῖ μεταγενεστέρων πτωχῶν κτισμάτων ἐκ ξηροτοίχων· διότι δὲν ἀπεκομίσθησαν ἐκεῖθεν πολλοὶ λαξευτοὶ λίθοι, μὴ κειμένης ἐγγὺς πόλεως τινος ἢ κόμης τῶν ὑστέρων χρόνων σπουδαίας, μηδὲ ὑπαρχούσης σπάνιος λίθων, τῶν δὲ κατοίκων τῶν πέριξ χωρίων περιορισθέντων εἰς τὴν ἀπὸ μακρῶν ἐτῶν διάνοξιν τάφων μόνον.

Τὰ δὲ παρὰ τὴν ἀρχαίαν Σκοτοῦσσαν νεώτερα καὶ σημερινὰ χωρία Ἀἰθαλί, Ἀλχανί, Ἀρναουτλί, Δουβλατάν, Καραμπκιράμ, Σουπλί κττ. ἐνέχουσιν ἐν ταῖς ἐπιστάσιαις καὶ ταῖς οἰκίαις ἱκανὰς ἐπιγραφὰς, ὡς ἐμάθομεν, καὶ δὴ ἐν μὲν Ἀἰθαλί, οἰκία Τσεπερλῆ λέγεται ὑπάρχουσα ὡς βαθμὶς στήλη, ἐφ' ἧς διακρίνονται γράμματα ΚΡΑΝΝΟΥΝ - - -, ἴσως ψήφισμα, σχετικὸν πρὸς τὴν Κραννῶνα· ἐν τῇ ἐπιστάσιᾳ Ἀλχανί ἀναφέρονται ὑπάρχουσαι ἐπιγραφαί, συναχθεῖσαι ὑπὸ τοῦ ἐπιστάτου Φιλίππου· ἐν Δουβλατάν, οἰκία Νικ. Ἀγγελούσου, πλᾶξ μετὰ γραμμάτων ΣΑΤΥΡΟΣ ΑΜΦΙΩ - - -, ἐν Σουπλί κορμὸς ἀνδριάντος μαρμαρίνου, ἐντετειχισμένος εἰς τὸν σταῦλον τῆς ἐπιστασίας, μεταξὺ δὲ αὐτοῦ καὶ Ἀρναουτλί ὅτι ὑπάρχει ἐρειπιῶν, ἔνθα ἀνευρίσκονται πῆλινα ἀγαλμάτια, τμήματα χαλκωμάτων, νομίσματα κττ., βεβαίως σπουδαίου τινὸς ἱεροῦ ἀναθήματα· διὸ μάλιστα ἐκεῖ δεόν νὰ ἐρευνηθῇ ὁ τόπος. Ἐπίσης μνημονεύουσιν οἱ ποιμένες ὅτι παρὰ τὸ ἀρχαῖον τεῖχος ὑπάρχει κρύπτη κτιστή, εἰς ἣν εἰσέρχεται τις διὰ μαρμαρίνης κλίμακος δυσεξιχνιάστου.

Εἰς δὲ τὴν *Τρίκκην* μετέβημεν, ἵνα ἴδωμεν κατ' ἀνωτέραν διαταγὴν τόπον, ἐγγυὲς τοῦ Πηγειοῦ καὶ τοῦ χωρίου «Μισοδάνι» κείμενον, ἐνθα ὁ Ν. Κοντὸς ἐδήλου ὑπαρξιν καὶ δι' αὐτοφίας γνῶσιν κατακεχωμένον θολωτοῦ κτίσματος. Ἡ θέσις καλεῖται νῦν «*Μαρμαρᾶς*» καὶ διαφαίνεται κατ' αὐτὴν ἐκτεταμένος ταπεινὸς λόφος, ἥτοι «*μχοῦλα*», ἐν ᾗ εἶδομεν τμήματα ἀγγείων τῆς νεολιθικῆς περιόδου, μετ' αὐτῶν δ' ἕτερα τῆς ἱστορικῆς περιόδου καὶ μικροὺς λίθους πτωχῶν κτισμάτων παλαιότερου χωρίου, ὧν τινα ἀσβεστόκτιστα ὑπῆρχον ὅμως καὶ τμήματα πύρων καὶ κονιαμάτων, οἷα δύνανται τις νὰ ἀναμένῃ ἐκ τάφων θαλαμοειδῶν Μακεδονικῶν, ἥτοι «*καμαρωτῶν*»· ἐγγύτατα τούτων λέγεται ὑπὸ τῶν ἐκεῖ γερόντων ὑπάρχουσα πρὸ γενεᾶς κρήνη, ἣτις ὅμως κατεχώθη ὑπὸ τοῦ χρόνου· εἶδομεν καὶ σκαφήν ἐπὶ τῆς κορυφῆς πρὸς ἀνεύρεσιν λαξευτῆς μεγάλῃς πλακός· ὁ δὲ προειρημένος βεδαῖοι ὅτι ὁ πατήρ αὐτοῦ εὔρε πρὸ Ἡοετίας περίπου εἰς βάθος δύο μέτρων «*θολογυριστὸν*» οἰκοδόμημα μετὰ θύρας κεκλεισμένης, ἅτινα ἐπέδειξε τῷ υἱῷ. Κατὰ ταῦτα θεωρῶ εὐλογον νὰ ἐνεργηθῇ ἐνταῦθα δοκιμαστικὴ τις μικρὰ ἔρευνα· διότι καὶ ἄλλοι γέροντες τοῦ Μισοδανίου διηγοῦνται ὅτι εὑρέθη ἐκεῖ πρὸ πολλοῦ πλάξ μαρμαρινὴ πλήρης γραμμάτων, ἣτις καὶ ἐκτίσθη που ἐν τῷ τοίχῳ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς.

Ἐν αὐτῇ δὲ τῇ *Τρίκκῃ* ἐμάθομεν ὅτι ὑπῆρχέ τις παλαιὸς «*Τεκές*», ἥτοι Τουρκικὸν μοναστήριον, ὃν κατέχει νῦν ἡ οἰκία Βεϊκογλου· ἐκεῖ λέγουσιν οἱ γέροντες ὅτι εἶδον πολλὰς μαρμαρίνας πλάκας πλήρεις ἑλληνικῶν γραμμάτων «*κεφαλαίων*»· ὄντως δ' ἐν τῇ θέσει ἐκείνῃ εἶχον εὑρεθῆ αἱ ἀπελευθερωτικαὶ ἐπιγραφαὶ καὶ τὸ ἐπιτύμβιον ἐπίγραμμα, ἅτινα τῷ 1906 ἐκομίσανμεν εἰς Βόλον. Μελετήσαντες δὲ καὶ τὰς θέσεις τῆς ἀρχαίας πόλεως καὶ περιελθόντες τὰ κατ' αὐτὴν καὶ τὴν ἀκρόπολιν, κατελήξαμεν εἰς τὴν ὑπόνοιαν τοῦ ὅτι τὸ περίφημον *Ἀσκληπιεῖον* δὲν ἔκειτο ἐπὶ τῆς θέσεως, ἐν ᾗ ἔσκαψεν ὁ κ. Π. Καστριώτης, καὶ ὅπου εὔρεν ἀρχαῖόν τι ἀνάγλυμμα, ὅπερ πιθανώτατα εἶναι μέρος τοῦ ἀρχαίου τείχους ἢ τινος πύργου αὐτοῦ, ἀλλὰ μακρὰν ἐκεῖθεν καὶ ὑψηλότερον εἰς τὰ πρὸς τὸν Ληθαῖον κράσπεδα τῆς ἀκρόπολεως, παρὰ τὴν ἐκεῖ κτιζομένην τότε ἐκκλησίαν· διότι εἶδο-

μεν ἐντὸς αὐτῆς τῆς κοίτης τοῦ Ληθίου καὶ παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην αὐτοῦ, ἔνθα καὶ πηγὴ τις παλαιᾶς χρήσεως ὑπάρχει, τμήματα κίωνων καὶ ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν καὶ ἐν γένει εὐθετον σημεῖον πρὸς πρῶσιν ναοῦ, ξενίωνων, θεραπευτηρίων καὶ ὁμοίων κτισμάτων κατ' ἀναλογίαν τῶν ἐν Ἐπιδαύρῳ. Διὸ θεωροῦμεν ἀνγκυκιοτάτην τὴν ἐκεῖ ἐκτέλεσιν δοκιμαστικῶν ἀνασκαφῶν μετὰ πλείστων ἐλπίδων ἐπιτυχίας.

3) *Τύμβος ἡμίσκαπτος παρὰ τὴν Λάρισαν· ναὸς Ἀπόλλωνος Τεμπέιτου παρὰ τὴν Κραννῶνα· ἡ σημασία τῆς ἔπωννμίας αὐτοῦ· ναὸς Ἀσκληπιοῦ καὶ δικασικὸν ψήφισμα Κραννῶνος· τὰ ἔρεπια αὐτῆς· τὸ θέατρον ἱερὸν Ἡλίου· τὸ ἀνάκτορον καὶ οἱ τάφοι τῶν Σκοπαδῶν.*

Τὴν δὲ ἀγλόκαρπον πατρίδα τῶν Σκοπαδῶν Κραννῶνα τὸ τρίτον ἐπεσκεψόμεθα ἐφέτος, ἀφορμὴν λαβόντες παρὰ τοῦ ἐν Λαρίσῃ ἀμαξοπηγοῦ Γιαννακοπούλλου, ὑποδείξαντος πρὸς ἰδιωτικὴν ἀνασκαφὴν λόφον τινὰ παρὰ τὸ νῦν χωρίον Ταουσάνην, τῆς περιοχῆς τῆς ἀρχαίας Κραννῶνος, καὶ λαβόντες τὴν πρὸς τοῦτο ὑπουργικὴν ἀδειαν, ἵνα ἐπιδείξῃ ἡμῖν τοῦτον καὶ ἀνασκάψωμεν δαπάναις αὐτοῦ· ἀλλ' ὄντος τοῦ λόφου φυσικοῦ, ἠμποδίσσαμεν τὴν ματαιοπονίαν, ἀφ' οὗ μετέβημεν ἐκεῖσε. Ἐξερχόμενός τις τῆς Λαρίσης καὶ βαδίζων ἐπὶ τῆς εἰς Καρδίτσαν ἡμιτελοῦς ἀμαξίτου, συναντᾷ εἰς δέκα περίπου λεπτῶν τῆς ὥρας ἀπόστασιν, ἐγγύτατα καὶ ἀριστερὰ τῆς ὁδοῦ ταύτης, τύμβον, οὗ τὸ ἡμισυ ἀνέσκαψαν πρὸ ἑτῶν οἱ ἐργολάβοι, ἵνα ρίψωσι τὰ χῶματα πρὸς σχηματισμὸν τῆς ἀμαξίτου· κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὑπάρχει ἐν αὐτῷ σπουδαῖος ὀρθογώνιος τάφος, ὃν δὲν ἠδυνήθησαν γὰ ἀνεύρωσιν οἱ προειρημένοι, ὡς βαθύτερον τῆς γενομένης ἐκχωματώσεως κείμενον.

Περαιτέρω βαδίζει τις ἐφ' ἱκανὰς ὥρας ἐπὶ παναθλίᾳς ὁδοῦ, σχεδὸν ἀδιαδάτου μετὰ βροχῆν, ἕνεκα τοῦ σχηματιζομένου μέλανος πηλοῦ, λίαν μὲν ὀλισθηροῦ, ἀλλ' ἐνδεικτικοῦ τῆς εὐφορίας τοῦ τόπου· φθάσαντες δ' ἐν Ταουσάνῃ, χωρὶς κειμένων μεταξὺ Κραννῶνος καὶ Ἄτραγος, ἐγγύτερον πρὸς τὴν πρώτην ἀρχαίαν

πόλιν, εὔρομεν σπόνδυλον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ αὐτῆς καὶ πολλὰς πλάκας ἀρχαίας ἐντετειχισμένας, ἔν τινι δὲ οἰκίᾳ πλάκα φέρουσαν ἀπελευθερωτικὴν ἐπιγραφὴν, ἀποτριβεῖσαν τὰ πολλὰ, ἧς πέντε στίχοι δύνανται νὰ ἀναγνωσθῶσιν· ἐκομίσθη δὲ αὕτη, ὡς λέγουσιν, ἐκ τῆς ὑπερκειμένης τοῦ χωρίου κρήνης, ἐν ἣ πολλοὶ ὑπάρχουσιν ἀρχαῖοι λίθοι, ὡς καὶ ἐν τῷ καέντι οἰκῆματι τοῦ ἐπιστάτου, κοινῶς «ἐπισπασία» ἢ «κονακίω» καλουμένη· ἅπαντα τὰ ἀρχαῖα ταῦτα ἐκομίσθησαν πρὸ ἐτῶν ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς Κρανῶνος, ἐξ ἧς πάντα τὰ ἐγγύς πεδινὰ χωρῖα ἐξεφόρουσαν λίθους, ὧν πολλοὺς μετεκόμιζον καὶ μέχρι Λαρίσης πρὸς πώλησιν· διότι καὶ εἰς ἄλλα χωρῖα εὔρομεν ὁμοίους λίθους, ἐμάθομεν δὲ ὅτι ἐν «Τσουρμακλί» ὑπάρχει καὶ μακρῶν κεφαλῆ, ἐντετειχισμένη ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Ζαρκινοῦ.

ὑπέρκειται δὲ τῆς Ταουσάνης θέσις, καλουμένη «Μαννεροῦ» ἢ «Μάννα Νεροῦ», ἣτοι πηγὴ ὕδατος, κειμένη ἐπὶ τοῦ μέσου τῆς εἰς ἕτερον χωρίον, τὴν «Καρλίγκαν» ὁδοῦ· παρὰ τὴν πηγὴν ὑπάρχει λόφος, φέρων θραύσματα γεωμετρικῶν ἀγγείων, κεραμίδας καὶ ὑπόλοιπα Βυζαντιανῶν ἀσβεστοκτίστων οἰκημάτων· εὔρομεν δ' ἐκεῖ καὶ τινὰ γειτώματα ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ ναοῦ, ἢ κατὰ χώραν κειμένου, ἢ οὐχὶ μακρὰν πρὸς τὴν Κρανῶνα· ὅτι δὲ ὁ ναὸς οὗτος ἀνήκε τῷ Ἀπόλλωνι *Τεμπείτη*, μαρτυρεῖ στήλη ἀναθηματικὴ, ἐνταῦθα μὲν εὑρεθεῖσα, εἰς Ταουσάνην δὲ κομισθεῖσα ὑπὸ τινος χωρικοῦ πρὸς χρῆσιν ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ· τὰ γράμματα αὐτῆς, ἦν ἐκομίσσαμεν εἰς Λάρισαν, εἶναι ἐνιαχοῦ ἐφθαρμένα, ἀλλ' ἐξάγεται σαφῶς ἐξ αὐτῶν ἡ ἀνάθεσις τῷ Ἀπλοῦνι *Τεμπείτᾳ* ὑπὸ τινος γυναικὸς ὡς ἐλευθέρια.

Ἐρμηνευτέον δὲ τὴν λέξιν «ἐλευθέρια» οὐχὶ ὡς δηλοῦσαν ἀπελευθέρωσιν δούλης, ἀλλ' ὡς ἀνάθεσιν εὐτυχῶς τεκούσης ἀστῆς· ἐξ αὐτῆς φαίνεται τῆς παλαιᾶς χρήσεως μετεδόθη καὶ ὑπάρχει νῦν παρὰ τῷ Ἑλληνικῷ λαῷ ἢ εὐχῇ πρὸς ἐγγύους γυναῖκας «καλὴ λευτεριά» καὶ αἰ ὅμοιαι, ὡς καὶ τὸ ῥῆμα «ἐλευτερώθηκε», ἣτοι ἔτεκεν εὐτυχῶς, καὶ ἢ ὑπὸ τοιαύτην ἔννοιαν λατρεία τοῦ «Ἁγίου Ἐλευθερίου». ὑπάρχει δὲ καὶ ἑτέρα ἐπιγραφὴ ὁμοία, ἀνήκουσα τῇ Φαλάννῃ (οὐχὶ τῇ Γυρτώνῃ, ὡς ἐν IG IX² 1034 ἐκτίθεται), καὶ λέγουσα «Ἀπλοῦνι *Τεμπείτᾳ* | Ἀισχυλῆς Σατύ-

ροι | ἐλευθέρια», δι' ἧς δηλοῦται ὅτι καὶ ἐν ἄλλαις Θεσσαλικαῖς πόλεσιν ἐλατρεύετο ὁ Ἀπόλλων Τεμπεΐτης ὑπὸ ἰδιό-τητα μαιευτικὴν, ὑφ' ἣν καὶ ἀντικατεστάθη νῦν διὰ τοῦ Ἀγίου Ἐλευθερίου. Ἡ δ' ἐπωνυμία Τεμπεΐτης προέκυψε ἐμφανῶς ἐκ τοῦ συμβέδη-κότος τῆς διὰ ῥήξεως τῶν Τεμπῶν ἐξόδου εἰς τὴν θάλασσαν τοῦ Πηγείου καὶ ἐλευθερώσεως οὕτως ἐκ τῶν πλημμυρούστων ὑδάτων τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος, ἀνακουφίσεως δὲ τῶν κατοίκων· οὕτω λοιπὸν οἱ Θεσσαλοὶ οὐ μόνον διετήρησαν ἐκ παλαιάτων χρόνων τὴν ἀνάμνησιν τοῦ μεγάλου τούτου καὶ σπουδαίου φαινομένου, ὅπερ καὶ γεωλογικῶς εἶναι ἀληθές, ἀλλὰ καὶ προσφυῶς παρωμοίωζαν πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, εἰκονίσχοντες τὸ γεγονός καὶ τὸ σχῆμα τῶν Τεμπῶν πρὸς τὰς τικτούσας γυναῖκας.

Ἐμάθομεν δὲ ὅτι περαιτέρω πρὸς τὴν Κραννῶνα, καὶ δὴ ἐν θέσει «Χατζηασμάκι» νῦν καλουμένη, ἐπὶ τῶν συνόρων Τραυ-σάνης καὶ Χατζηγλάρ, ὑπάρχει ὕψωμα τι πλήρες λαξευτῶν μαρ-μάρων καὶ τμημάτων ἀρχιτεκτονικῶν ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ ναοῦ· μὴ δυνηθέντες ὅμως τότε ἡμεῖς, λόγῳ τῆς ὥρας τοῦ ἔτους, νὰ διαδῶμεν τὴν τελματώδη πεδιάδα ἐκεῖθεν, ἀπεστελαμεν κατό-πιν ἀνθρώπους, οἵτινες οὐ μόνον ἐθεδαίωσαν ταῦτα, ἀλλὰ καὶ μοὶ ἐκόμισαν πλάκα, περιέχουσαν σπουδαιότατον δικαστικὸν ψή-φισμα, 22 στίχων σφισσόμενων, τοῦ τύπου τῶν ἐν Γόννοις, ὅπερ κατέθηκα ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Συλλογῇ Λαρίσης, καὶ ὅπερ ἀνα-φέρει ναὸν Ἀσκληπιοῦ, ἔνθα εἶχεν ἀνατεθῆ τὸ ψήφισμα· ἐκ τῶν γνωστῶν ἐπιγραφῶν τῆς Κραννῶνος μανθάνομεν ὅτι ἀνετίθεντο ψηφίσματα «ἐν τῷ ἱερῶν τῆς Ἀθάνας» καὶ «ἐν τῷ Ἀσκληπι-εῖον» καὶ «ἄκρου ἐν τοῖς ἱαρουτοῖς» IG IX² 460· 461 a. b.

Προκύπτει ὅμως τὸ ἐρώτημα, ἂν τὸ ἱερόν, ἔνθα εὑρέθη τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ψήφισμα, εἶναι τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἢ μήπως μετα-γενέστερόν τι, εἰς οὗ τὴν κτίσιν ἐγένετο χρῆσις ἀρχαιοτέρων λα-ξευτῶν καὶ ἐπιγεγραμμένων λίθων, ὧν καὶ πολλοὶ ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ· τὸ ζήτημα δύναται νὰ λύσῃ μικρά-τις σκαφή. Ἡ ἀνὰ τὰ ἐρέπια ὅμως τῆς Κραννῶνος περιγῆγής μου, μοὶ παρέτχε τὴν ἐντύπωσιν ὅτι τὸ «Ἀσκληπιεῖον» αὐτῆς ἔκειτο εἰς τὰ πρὸς τὸ Χατζηγλάρ κράσπεδα τῆς ἀκροπόλεως, ἔνθα ὑπάρχουσιν ἐγγὺς πηγαὶ ὕδατος, περὶ ὧν ἔσται ὁ λόγος,

καὶ ἐκκλησία μετὰ περιβόλου τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, ποιηθεῖσα ἐξ ὕλικου ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ ναοῦ ἐπὶ τοῦ προστώου αὐτῆς ὑπάρχει ἐντετειχισμένη ἢ γνωστὴ ἀνάθεσις τῇ Ἠλίῳ ἐν IG IX² 161, ἐξ ἧς θὰ ὑπέθετέ τις ὅτι ὑπῆρχεν ἐκεῖ ναὸς τοῦ θεοῦ τούτου· ἀλλὰ μόνον βωμόν τινα ἢ μικρὸν ἱερὸν ὑπονοητέον· διότι ὀπισθεν τῆς ἐκκλησίας ταύτης ὑπάρχει θέσις κοίλη, οἷαν θὰ ἀνεμένε τις ἐκ κατακεχωμένου ἀρχαίου θεάτρου, ὅπερ φαίνεται μετὰ τοῦ ἐπισήμου ἱεροῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν συνεχείᾳ κείμενον.

Ἡ δὲ ὅλη ἀρχαία πόλις Κραννῶν ἔχει προσόμοιον σχηματισμὸν καὶ ἔκφρασιν, οἷα αἱ Φεραί· διακρίνεται δηλαδὴ ὑπὲρ τὴν μνημονευθεῖσαν ἐκκλησίαν «μαγοῦλα», ἧτοι μέγας λόφος ὑψηλὸς τῆς χαλκῆς περιόδου, μεμονωμένος καὶ αὐτοτελής, οὗ ὑπέγκειται ἕτερος ὑψηλότερος καὶ μείζων, συνδεόμενος Νοτοδυσμικῶς μεθ' ὑψώματος ἀκανονίστου, ἅπερ ἀποτελοῦσι τὰ μὲν τὴν ἀκρόπολιν, τὸ δὲ τὴν κάτω πόλιν τῆς μυκηναϊκῆς καὶ γεωμετρικῆς περιόδου· ἅπαντα ταῦτα κατὰ τὴν ἱστορικὴν περίοδον φαίνεται πιθανὸν ὅτι ἀπετέλεσαν τὴν ἀκρόπολιν τῆς Κραννῶνος, ἐκταθείσης τῆς κάτω πόλεως ταπεινότερον ἐν τῇ πεδιάδι, ὀπίσθεν μάλιστα ἐπὶ αἰῶνας μέχρι σήμερον ἐξάγουσι λίθους τοῦ τείχους οἱ χωρικοὶ καὶ εἰδικοὶ λατόμοι· ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς ὑψίστης ἀκροπόλεως ὑπάρχει γεωδαιτικὸν σημεῖον τῆς Ἑλληνικῆς στρατιωτικῆς χαρτογραφίας καὶ μεγάλη τάφος παρ' αὐτὸ, νεωστὶ ἀνοιχθεῖσα πρὸς ἀποφορὰν λίθων, ὡς φαίνεται, καὶ «στρεμματισμὸν» τοῦ χώρου πρὸς καλλιεργίαν· ἐνταῦθα διακρίνονται καὶ λίθοι οἰκοδομήματος σπουδαίου, οἷον ἀναμένομεν κατὰ τὴν κορυφὴν ταύτην τὸ περίφημον ἀνάκτορον τῶν Σκοπαδῶν· σημαντικὸν ἐπίσης ἀρχαῖον κτίσμα ἔκειτο καὶ ἐπὶ τῆς ἀρχαϊκῆς κάτω πόλεως, ἧτοι ἐπὶ τοῦ δευτέρου ὑψώματος τῆς ἱστορικῆς ἀκροπόλεως, ὅπερ ἴσως ἦτο ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς.

Ὅπισθεν δὲ τῆς ἀρχαϊκῆς ταύτης ἀκροπόλεως ὑπάρχουσι πέντε τύμβοι, ὧν ὁ μέγιστος φέρει τάφρον νεωτέρων τυμβωρύχων, ἀσθενῆ ὁμως καὶ μὴ τυχοῦσαν τοῦ ὑποκειμένου τάφου· ἕτεροι τέσσαρες τύμβοι διακρίνονται Νοτανατολικῶς τῆς ἀκροπόλεως ταύτης, περαιτέρω δὲ πρὸς τὸ χωρίον «Δοξαῖα» ἄλλοι διεσπαρμένοι· ἅπαντες οὗτοι καὶ τινες μὲντοι διαφαινόμενοι θεωρῶ

ἀναμφισβήτητον ὅτι περιέχουσι τάφους, τοὺς πλείστους τῶν μελῶν τῆς ἡγεμονικῆς οἰκογενείας τῶν φιλοτέχνων Σκοπαδῶν εἶναι δὲ ἀπαραίτητον γὰ ἀνασκαφῶσιν οὗτοι, πρὶν προλάβωσιν οἱ τυμβωρύχοι καὶ ἀνατρέψωσιν αὐτούς, ὄντος δυσφυλάκτου καὶ ἐρήμου τοῦ μέρους ἐκείνου· πρὸς τοιοῦτον σκοπὸν ἀπαλλοτριώσεως τοῦ χώρου δι' ἐκτέλεσιν ἀνασκαφῶν μετέδημεν ἐκεῖσε κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1907 μετὰ τῆς νομίμου ἐπιτροπείας, ἀποτελουμένης ἐκ τῶν Π. Καβδαδίου, Ν. Γ. Πολίτου, Χ. Τσουντα, τοῦ νομομηχανικοῦ καὶ τοῦ γραμματέως τοῦ ἐν Λαρίσῃ νομάρχου, οἵτινες ἐνέκριναν τὴν ἐκτέλεσιν· ἐδημοσιεύθη μάλιστα καὶ ἡ νόμιμος πρὸς τοῦτο προκήρυξις· ἐλπίζομεν ὅτι ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐπιτροπὴ, ἢ τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας, θὰ ἐπισπεύσωσιν τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ προταθέντος ἔργου, ὄντος τῶν σπουδαιωτάτων ἐν Θεσσαλίᾳ. Διότι ἐσχάτως ἐμάθομεν ὅτι ἐκεῖ που εὔρον οἱ ἐκ τοῦ χωρίου Τσουρμακλὶ Γκολιέμης καὶ Γάτσιος ἀποθήκην μεγάλων πύθων καὶ «θολογυριστὸν» οἰκοδόμημα ὑπόγειον, ἃπερ κατέχωσαν πρὸς ἐξίσωσιν τοῦ ἐδάφους.

Ὑπάρχει δὲ Δυσμικῶς τῆς ἀκροπόλεως δαφιλεστάτη πηγή, ἐφ' ἧς ἔχουσι κτισθῆ ἀρχαῖοι λαξευτοὶ ὀγκόλιθοι καὶ λεία ἐξεργασμένα μάρμαρα· ταύτης ὑπέρκειται δευτέρα πηγή ἐλάσσων· τούτων Δυσμικώτερον εὔρηται τρίτη πηγή, ἣν σήμερον καλοῦσιν οἱ κάτοικοι «Δαιμονέρι», ἢτοι «Δαιμονέρι», ὅ ἐστι «Δαιμονονέρι», ὕδωρ δαιμόνιον, θαυμασίον· διότι νομίζουσιν ὅτι ὁ ὅπως δῆποτε πυρέσσων, ἐὰν βρέξῃ τὴν ἑαυτοῦ κεφαλὴν διὰ τοῦ ὕδατος τούτου, θεραπεύεται· αὕτη λοιπὸν θὰ εἶναι ἢ ἐν Κραννῶνι πηγῇ, ἣν ἀναφέρει ὁ Πλίνιος, ὡς ἔχουσαν περιέργους ἰδιότητας· τὸ χωρίον τοῦ Πλίνιου δὲν ἔχομεν πρόχειρον, ὡς ἀπὸ μνήμης γράφοντες περὶ αὐτοῦ.

Περὶ ἀρχαίων ἀγαλμάτων καὶ λίθων ἐπιγεγραμμένων ἔμαθον ὅτι ἐν μὲν τῷ χωρίῳ Χατζηλάρ, ἐν τῇ ἐπιστάσι ἢ «κονακίῳ», ἀπεκρύβη πύθος καὶ ἐν αὐτῇ ἀγαλμάτιον εὐμέγεθες, ὅτι ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ γεωργοῦ Ἡλίου ἔχει ἐπιστρωθῆ που ἐπιγεγραμμένη πλάξ, ἐν δὲ Τσουρμακλὶ ὅτι ἐν τῷ φρέατι τοῦ Χαραλ. Θουμαγιώτου ὑπάρχει «πέτρα μὲ πατημασιὰς καὶ γράμματα», ἢτοι βάθρον χαλκοῦ ἀγάλματος ἐπιγεγραμμένον. — Βαδίζων δὲ τις

ἐκ Χατζηγλάρ εἰς Λάρισαν, συναντᾶ μετὰ τὸ χωρίον τοῦτο πολυάριθμα κατεσπαρμένα μέλη ἀρχαίου οἰκοδομήματος, ἐν οἷς σπόνδυλοι καὶ τμήματα ἐπιστυλίου, οἷα συχνάκις συναντῶμεν ἐπὶ παλαιῶν Τουρκικῶν νεκροταφείων, εἰλημμένα ἐξ ἀρχαίων Ἑλληνικῶν ἐρειπίων ἢ θέσις αὕτη εἶναι ἀξία ἐρεῦνης, ὡς καὶ ἑτέρα περαιτέρω παρὰ τὸ χωρίον Χασάν-Γατάρ, ἐνθα διακρίνεται τεχνητὸς λοφίσκος ἐπὶ τῆς λοφοσειρᾶς τοῦ χωρίου· πλησιάζοντες δ' ἐγγὺς τῆς Λαρίσης πρὸς τὴν θέσιν «Σιῦτη», ἢ *Παλαιοχώρα*, διεκρίναμεν ἐγγὺς τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς ἀνεπιγμένους ἀρχαίους τάφους, ἐξ ὧν εἰκάζομεν ὅτι ἐκεῖ που ὑπάρχει ἐκτεταμένον νεκροταφεῖον τῶν ἀρχαίων Λαρισίων.

ς.) *Ἐν Μητροπόλει Θεσσαλιώτιδος (1).*

*Τὰ τείχη τῆς ἀρχαίας πόλεως· οἱ καὶ ἀπὸ τῶν
ὁ ναὸς τῆς Ἀφροδίτης Καστινίας.*

Περὶ δὲ τὸ τέρμα τοῦ ἔτους τούτου μετέβημεν εἰς τὸ παρὰ τὴν πόλιν Καρδίτσαν χωρίον Παλαιόκαστρον, προσκλήσει τοῦ ἀστυνόμου, ἵνα ἴδωμεν εὐρεθέντα τάφον· ἔκειτο δὲ οὗτος εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων μέτρων ἔξω τοῦ τείχους τῆς πεδιάδος ἐν θέσει «Τρόχαλο» κοινῶς καλουμένῃ, μετὰ τοῦ εἰρημένου καὶ τοῦ χωρίου «Φράγκου»· τὸ ὄνομα τῆς θέσεως προήλθεν ἐξ αὐτῶν τῶν ἀρχαίων τειχῶν, ὧν οἱ λίθοι διασειόμενοι καὶ θραυόμενοι ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἐσχημάτισαν μικρὸν τι ὕψωμα· ὁ δὲ τάφος εἶχε ποιηθῆ διὰ πλακῶν λαξευτῶν, ἡρμοσμένων ἐπιμελῶς καὶ συγκρατουμένων διὰ σιδηρῶν γόμφων, καὶ ἐνεῖχε λίθους καὶ τμήματα κεραμίδων τοῦ τείχους, ἦτο δὲ πλήρης χωμάτων καὶ ἐν ἀταξίᾳ· εἶχεν ἄρα συληθῆ πρὸ πολλοῦ· πρόχειροι δοκιμαί, διὰ λωστῶν γενόμεναι ὑπὸ τῶν χωρικῶν, ἀπέδειξαν τὴν ὑπαρξιν καὶ

(1) Ἐνεκα τῶν δύο ἐν Θεσσαλίᾳ *Μητροπόλεων*, ὧν καὶ ἡ ἑτέρα ἀνεγνωρίσθη ἤδη (βλ. *Πρακτικὰ* 1914 σελ. 177-179), πρέκυψε σύγχυσις τοῦ τίνι τετραρχίᾳ ἀνήκεν ἑκατέρα· ἐπειδὴ ἡ ἐλάσσων ἀνήκε τῇ Περραιβίᾳ ἢ τῇ Ἑσπαιώτιδι, ἡ μείζων αὕτη δύναται ἀσφαλῶς νὰ ὀρισθῇ ὡς ἀνήκουσα τῇ Θεσσαλιώτιδι.

ἄλλων τάφων ἐν τοῖς ἀγροῖς τοῦ Πέτρου Καρκαλέτσι, καὶ Νικολάου Παγώνη, ὧν ἡ ἔρευνα δὲν ἦτο δυνατὴ ἐν μέσῳ χειμῶν.

Ἐξηκριβώθη ὁμως ἡ κατεύθυνσις τοῦ ἀρχαίου τείχους ἐν τῇ πεδιάδι, ὅπερ, καίτοι πολλαχοῦ ἐξηφανίσθη πρὸς ἀποφορὰν τῶν λίθων, καὶ εἶναι πανταχοῦ κατακεχωμένον, διακρίνεται ἐπὶ μακρὸν διάστημα πρὸς τε τὴν διεύθυνσιν ταύτην καὶ παρὰ τὸν διερχόμενον ποταμὸν κατὰ τὴν ἀντίθετον καὶ παρὰ τοὺς ἀγρούς τοῦ ἱερέως Θεοδώρου Πουλίου, ἔνθα κάμπτεται κυκλωτερώς καὶ περικλείει τὸν χώρον τῆς πόλεως· οὕτως ἄρα οἱ πολῦτιμοι εὐρεθέντες ἐν τῷ τελευταίῳ τούτῳ σημείῳ τάφοι, περὶ ὧν εἴπομεν ἐν τοῖς Πρακτικοῖς 1909 σελ. 171 καὶ 1911 σελ. 337-343, οἷτινες ἔχουσι καὶ κτιστὴν περιοχὴν κατὰ δωμάτια, οἷαν οἱ προμνημονευθέντες τῆς Δημητριάδος παρὰ τὸ ἱερὸν τῆς Πασικράτας, εὐρηγται ἐπίσης εὐθὺς ἔξω τῶν τειχῶν καὶ νῦν δύνανται νὰ διαγνωσθῶσι διὰ τῶν δωμάτων.

Ἀνήρχετο δ' ἐκ τῆς πεδιάδος, τῆς ἱκανῶς εὐρὺν χώρον κατελάμβανεν ἡ ἀρχαία πόλις, τὸ τεῖχος εἰς τὰ ὑπερκείμενα ὄρη λίαν ὑψηλά, καθ' ἃ τὸ τῆς Δημητριάδος· ἡ ἀκρόπολις ἄρα τῆς Μητροπόλεως ἔκειτο οὐχὶ ἐν τῷ ὑπερκειμένῳ τοῦ νῦν χωρίου ὑψώματι, ἔνθα ὁ μύλος, ἀλλὰ λίαν ὑψηλότερον κατὰ τὴν θέσιν «Στεφάνη», ἣτις μάλιστα πασῶν πρέπει νὰ ἐξερευνηθῆ πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ ἀρχαίου τῆς πόλεως· ἡμεῖς δὲν ἔσχομεν τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἀνέλθωμεν ἔως ἐκεῖ. Οὐχ ἦττον δὲ καὶ ὁ ἤδη πρότερον καθορισθεὶς ὑπ' ἐμοῦ περίφημος ναὸς τῆς Ἀφροδίτης Καστίας, περὶ οὗ προεἴπομεν, δεόν νὰ ἐξερευνηθῆ ἐν τοῖς μάλιστα πάντων ἀρχαίοις μνημείοις τῆς Θεσσαλίας· διότι παρὰ πᾶσαν τὴν ἀπὸ αἰῶνων τελεσθεῖσαν ἀποφορὰν λίθων ἐξ αὐτοῦ ὑπάρχει ἔτι ἱκανὴ ἐπίχωσις καὶ σημεῖα σαφῆ τοῦ διαγράμματος αὐτοῦ, ἔτι δὲ πολλὰ βεβαίως ἀναθήματα, ἀφ' οὗ καὶ ὄλον ἀγαλμα μαρμαρινον τῆς θεᾶς εὐρέθη ἐκεῖ καὶ χαλκοῦ ἀνδριάντος κεφαλῆ, ὑπερέτερα τοῦ τελείου ἀνδρικοῦ μεγέθους, καὶ ἄλλα μικρότερα ἀρχαία, καὶ ταῦτα ἄνευ ἀνασκαφῆς, ἀλλὰ δι' ἀπλῆς ἀναξέσεως τοῦ ἐδάφους, ὅπερ κατέχεται ὑπὸ «καπνοτοπιείων» καὶ εἶναι εὐθετον πρὸς σκαφὴν νῦν, ὁπότε μὲν ἤρξαντο κτιζόμενοι οἰκίσκοι καλλιεργητῶν.

ξ') Ἐν τῷ Μουσείῳ Βόλου.

Ἀνιδρύσεις στηλῶν ἐν τῇ Β' αἰθούσῃ καὶ ἐν τῷ προδόμῳ.

Κατὰ δὲ τοὺς δύο τελευταίους μῆνας τοῦδε τοῦ ἔτους ἡχο-
λήθημεν εἰς τὴν ἀνιδρύσιν τῶν γραπτῶν στηλῶν ἐν τῷ Μουσείῳ
Βόλου· τὰς τέως ἰδρυμένους ἐν τῇ Β' αἰθούσῃ στήλας συνεπλη-
ρώσαμεν, ἀποκαθηλώσαντες, καὶ ἐπκνιδρύσαμεν διὰ περιαιρετῶν
κοχλιῶν, κατὰ τὸ ἐν τοῖς *Πρακτικαῖς* 1912 σελ. 228 ἐκτεθὲν
σύστημα οὕτως, ὥστε νὰ καθίσταται εὐχερῆς ἡ ἀφίρσις αὐτῶν
πρὸς καθαρμόν, ἀντιγραφὴν καὶ συντήρησιν· μετηλλάξαμεν δὲ
καὶ τὴν θέσιν πολλῶν κατ' ἀνalogίαν τῆς διατηρήσεως τῶν χρω-
μάτων καὶ ὡς πρὸς τὸ πληρέτερον ἢ ἀτελέτερον προσπίπτον
φῶς. Ἰπολείπεται ὅμως πρὸς περάτωσιν τοῦ ἔργου ὁ προστήκων
καθαρμὸς τῶν στηλῶν τούτων ἀπὸ τῶν ἐπιχειμένων χρωμάτων
καὶ ἡ δέουσα βαφὴ τῶν τοίχων τῆς αἰθούσης.

Ἐν δὲ τῷ προδόμῳ ἰδρύσαμεν πολλὰς τῶν μεγάλων στη-
λῶν καὶ μαρμαρίνων ὀρόφων, καὶ ἀναπρεστήσαμεν ὄλον ἐπιτά-
φιον μνημεῖον τῆς *Δημητριάδος*· περὶ τῶν ἐργασιῶν τούτων ἀνε-
κοινώσαμεν ἤδη τὰ δέοντα ἐν τῷ Ἀρχαιολογικῷ Δελτίῳ τοῦ
1915, ἐγράψαμεν δὲ λεπτομερῶς καὶ ἐν τῷ ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολο-
γικῆς Ἑταιρείας ἐκτυπούμένῳ ἰδιαιτέρῳ ἡμῶν συγγράμματι ὑπὸ
τὴν ἐπιγραφὴν «Γραπτὰ Στήλαι Δημητριάδος-Παχασῶν»· τοῦ-
του ἕνεκα παραλείπομεν τὴν ἐνθάδε ἔκθεσιν περὶ τούτων· ση-
μειωτέον ὅμως ὅτι τὰς στήλας, ἃς ἀνιδρύσαμεν ἐν τῷ προδόμῳ
τούτῳ, ἐκχαρίσαμεν καὶ ἐστεροχρωμήσαμεν, πρὸς περάτωσιν
δὲ καὶ τοῦ κατ' αὐτὸν ἔργου ὑπελείφθη ἡ ποίησις ὑαλοφράκτων
θηκῶν καὶ ἡ προστήκουσα βαφὴ τῶν τοίχων.

Κατὰ δὲ τὸ ἔτος 1915 ἐξηκολουθήσαμεν τὰς ἐν Θεσσαλίᾳ
ἀνασκαφάς, ἐρεῦνας καὶ ὁμοίας ἐργασίας μέχρι τῶν μέσων τοῦ
μηνὸς Σεπτεμβρίου, ὅποτε, κηρυχθείσης ἐπιστρατεύσεως, μετέ-
βημεν εἰς Ναύπλιον, ἐνθα ἔσχομεν τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἀσχοληθῶ-
μεν ἐπὶ τινι χρόνον καὶ εἰς ἀρχαιολογικὰς ἐργασίας παρὰ τὰ
κυριώδη στρατιωτικὰ ἡμῶν ἔργα· τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνα-
σκαφῶν καὶ ἐρευνῶν τούτων ἔχουσι συντόμως ὅδε :

1915.— Α΄. Θ Ε Σ Σ Α Λ Ι Α

α΄) Ἐν Δημητριάδι.

- 1) *Νεκροταφείον καὶ τύμβοι λαυπηῶν παρὰ τὸν Γ΄ πύργον· ἀξιόλογα εὐρήματα ἐξ αὐτοῦ· τὰ κατὰ τὴν πεδιάδα τείχη τῶν Φεραϊκῶν Παρασῶν· παλαιαὶ κλοπαὶ κτερισμάτων καὶ δεῖκται τάφων.*

Ἀναζητοῦντες ἐφέτος τὸ ἐπίσημον νεκροταφείον τῶν Δημητριάδων, ἐν ᾧ θὰ ἀνευρίσκομεν πλουσίους τάφους, οἷους ἐνδεικνύουσι πολλὰ τῶν εὐρεθεισῶν γραπτῶν ἐπιτυμβίων στηλῶν καὶ πολλὰ τῶν ἐπιταφίων μνημείων, ἀνεσκάψαμεν ἀριστερὰ τῆς εἰς Ἀλμυρὸν ἀμφοτέρωθεν, ἐπὶ τῶν Δυσμικῶν κρασπέδων τοῦ βουνοῦ τοῦ Ἀγίου Ἡλίου, ἐγγύτατα τοῦ Γ΄ πύργου, τοῦ ἐνέχοντος γραπτὰς στήλας, περὶ οὗ βλ. *Πρακτικά* 1912 σελ. 175-189. Τὰ ἐντεῦθεν εὐρήματα ὑπῆρξαν μὲν ἱκανῶς σημειωτικά, δὲν ἐπλήρουν ὅμως τὰς προσδοκίας τοῦ ἀναμενομένου, ὡς ἐλέχθη, νεκροταφείου. Διότι ὀλίγοι μόνον τάφοι εὐρέθησαν, καὶ οὗτοι οὐχὶ κατὰ τινα σαφῆ συστάδα, ἀλλὰ μᾶλλον μονήρεις καὶ κατεσπαρμένοι, πολλαχοῦ δὲ τετραγαγμένοι ὑπὸ μεσαιωνικῶν κτισμάτων καὶ τάφων, εὐτελῶν ἀμφοτέρων.

Τὰ τοιχάρια δὴλα δὴ δωματίων τινῶν, δι' ὧν περιωρίζοντο τάφοι, διεσταύρωσαν ἕτερα μεταγενεστέρων οἰκίσκων, ἐξ ὧν καὶ τάφοι τινὲς ἀνετράπησαν· διότι εὗρομεν εἰς μικρὸν βάθος τμήματα πήλινων ἀγαλματίων, ἐν οἷς Ἔρωσ, ἐποχοῦμενος ἐπὶ τράγου. Ἄδιατάραχτον ὅμως μείναντα κατὰ τύχην, εὗρομεν τάφον ἐντὸς δωματίου εὐτελοῦς τοιχαρίου δύο δόμων· τὸ πῶμα αὐτοῦ, ἐκ πλακῶς κυανολίθου, ἔκειτο εἰς βάθος 0·50-1·00 μ. ἀπὸ τοῦ νῦν ἐπικλινοῦς ἐδάφους· ἐνεῖχε δὲ ὅσῃ δύο θεθαμμένων γυναικῶν, νεαρᾶς καὶ ὀρίμου· ἡ νεᾶνις φαίνεται βέβαιον ὅτι ἐτάφη πρώτη· διότι τὰ ὅσῃ αὐτῆς παρέκειντο σεσωρευμένα παρὰ τοὺς πόδας τῆς ἐν τάξει θεθαμμένης ὀρίμου, τῆς μητρὸς αὐτῆς εὐλόγως· ἐνεῖχε δὲ ὁ τάφος ὀραῖον πήλινον ἀγαλμάτιον γυναικῶς

ἀκέραιον, ἕτερον εἰς τμήματα, δύο χρυσᾶ ἐνώτια, ἓνα χρυσοῦν δακτύλιον μετὰ σφενδόνης λίθου ἀγλύφου ἡμιπολυτίμου, ἐν χρυσοῦν ἐνώτιον εἰς σχῆμα περιστερᾶς καὶ τινὰ φυλλάρια χρυσᾶ.

Περαιτέρω εὑρομεν μαρμαρίνην κυλινδρικήν θήκην, ἐνέχουσαν ὄστᾶ καέντος νεκροῦ, καὶ βόθρον μικρόν, ἐστεγασμένον διὰ πλακῶς κυανολίθου, ἐνέχοντα ὄστᾶ παιδίου καέντος, καὶ μικρὸν στέφανον χρυσοῦν, κατὰ μέμησιν κλαδίσκου καὶ φύλλων πεποιημένον, μετὰ παρακειμένης σιδηρᾶς στλεγγίδος. Ἡ τε θήκη καὶ ὁ βόθρος εἶχον ποιηθῆ ἐντὸς τῶν παχυτάτων τοίχων ὀρθογωνίου μεγάλου οἰκοδομήματος, ὅπερ ἐξημέρωσα διὰ σκαφῆς ὅτι ἦτο πύργος τῶν Φεραϊκῶν Παγασῶν, φέρων προβολὴν πρὸς Βορρᾶν, ὅστις εἶχε καταρριφθῆ μετὰ τοῦ ἀνερχομένου πρὸς τὸν βουνὸν τοῦ Ἁγίου Ἡλίας καὶ τοῦ πρὸς τὴν πεδιάδα κατὰ τὸ νῦν «Λιγαρόρρεμα» ἐκτεινομένου τείχους, ἵνα οἱ λίθοι χρησιμεύωσιν ὡς γόμωσις τοῦ τείχους καὶ τῶν πύργων τῆς Δημητριάδος, ἢ κατὰ τὴν πρώτην αὐτῶν κατασκευὴν ὑπὸ τοῦ Ἰδρυτοῦ βασιλέως Δημητρίου, ἢ κατὰ τὴν ἐπαύξησιν τοῦ Ι' πύργου, γενομένην κατὰ τὸ 169 π. Χ. ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων τοῦ βασιλέως Περσέως, ἢ κατ' ἀμφοτέρας.

Παρὰ δὲ τὸν τάφον τῶν δύο γυναικῶν, περὶ οὗ προεΐπομεν, εὑρομεν ἔξω τοῦ δωματίου δύο τάφους γυμνοῦς, ἦτοι ἄνευ πλαγιῶν πλακῶν καὶ ἄνευ ὑποστρώματος, ἀλλ' ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ σκληροῦ ἐδάφους ποιηθέντας, ὧν ὁ εἷς μόνον ἔφερον ὡς πῶμα πολλὰς πλάκας εὐτελοῦς κυανολίθου· ἔκειντο δ' ἐπάλληλοι, ἦτοι τὸ πῶμα τοῦ ἑνὸς ἐχρησίμευσεν ὡς ὑπόστρωμα τοῦ ἑτέρου, καὶ ἀνήκον ἐμφανῶς εἰς συζύγους, ὧν ὁ ἀνὴρ ἀπέθανε πρῶτος· διότι ἐν τῇ τάφῳ αὐτοῦ εὐρέθησαν δύο μολύβδινα πυξίδες καὶ τινὰ ἀσήμαντα πήλινα ἀγγεῖα, ἐν δὲ τῇ ὑπερκειμένῳ εὐρέθη ζευγὸς χρυσῶν ἐνωτίων, καταληγόντων εἰς λεοντοκεφαλᾶς, καὶ τι πλακοειδὲς χρυσοῦν ἔλασμα μετ' ἐκτύπου πτηνοῦ.

Βορείοτερον δὲ καὶ εἰς μικρὰν ἀπὸ τούτων ἀπόστασιν εὑρομεν εἰς βάθος 2 μ. πῶμα τάφου, λίαν ἐπιμελῶς ἡρμοσμένον τεττάρων μαρμαρίνων πλακῶν καὶ πέμπτης ὡς ὑποστρώματος· ὁ τέλειος πωμακιτιμὸς ἡμπόδισε τὴν εἰσροὴν ὑδάτων καὶ χωμάτων εἰς τὰ ἔσω τοῦ τάφου· καὶ ὅμως κτέρισμα δὲν ἐνείχεν οὐ-

δὲν λόγου ἄξιον ὁ τάφος οὗτος, πλὴν εὐτελῶν πηλίνων λύχνων, χαλκῶν τινων βελονῶν καὶ ἐνὸς περιέργου στεφανοειδοῦς πλέγματος ἐκ ξύλου καλαμοειδοῦς λεπτοῦ· ὑπῆρχον δ' ἐν αὐτῷ δύο νεκροὶ ὠρίμου ἡλικίας, ὧν τοῦ ἐνὸς τὰ ὀστέα εἶχον σωρευθῆ παρὰ τοὺς πόδας τοῦ ἑτέρου. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ κατασκευὴ ὑποδηλοῖ ἀνθρώπους εὐπόρους, δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ὅτι οἱ ἐκτελέσαντες τὴν ταφήν τοῦ δευτέρου νεκροῦ ἄνθρωποι ὑπεζήρεσαν τὰ πολυτιμότερα τῶν κτερισμάτων τοῦ προτέρου ἢ ἀμφοτέρων, διαφυγόντες τὴν προσοχὴν τῶν οἰκείων.

Ἐπιπλέον τοιαῦτα κλοπαὶ ἐτελοῦντο ὑπὸ τῶν νεκροθαπτῶν αὐτῶν, θεωρῶ ἀναμφύδολον διότι πολλάκις ἐν ἀρίστοις τάφοις καὶ ὅλως ἀδικταράκτοις εὐρίσκομεν ἑλλειπῆ κτερίσματα, ἧτοι ἐν μόνον ἐνώπιον, ἢ φύλλα χρυσοῦ ἐλάσσονα τῶν ἐπὶ τοῦ ξυλίνου ἢ μεταλλικοῦ σκελετοῦ τοῦ στεφάνου ὑπαρχουσῶν μικρῶν ὀπῶν, ἢ δακτυλίους ἄνευ σφενδόνης ἢ τανάπαλιν, πολλάκις δὲ ὅλως ἐλλείποντα τὰ ἐκ χρυσοῦ ἢ ἀργύρου ἀναμενόμενα κτερίσματα, καὶ αὐτὰ τὰ νομίσματα συχνότατα μὴ ὑπάρχοντα. Ἐπιπλέον τοῦτο δὲ εἶναι τυχαῖον συμβεβηκός, βεβαίως ἢ ἐπιμελεστάτη ἡμῶν ἔρευνα, μάλιστα δὲ ἢ ἑλλειψίς χωμάτων ἐκ τάφων καλλίστων, ἐν αἷς τὰ εὐρήματα εἰσιν ἐμφανῆ.

Ἐπιπλέον τοιαῦτα κλοπαὶ ἐτελοῦντο ὑπὸ τῶν νεκροθαπτῶν κατ' αὐτὴν τὴν ταφήν, βεβαίως τὸ νῦν τελοῦμενον, ὅπερ καὶ αὐτὸς εἶδον ἐν παιδικῇ ἡλικίᾳ, παρακολουθῶν τῷ ἐμῷ ἀοιδίμῳ πάππῳ Νικολάῳ, ἱερεῖ ὄντι, κατὰ τὰς ἱεροτελεστίας· πολλάκις δὴλον ὅτι μετὰ τὴν ἐνθεσίαν τοῦ νεκροῦ ἐν τῷ βόθρῳ καὶ τὴν ἐπιτάφιον εὐχὴν τοῦ ἱερέως καὶ τὴν ρίψιν ὀρθῶς χόματος ἐπ' αὐτοῦ, ἀποσυρομένων ἐν κοπετοῖς τῶν οἰκείων, κατερχόμενοι οἱ νεκροθάπται πρὸς διευθέτησιν τῆς σοροῦ, ὑφῆρουν, ὑπεγείροντες τὸ πῶμα αὐτῆς, τὰ ὑποδήματα ἢ ὅ τι ἕτερον ἠδύναντο ἐν τάχει, πολλάκις μετατοπίζοντες τὸ πῶμα πρὸς ἀφαίρεσιν ἐνδύματος οὕτως, ὥστε καὶ ἡ σιγῶν, ὑπολυομένου τοῦ δεσμοῦ, κατήρχετο, καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ ἐκ τοῦ ταραγμοῦ διηνοίγοντο· συνέδη δὲ καὶ τότε : νεκρὸν τινα, καλῶς ἐνδεδυμένον, καὶ ὀψὲ τὴν δεξιὴν ταφέντα, ἐκάλυψεν οἱ νεκροθάπται ἐπίτηδες λίαν ἀτελῶς, ἵνα τὴν ἐπομένην ἀφαιρέσωσι τὰ καινουργῆ ἐνδύ-

ματα αὐτοῦ· προλαδῶν ὅμως τὴν νύκτα χοῖρος, γνωστοῦ παροίκου, ἔφαγε πολὺ τοῦ σώματος καὶ κατερράκωσε τὰ ἐνδύματα. Ἐκ τούτων καὶ τῶν ὁμοίων καταφαίνεται ὅτι οἱ πολλὰ καὶ πολύτιμα ἐντιθέντες μετὰ τῶν νεκρῶν ἐν τοῖς τάφοις ἀρχαῖοι Ἕλληγες, προσεῖχον τὸν νοῦν κατὰ τὴν ταφήν, καὶ ἐπεμελοῦντο τῆς ἀσφαλείας, οἱ δὲ μὴ πράττοντες τοῦτο μετὰ πάσης ὀξύτητος, ἐξηπατῶντο ὑπὸ τῶν νεκροθαπτῶν, ὑφαιρουμένων τινῶν ἢ πάντων τῶν λόγου ἀξίων κτερισμάτων.

Σημειωτέον δὲ ὅτι ἐβεβαιώσαμεν τὴν ὑπαρξίν δεικτῶν καθ' ἅπαντας σχεδὸν τοὺς ἀρχαίους τάφους τῆς Δημητριάδος· εἶναι δὲ οὗτοι διττοί· τὸ μὲν μικρὰ πλᾶξ κυκλωλῆθου, ἐμπεπηγμένη στερρῶς καὶ διὰ λιθκρίων συγκρατουμένη ὀλίγον ὑπὸ τὸ νῦν ἔδαφος ἀνωτάτω, ἢ τὸ ἥμισυ ὑπὲρ αὐτὸ πολλακίς, καὶ ἑτέρα ὑπ' αὐτὴν ὁμοίως βαθύτερον, τὸ δὲ ὀλίγον ὑπὲρ τὸ πῶμα, ἢ ὑπὲρ τὸ καλύπτρον τὸν νεκρὸν χῶμα, ἐν τοῖς ἀνευ πώματος τάφοις, στάμνος εὐτελής, κεχωμένη πλάγιως, καὶ μικρὸν ὅμοιον ἀγγεῖον, ἐπίτηδες τεθραυσμένον, ὅπερ πολλακίς εὐρίσκειται ὀλίγον ὑπὸ τὸ νῦν ἔδαφος ἐπὶ τοῦ μέσου τοῦ τάφου· τὰ δύο τελευταῖα, μάλιστα τὸ τεθραυσμένον ἀγγεῖον, δὲν ἐλλείπουσιν ἐξ οὐδενὸς τάφου οὕτως, ὥστε οἱ ἔμπειροι τῶν ἐργατῶν, καθοδηγηθέντες διὰ τῆς παρατηρήσεως καὶ μελέτης τῶν φαινομένων, ἅμα τῇ ἐμφανίσει τῶν τμημάτων αὐτοῦ βεβαιοῦσιν ὅτι οὐ μικρὰν ὑπόκειται ὁ τάφος.

Ἦσαν δὲ χρήσιμοι οἱ δείκται οὗτοι τοῖς οἰκείοις, ἵνα εὐχερῶς ἀνευρίσκωσι τοὺς τάφους καὶ θάπτωσι καὶ ἑτέρους νεκροὺς ἐν αὐτοῖς, μάλιστα οἱ οὐχὶ πλούσιοι, ἀλλ' οὐδὲ πτωχοί· διότι ἀμφοτέραι αἱ τάξεις αὐταὶ ἔθλαπτον ἐφάπαξ ἕκαστον οἰκεῖον, οἱ μὲν βαθύτατα διανοίγοντες βόθρον, ἰδιαιτέρον δι' ἕκαστον μέλος καὶ ἐγγὺς ἀλλήλων, οἱ δὲ πτωχοὶ οὐχὶ βαθέως, ἀλλ' ἐντὸς κεραμίδων μεγάλων, ἐνθα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐντεθῶσιν ἕτεροι, τῶν λοιπῶν μελῶν θλαπτομένων ὁμοίως, ἢ ἀνευ κεραμίδων ἐν γυμνοῖς τάφοις, ἦτοι ἐν ἀπλοῖς βόθροις, ὡς σήμερον γενικῶς σχεδὸν συμβαίνει, ἐγγὺς τῶν λοιπῶν προγενεστέρων νεκρῶν, σημειουμένων πάντων διὰ τῶν δύο ἢ τῆς μιᾶς τῶν ἐμπεπηγμένων πλάκων, περὶ ὧν προείπομεν. ἵνα γινώσκηται ἀκριβῶς ἢ θέσις

καὶ τελῶνται τὰ μετὰ τὴν ταφὴν νόμιμα, ἤτοι σπονδαὶ κτ., ἐπὶ τῶν τάφων.

Ἐπί τῶν τειχῶν καὶ ἐγγὺς τοῦ μνημονευθέντος Γ' πύργου τρεῖς τύμβοι, ὧν ὁ μέσος μέγιστος, κωνικοί ὄξεις, παρακείμενοι ταῖς μεγάλαις ἀρχαίαις λατομίαις, ἐπὶ τοῦ μέσου τοῦ βουνοῦ τοῦ Ἁγίου Ἡλίας τῆς Βορείου πλευρᾶς, ὧν χρήσις ἐγένετο καὶ εἰς μεταγενεστέρους χρόνους μέχρι τῶν σημερινῶν. Ὅτι οἱ τύμβοι οὗτοι ἦσαν ἀπορρίμματα λατύπης τῶν ἐξαγομένων καὶ κατὰ χώραν ἐξεργαζομένων λίθων, ἐδηλοῦτο ἐμφανῶς· ἡμεῖς ὅμως, καίπερ εἶχομεν τοιαύτην βεβαιότητα, ἐσχηματίσαμεν τὴν ὑποψίαν, μήπως ἐν αὐτοῖς, ἐπίτηδες ποιηθεῖσιν, ἵνα ἀποπλανήσωσι τοὺς τυμβωρύχους, ἐτέθησαν σημαίνοντες νεκροί, ἐξαιρετικῶς ἐντὸς τῆς ἀρχαίας πόλεως ταφέντες, καὶ δὴ αὐτὸς ὁ Ἰδρυτὴς καὶ κτίστης αὐτῆς βασιλεὺς Δημήτριος, καὶ μετέπειτά τινες τῶν οἰκείων αὐτοῦ· οὕτως ἀνεσκάψαμεν δοκιμαστικῶς τὸν μέσον καὶ τὸν Νότιον τῶν τύμβων τούτων. Ἄλλ' ἐνωρὶς εἶδομεν ὅτι ἡ ὑποψία ἡμῶν δὲν ἐφαίνετο εὐστοχος· διότι, καὶ ἂν ἐπίτηδες ἐκ λατύπης ἐσχηματίζοντο οἱ τύμβοι πρὸς κάλυψιν τάφων σπουδαίων νεκρῶν, θὰ ἐξηγητεῖτο πρῶτον τὸ παρακείμενον χώμα, μάλιστα δὲ θὰ ὑπῆρχε λαύπη ἐτέρων λίθων, μὴ ὀρυσομένων ἐκ τῶν λατομιῶν τούτων, καὶ δὴ πύρου καὶ λευκοῦ μαρμάρου λαύπη. Ἄλλ' οὐδὲν ἴχνος αὐτῆς εὗρομεν· φαίνεται δὲ καὶ ἄλλως ὅτι τὰ ἀπορρίμματα ταῦτα ἐξεφοροῦντο κατὰ καιροῦς, οὐχὶ ἐφάπαξ, ὡς θὰ ἀπηγείτο πρὸς κάλυψιν τάφων διὰ τύμβων. Διὸ ἐθεωρήσαμεν ὡς ματαίαν τὴν πλήρη ἐξερεύνησιν αὐτῶν.

2) *Τὸ Βορροδουσμικὸν νεκροταφεῖον Δημητριάδος· τύμβοι ἐν αὐτῷ λαξεύσεις ὁδοῦ καὶ ἐπιταφίων μνημείων ἐπὶ τῶν βράχων.*

Δυσμικῶς τῶν λατομιῶν τῆς Μπουρμπλήθρας εὐθὺς ἔξω τῶν τειχῶν τῆς Δημητριάδος ὑπάρχουσιν ἴχνη λαξευτῆς ἐπὶ τοῦ βράχου λεωφόρου, ἀγούτης εἰς Φεράς διὰ Διμηγίου-Λατομείου-Πιλάφ Τεπέ· ὀλίγον μετὰ τὴν λάξευσιν ταύτην διακρίνονται ἀριστερὰ τῆς ὁδοῦ τόρμοι ἐπὶ τῶν βράχων πρὸς γόμφωσιν βάθρων

και ἴδρυσιν στηλῶν, ἔτι δὲ μέγα λαξευτὸν ἡμικύκλιον ἐν εἶδει ἐξέδρας· ταῦτα δύνανται νὰ ἐρμηνευθῶσιν ὡς φέροντα ἢ ἐπιτάφια μνημεῖα ἢ στηλάς ἐπιτυμβίους, ἢ ἀναθήματα εἰς ἐνοδίαν ἢ προφυλαίαν θεότητα. ἤς μόνον βωμός τις θὰ ἦτο ἱδρυμένος, ὄντος βραχῶδους και πρανοῦς τοῦ ἐδάφους· ἀλλὰ και ἀμφοτέρων τούτων ἢ ὑπαρξίς δὲν ἀποκλείεται· ὅτι ὅμως ὑπῆρχον ἐν ταῦθα τάφοι, ἐβεβαιώσαμεν δι' ἀνασκαφῆς ὀλίγον ὑπὸ τὰς λαξεύσεις, ἐνθα ὄντως εὔρομεν ἐπικειμένους ἀλλήλων γυμνοὺς και κεραμοστεγεῖς τάφους, μηδὲν λόγου ἄξιον ἐνέχοντας.

Ἐπάρχει ὅμως ὀλίγον περαιτέρω ἔπαρμα, ἐν εἶδει ἀναθήματος τῆς ὁδοῦ, οὐ Νοτίως εἶναι πιθανώτατον ὅτι ἔθαψαν εὐρέως οἱ Δημητρίεις, ὄντος εὐθέτου τοῦ χώρου και καταλλήλου τοῦ χώματος ὄντων ὅμως ἐσπαρμένων τῶν ἀγρῶν, δὲν ἐδοκιμάσαμεν ἐκεῖ, ἀλλὰ Βορείως τοῦ ἐπάρματος ἐπὶ τοῦ ὑποκειμένου αὐτῷ χώρου, ἐνθα εὔρομεν και βάρηρα στηλῶν και τάφους τινὰς πτωχούς· εὐρύτερα ἔρευναι θὰ ἀποδώσωσι βεβαίως πλουσιωτέρους τάφους, διήκοντας ἐν συνεχείᾳ ἐκατέρωθεν τῆς ἀρχαίας λεωφόρου μέχρι τοῦ γνωστοῦ τύμβου και περαιτέρω πρὸς τὸ χωρίον Διμήνη.

Ὁ δὲ τύμβος οὗτος εἶναι ὁ μόνος ἐμφανῆς ἐν νεκροταφείῳ καθ' ὄλην τὴν περιοχὴν τῆς ἀρχαίας Δημητριάδος· τοῦτον, ὡς προείπομεν, ἀναφέρει μὲν ὁ Leake, ἀνέσκαψε δὲ ὁ Β. Στάγης (βλ. Πρακτικὰ 1902) και εὔρε τινὰ ἀλαδάσινα ἀγγεῖα· μόνον διὰ τὸ μοναδικὸν αὐτοῦ ἐκρίναμεν ἄξιον ἐπιμελεστέρως ἐρεύνης, και ἀνεσκάψαμεν εὐρύτερον τὰ παρ' αὐτὸν μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου, ὄντος ἐκ «σαπόπετρας», ἣτοι ἐξ εὐθρύπτου κυανολίθου. Ἐξηκριθώσαμεν δὲ ὅτι ἐποιήθη δι' ὤμων πλίνθων μέγα τετράγωνον κτίσμα λίαν ὑψηλόν, διασωθὲν εἰς ὕψος ὃ περίπου μέτρων, και ἔχον ἀναβαθμοὺς πρὸς τὰ ἔξω ἐξ ὁμοίων πλίνθων, οἷαι τοῦ κτίσματος· τῆς πλίνθου ἐκάστης τὸ μῆκος εἶναι 0·55, τὸ πλάτος 0·40, τὸ πάχ. 0·09· ἐνεῖχον ἄχυρον και ἐπλάσθησαν ἐπιμελῶς· κατὰ δὲ τὴν Βόρειον πλευρὰν τοῦ κτίσματος, ἣν ἡμεῖς ἐξηρευνήσαμεν, εὔρομεν τρεῖς ἀναβαθμοὺς, ὧν ὁ κατωτάτω ἐποιήθη ἐπ' αὐτοῦ τοῦ βράχου· εὐλόγον εἶναι νὰ εἰκάσωμεν ὅτι οἱ αὐτοὶ ἀναβαθμοὶ διήκουσι και κατὰ τὰς λοιπὰς πλευ-

ράς· ὑπῆρχε δὲ κατὰ τὴν Δυσμικὴν θύρα τις, ὡς βεβαίῳ ὁ πρῶτος ἀνεσκάψας. ἦς τὸ σχῆμα καὶ τὰς λεπτομερείας δὲν ἀναγράφει, καθ' ὅσον ἐνθυμοῦμαι.

Τὰ ἔσω τοῦ τετραγώνου κτίσματος ἀνεσκάψαμεν, καὶ εἶδομεν αὐτὰ ἐπὶ διάστημα μόνον ἑνὸς μέτρου, καθ' ὃ οἱ βράχοι εἶναι ἀνώμαλοι, δηλοῦντες ὅτι δὲν ἐξισώθησαν, οὐδὲ ἐσκάφη ἐν αὐτοῖς βόθρος πρὸς ὑποδοχὴν σοροῦ μικροκρίνης ἢ τάφου ὀρθογωνίου· διὸ κατελήξαμεν ἡμεῖς εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἐντὸς τοῦ κτίσματος τούτου δὲν ὑπῆρξεν οὐδ' ἐποιήθη τάφος οὐδεὶς, πιθανώτατα δὲ δὲν ἐνετέθη νεκρὸς τις ἐν ξυλίνῃ σορῷ ἢ ἄλλως πρὸς ταφήν· διότι ἡ ἀνωμαλίαι τῶν βράχων ἀπκγορεύει πᾶσαν ὑπόθεσιν περὶ ἐθέσεως νεκροῦ καθ' οἰονδήποτε τρόπον. Ἠλείφθη δὲ ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ κτίσματος τούτου, ὡς καὶ οἱ ἀναδαθμοὶ καὶ οἱ ἐξω αὐτῶν βράχοι, διὰ κιτρίνου πηλοῦ πάχους 0·02^m· περίπου. Ἰντὸς τοῦ πλινθίνου τοίχου εἶδομεν τετραγώνους ὁπᾶς· ἐν μιᾷ τούτων εὔρομεν σαφῆ ἴχνη ἀπνηθρακωμένου ξύλου, ἐξ οὗ βεβαιούται ὅτι αἱ ὀπαὶ δὲν ἦσαν τὰ καλούμενα κοινῶς « αὐτιά », ἦτοι ὅτι κλιθάνων πρὸς ἐξόδον τοῦ καπνοῦ, ἀλλὰ μεγάλαι ξυλινκι δοκοί, κοινῶς « ξυλοδεσιά », πρὸς συγκράτησιν στεγάσματος τινος, δι' οὗ ἐκλείετο ἄνω τὸ τετραγώνον κτίσμα καὶ ἀφίνετό τις ἀνωτάτω ἐν μέσῳ ὀπή, ὡς ἐπὶ τῶν καμίνων.

Περίξ δὲ τοῦ πλινθίνου τούτου κτίσματος ἐποιήθη πανταχόθεν κυκλικὸς τοίχος δύο δόμων πάχους 0·80^m·, προχείρως καὶ ἀμελῶς κτισθεὶς ἐκ λίθων ἀξέστων, καὶ τινων ἀμελῶς διὰ τῆς σφύρας λελαξευμένων, πολλῶν μεγάλων καὶ ὀλίγων μικρῶν· ἢ ἀπὸ τοῦ τοίχου τούτου ἀπόστασις μέχρι τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τοῦ πλινθίνου κτίσματος εἶναι 2·15-2·50^m·, ἦτοι ἐπαρκῆς πρὸς ὑποδοχὴν τάφου· σημειωτέον δὲ ὅτι τὸ λίθινον τοῦτο περιτείχισμα ἠλείφθη δι' ὁμοίου κιτρίνου πηλοῦ, δι' οὗ τὸ κτίσμα καὶ οἱ βράχοι, καὶ ὅτι ὁ ὑπολειφθεὶς κενὸς γῶρος μεταξὺ τοῦ τοίχου καὶ τοῦ κτίσματος ἐπληρώθη κοινῶν λίθων μεγάλων τε καὶ μικρῶν, ῥιφθέντων πρὸς γόμωσιν ἀφ' ὑψηλοῦ· διότι τινὲς διέρρηξαν τοὺς πλινθίνους ἀναδαθμούς· πολλοὶ δὲ τούτων εἰσὶν ἀποκόμματα λαξευθέντων ὀγκολίθων· οἱ οὕτω ῥιφθέντες λίθοι πρὸς γόμωσιν τῶν διακένων τούτων διήκουσιν εἰς ὕψος 1·50-2^m·,

τὸ δὲ περαιτέρω ἐπληρώθη χωμάτων πολλῶν, καὶ τὸ πᾶν ἐκαλύφθη ἐπὶ τι διάστημα καὶ ἔξω τοῦ λιθίνου τοίχου, ὅστις προστατεύει ἐμφανῶς τὸ πλίνθινον κτίσμα καὶ τὸν ὅλον τύμβον, ἵνα μὴ, διολισθανόντων σὺν τῷ χρόνῳ τῶν χωμάτων, ἐξαφανισθῇ· ἐρρίφθησαν δ' ἐνιαχοῦ καὶ ἔξω τοῦ λιθίνου τούτου τοίχου μεγάλοι ὀγκόλιθοι πρὸς τὸν αὐτὸν βεβαίως σκοπὸν.

Καὶ οὕτω μὲν ἀπετελέσθη ὁ τύμβος καὶ τὰ ἐν αὐτῷ· περὶ δὲ τοῦ σκοποῦ τῆς ποιήσεως αὐτοῦ εὐλόγως ἀπορεῖ ὁ Β. Στάης καὶ ἐγὼ μετ' αὐτοῦ· τὸ ὅτι δὲν ἐνειχέ ποτε τάφον ἢ νεκρὸν ταφέντα ὅπωςδῆποτε, θεωρῶ βέβαιον· τὸ ὅτι δὲν ἐχρησίμευσεν ὡς διαρκῆς νεκροκαυτήριον, δηλοῦσιν αἱ πλίνθοι, αἴτινες, ἂν ὑφίσταντο ἐπανειληγμένως ὑψηλὰς θερμοκρασίας, θὰ καθίσταντο ὀπτόπλινθοι· ἀλλὰ τὰ ἐν ταῖς ὀπαῖς κεκαυμένα ξύλα δηλοῦσιν ὅτι ἄπαξ τοῦλάχιστον ἐκάη τι ἐν αὐτῷ, βεβαίως ὁ νεκρός, δι' ὃν ἐποιήθη ὁ τύμβος, οὐ περισυνελέγησαν τὰ ὄστα, καὶ ἐτάφησαν οὐχὶ ἐντὸς τοῦ πλίνθινου κτίσματος, ἀλλ' ἢ ἔξω, εἰς τὸ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ κυκλικοῦ ξηροτοίχου διάστημα, ὃν ἐπαρκῆς πρὸς ἔνθεσιν θήκης ἢ σοροῦ μαρμαρίνης, ἢ καὶ τοῦ λιθίνου τοίχου ἢ καὶ τοῦ ὄλου ἴσως τύμβου ἔξω.

Ἀκριβῶς δ' ἔπρεπε νὰ ληφθῇ τοιαύτη πρόνοια ὑπὸ τῶν θαψάντων τὸν κέντρα νεκρὸν καὶ πλουσίως βεβαίως κτερισάντων αὐτόν· διότι ὁ τύμβος, ὢν ἐμφανής, θὰ παρῆεν εὐλογον ὑποψίαν ἤδη τοῖς ἀρχαίοις τυμβωρύχοις, οἵτινες θὰ ἐπειρῶντο νὰ συλήσωσιν αὐτόν· πρὸς τοιοῦτον δὲ σκοπὸν θὰ ἐξηρεῦνων τὸν τύμβον κατὰ τὸν ἄξονα φυσικῶ τῷ λόγῳ, θὰ εὔρισκον τὸ πλίνθινον κτίσμα, καὶ θὰ ἤρκοῦντο τοῖς ἐν τῷ ἔσω τέρματι αὐτοῦ ἐντεθεῖσι πρὸς παραπλάνησιν ὀλίγοις κτερίσμασιν, οἷα καὶ ὁ Β. Στάης εὗρέ τινα, ὡς προείπομεν· διότι καὶ ἄλλοι πρὸ αὐτοῦ πολλάκις εἰσῆλθον εἰς τὰ ἔσω δι' ὁπῆς, ἀπὸ τῆς κορυφῆς ἀνοιχθείσης, ὡς βεβαίῳ ὁ κτήτωρ τοῦ ἀγροῦ, παροικῶν αὐτῷ, Ἀνδρέας ὀνόματι, ὅστις οὐχὶ ἄπαξ ἐξεδίωξε νυκτερινοὺς ἐπισκέπτας, πειρωμένους διεῖσδυσιν εἰς τὸν τύμβον διὰ τῆς κορυφῆς.

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν πρέπει νὰ ἐξερευνηθῶσιν ἐπιμελῶς τὰ ἔξω τοῦ πλίνθινου κτίσματος, καὶ ἐὰν δὲν εὔρεθῇ ὁ τάφος, τὰ ἔξω τοῦ προστατευτικοῦ λιθίνου τοίχου, ἥτις ἐργασία ἀπαιτεῖ

ἱκανὴν δαπάνην καὶ πολλὴν προσοχὴν καὶ ἐπιμονήν· διότι εἶναι βέβαιον ὅτι ὑπάρχει που ὁ τάφος, ὑποδηλούντων τούτων σαφῶς πολλῶν μικρῶν σχιζῶν τὸ μὲν ἐρυθροῦ εὐθρόπτου πύρου, τὸ δὲ ὠχροκιτρίνου σκληροῦ, τὸ δὲ λευκοῦ καλλίστου μαρμάρου, ἃς συνηγήσαμεν ἐν τῇ κατὰ μίαν ἀκτῖνα τομῇ ἀπὸ τῆς Βορείου πλευρᾶς, καίπερ οὐχὶ λίαν ἀφθόνοισι διήκον ὁ αἶ ἐκ λατύπης αὗται σχίζονται καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς ὑφ' ἡμῶν ἀνοιχθείσης ἀκτίνος καὶ μέχρι τῶν φυσικῶν βράχων, δηλοῦσαι ὅτι ἐγγύς που ἐγένετο κατεργασία πύρου καλοῦ καὶ λευκοῦ μαρμάρου τοῦ Τισαίου ὄρους, τῆς νῦν «Τζάστενης», ἔνθα καὶ σήμερον ὀρύσσεται.

Εὑρομεν δὲ κατὰ τὴν ἐρευναν τούτων ἐντὸς τοῦ λιθίνου τοίχου καὶ τῶν διακένων τμήματα πηλίνων μελανοδαφῶν ἀγγείων τῆς Δ-Γ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος, τμήμα λιθίνης σφαίρας λιθοδόλου μηχανῆς, οἷας ἐπὶ τῶν ἐνεχόντων στήλας πύργων, τμήματα νεολιθικῶν ἀγγείων, τεμάχιον ληκίθου, λαίμων μεγάλου ἀμφορέως, λατύπην ποικίλων πύρων καὶ λευκοῦ μαρμάρου, περὶ ὧν προείπομεν, σχίζας μελανολίθου ἐπιχωρίου, καὶ ἀποκόμματα λελαξευμένων ἐντοπίων λίθων ἐκ τούτων συμπεραίνομεν ὅτι ὁ τύμβος ἐποιήθη μετὰ τὴν κτίσιν τῆς Δημητριάδος, περὶ τὸ 250-200 π. Χρ. πιθανῶς, καὶ ὅτι δὲν ἀποκλείεται ἡ ἐγγύς που ὑπαρξίς θαλαμοειδοῦς, ἣτοι καμαρωτοῦ, τάφου, οἷους ἐποίησαν μάλιστα κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην, ὡς εἶπομεν ἐν τῇ 'Αρχ. Ἐφημ. 1909 ἐν τοῖς περὶ τοῦ ἐν Λαρίσῃ ὁμοίου τάφου.

Ἀνασκάψαντες δ' ἔξω τοῦ ὄλου τύμβου δοκιμαστικῶς εἰς ἀπόστασιν 2-3 μ. ἀπ' αὐτοῦ Βορρανατολικῶς, εὑρομεν εἰς βάθος 1·50 μ. τμήματα πηλίνων ἀγαλματίων τῆς Γ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος, λίαν ἐφθαρμένα καὶ συμπεπιεσμένα μετὰ λιθαρίων ὑπ' αὐτὰ ἀνεφάνη βόθρος, καὶ μετ' οὐ πολὺ τάφος κεραμοστεγῆς, ἐνέχων λύχνον καὶ πήλινον ἀγαλμάτιον· ὁ βόθρος εἶχε σκαφῆ ἐπὶ τοῦ μαλακοῦ ἐκ «σαπόπετρας» βράχου· ἐγγύς αὐτοῦ περαιτέρω εὑρομεν καὶ ἄλλον τάφον, βαθύτατα διήκοντα ἀπὸ τοῦ νῦν ἐδάφους, εἰς βάθος 2·10 μ., κείμενον δ' ἔξω τοῦ τύμβου εἰς ἀπόστασιν 3 μ. ἀπὸ τοῦ τέρματος αὐτοῦ· ὁ τάφος ἔφερεν ὑπόστρωμα ἐκ κεραμίδων καὶ εἶχε ποιηθῆ γυμνός, ἣτοι ἄνευ πλακῶν καὶ

ἄνευ πώματος· ἐνείχεν ἓνα νεκρὸν καὶ χαλκῆν βελόνην. Ἐκ τούτων ἀποδεικνύεται ὅτι ἐπὶ τοῦ χώρου τούτου ἐτάφησαν ἄνθρωποι κοινότατοι, διανοιχθέντων βόθρων ἐν τῷ μαλακῷ βράχῳ εἰς βάθος 3 μ. ἀπὸ τοῦ ἀναλογικοῦ τέρματος τοῦ τύμβου· ὁ ἐπίσημος ἄρα νεκρὸς δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ τεθῆ ἐπὶ τοῦ τότε ἐδάφους καὶ νὰ καλυφθῆ διὰ τύμβου· θὰ ἐσκάφη καὶ δι' αὐτὸν ἔτι βαθύτερος βόθρος, καὶ θὰ ἐποιήθη ἐν αὐτῷ τάφος τις, οὗ ἡ ἀναζήτησις εἰς τὰς προμνημονευθείσας θέσεις εἶναι ἀξία τοῦ κόπου.

3) Τὸ παρὰ τὸ ἱερὸν τῆς Πασικράτας Νοτιανατολικὸν νεκροταφεῖον· τάφοι καὶ εὐρήματα ἐν αὐτῷ.

Παρὰ δὲ τὸ ἱερὸν τῆς Πασικράτας, μήπω ἀνευρεθὲν, ἠρευνήσαμεν τὸν τύμβον, ἔνθα εἶχον εὐρεθῆ αἱ εἰς τὴν θεὰν ἀναθέσεις, ἔσω τῶν ἐν ἰδίῳις ὀωματίοις τάφων· εὗρομεν δ' ἐκεῖ ἐτέρους, ἐν διασπορᾷ κειμένους, ὧν σημαντικώτατος ὑπῆρξε βαθύς, γυμνὸς τάφος, ἦτοι ἄνευ πλακῶν καὶ ἄνευ πώματος, ἀνήκων ὠρίμῃ κόρῃ τεθαμμένη, κείμενος εἰς βάθος 4 μ. ἀπὸ τοῦ νῦν ἐδάφους· τὸ διάστημα τοῦτο ἀποτελεῖ καὶ τὸν ἄξονα τοῦ τύμβου, ὅστις ἀπεδείχθη ὅτι δὲν ἐποιήθη ἐπίτηδες, ἀλλ' ἐσηματίσθη ἐξ ἐπαλλήλων τάφων καὶ ἐκ συσσωρεύσεως ἐν νεωτέροις χρόνοις τῶν ἐν τοῖς πέριξ ἀγροῖς ἀχρήστων λίθων· τῆς δὲ κόρης ὁ τάφος ὑπῆρξεν ἀρκούντως πλούσιος, ὡς ἀποδοῦς δεκάδας πηλίνων ἀγαλματίων, ὧν τινὰ διατηροῦσι νωπὰς τὰς βαφάς, οὐκ ὀλίγα δέ, ἐν ἐκείνῃ τῇ βάθει κείμενα ἀκάλυπτα, συνετρίβησαν ἐκ τοῦ βάρους τῶν χωμάτων καὶ ἐφθάρησαν· εὐρέθη καὶ μικρὸς, λεπτός, χρυσοῦς στέφανος τῆς κόρης ταύτης, καὶ πλείστοι ἀστράγαλοι· τινὰ τῶν πηλίνων ἀγαλματίων φέρουσιν ἔντυπον διὰ σφραγίδος ἐπιγραφὴν τοῦ ποιήσαντος κοροπλάστου.

Ἵπολείπονται δ' ἐνθάδε πρὸς ἐξερεύνησιν τὰ κατὰ τὰ Νότια κράσπεδα τοῦ τύμβου τούτου σημεῖα, ἔνθα ὑπάρχει τὸ μεσαιωνικὸν ἀσβεστόκτιστον μέγα οἰκοδόμημα, ἐφ' οὗ καὶ μεγάλου πώματος ἤμισυ εὐρέθη καὶ μαρμάριναι κεραμίδες, ἐν παρακειμένοις δὲ ἀνωτάτω κτιστοῖς μεταγενεστέροις τάφοις εὐρέθησαν ὡς πώματα ἢ ἐρείσματα καὶ τμήματα στηλῶν, ὧν μία

φέρει ἐπιγραφὴν ΠΟΛΥΞΕΝΟΣ κτλ., ἑτέρα ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΔΑΜΟΞΕΝΟΥ κτλ., ἄλλη ΚΑΛΛΙΦΑΝΗΣ ΤΑΧΙΣΤΟΥ ΧΑΛΚΙΔΕΥΣ, ἄλλη ΖΗΝΩΝ ΖΗΝΟΒΙΟΥ ΤΥΡΙΟΣ· ἄλλων τμημάτων διατηρήθησαν ὀλιγώτερα γράμματα ἢ ὄλων στηλῶν λίαν ἐφθαρμένα.

Ἐξηκριώσαμεν δὲ ὅτι οἱ ἐν δωματίοις καὶ κατὰ συστάδας τάφοι διήκουσιν ἐπὶ μῆκος συνεχῶς ὑπερδιακοσίων μέτρων, ἦτοι ἀπὸ τοῦ σημειωθέντος τύμου τοῦ ἱεροῦ Πικρικράτους καὶ τοῦ Ε' πύργου μέχρι τῶν Καλυδῶν Ἀλυκῶν, ἦτοι μέχρι τῶν κρασπέδων τοῦ βουνοῦ, ἐφ' οὗ τῆς κορυφῆς ὑπάρχει ὁ Α' ἀνασκαφεὶς μέγας πύργος μετὰ στηλῶν διάγραμμα τοῦ χώρου τούτου ἐποίησμεν ἦδη, ἀλλ', ἐπισπευδομένης τῆς δημοσιεύσεως τῆς ἐκθέσεως ταύτης, καὶ ἡμῶν δικυμένων μακρὰν τῶν Ἀθηῶν, ἀναβάλλομεν τὴν ἔκδοσιν εἰκόνας αὐτοῦ, διότι δὲν ἐξηρευνήταμεν ἅπαντας τοὺς ἐν συνεχείᾳ κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ὑπάρχοντας τάφους, ἀλλὰ μόνον δέκα καὶ ἑπτὰ, μὴ ὑπολογιζομένων τῶν πολυπληθῶν ὑπερκειμένων καὶ παρκειμένων, ὧν ὑπερτριπλάσιος ὁ ἀριθμὸς.

Διότι καὶ ἀντιμετώπως πρὸς τὴν μεγάλην ταύτην συστάδα ὑπῆρχεν ἑτέρα, τοῦ μεταξὺ διαστήματος χρησιμεύοντος ὡς ὁρόμου βεδλίως· ταύτης ὅμως ὀλίγους τάφους ἠρευνήταμεν ἄχρι τοῦδε· ὑπῆρχε δὲ καὶ ἑτέρα συστάς, παράλληλος τῇ προειρημένη, ἣς ἐξηκριώσαμεν τὴν ὑπάρξιν Νοτίως καὶ ὀπίσω τῆς πρώτης διακοσιομέτρου συστάδος· οὕτω καθίσταται ἀπαραίτητος ἢ εἰς εὐρυτέραν κλίμακα ἀνασκαφῆ τοῦ χώρου τούτου, ἥτις θὰ ἀποδώσῃ δύο τοῦλάχιστον μεγάλας λεωφόρους σαφοῦς νεκροπόλεως μετὰ τεσσάρων λίαν μακρῶν συστάδων, μὴ ἀποκλειομένης τῆς ὑπάρξεως δύο ἔτι παραλλήλων λεωφόρων μεθ' ἑτέρων τεσσάρων ὁμοίων συστάδων· ἂν ὑπῆρχον κἀθετοὶ πρὸς ταύτας πάροδοι, δὲν δυνάμεθα ἐν τῷ παρόντι νὰ βεβαιώσωμεν· διότι δὲν ἐπερατώσαμεν τὴν ἔρευναν τῆς πρώτης μεγάλης συστάδος· ἀλλ' εἶναι εὐλόγον νὰ εἰκάσωμεν ὅτι θὰ ὑπῆρχον.

Συνήθως δὲ ὑπέγκεινται ἐκάστου τῶν ἐν τοῖς δωματίοις κυριωδῶν τάφων ἕτεροι, ἢ ἐτέρων μελῶν τῶν ἐκασταχοῦ οἰκογενειῶν, καὶ οὗτοι εἶναι οἱ εὐθύς ὑπερκειμένοι, ἢ παρκειμένοι, ἢ

ἐτέρων περιόδων· οὗτοι δὲ εἶναι οἱ μεταγενέστεροι, οἱ ἀγνοοῦντες τὰ δωμάτια, ὧν πολλὰ μὲν διέρρηξαν ἐνιαχοῦ, πολλῶν δὲ ὑποκειμένων τάφων κτερίσματα, μάλιστα πῆλινα ἀγαλμάτια διέσπειραν τῆδε κάκεισε· διότι οἱ μεταγενέστεροι οὗτοι ἄνθρωποι, καὶ δὴ οἱ ἀπὸ τῆς Β' - Δ' μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος, διανοίγοντες βόθρους πρὸς ἐνθεσιν νεκρῶν, καὶ ἀγνοοῦντες τὰ υποκειμένα, συνήντων πολλάκις μὲν τάφους, ὧν ἓν τι μίρει ἢ καθόλου διετάρασσον τὰ τε χώματα καὶ τὰ κτερίσματα καὶ τὰ ὄστα, ἐφ' ὅσον διάστημα ἦτο χρήσιμον αὐτοῖς, συχνάκις δὲ καὶ τὰ τοιχάρια τῶν δωματίων, ἅτινα ἐπίσης διερρήγνουσιν κατὰ τὸ ἀπαιτούμενον διάστημα. Ποιήσαντες δ' ἕτεροι κατόπιν ἀπὸ τῆς Ε' - Γ' μ. Χρ. ἑκατονταετηρίδος τάφους, ἔπραξαν τὰ αὐτὰ ἐπὶ τε τῶν ἀμέσως ὑποκειμένων καὶ ἐνίοτε τῶν βαθύτερον ἔτι, καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν τοιχαρίων·

Διὸ ἠναγκάσθημεν, μετὰ τὴν πλήρη ἐξακριβώσιν καὶ ἀνασκαφὴν τῶν δωματίων, νὰ ἐπισκευάσωμεν τοὺς τοίχους αὐτῶν, καὶ πρὸς συγκράτησιν νὰ ἐπιχωματώσωμεν κατὰ τὸ ἥμισυ τοὺς βόθρους· διότι ἄλλως, ἀφινόμενων καθ' ὄλον τὸ βάθος, ὑπερβαῖνον πολλάκις τὰ 3 μ., τῶν βόθρων τούτων, θὰ κατέρρευον οἱ τοῖχοι τῶν δωματίων, ὄντες ἀσταθεῖς καὶ ἀδύνατοι, ὡς ἐξικνούμενοι εἰς ὀλίγον βάθος ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, ἐνὸς μέτρου κατὰ μέσον ὄρον. Ὅθεν οἱ ἐπισκεπτόμενοι τὴν συστάδα ταύτην θέον νὰ ὑπονοῶσιν ὑπάρχοντες τάφους εἰς δύο τοῦλάχιστον μέτρων βάθος ἀπὸ τοῦ νῦν φαινομένου· τοὺς δ' ἐπὶ τῆς νῦν εἰς Ἀλυκᾶς βατῆς ὁδοῦ τάφους ἐν δωματίοις ἀνασκάψαντες, κατεχώσαμεν ὄλωσ, ἵνα μὴ ἐμποδίζῃται ἡ δίοδος.

Πρὸς τούτοις εὔρομεν καὶ ἐτέραν συστάδα, διήκουσαν ἐκ Βορρᾶ ἀπὸ τοῦ Ε' πύργου, πρὸς Νότον κατὰ τὴν πεδιάδα, ἐν ᾗ ἡ μεγάλη συστάς ἔχει κατεύθυνσιν ἐκ Δυσμῶν ἀπὸ τοῦ Ε' πύργου ἐπίσης, πρὸς Ἀνατολᾶς· τὸ σημεῖον τῆς γωνιώσεως τῶν δύο τούτων συστάδων δὲν καθωρίσαμεν ἔτι δι' ἀνασκαφῶν, οὐδ' ἐπικάψαμεν ἀρκοῦντως τὴν νέαν ταύτην συστάδα, ἣς τὰ δωμάτια ὑπέστησαν μεγίστης βλάβας ἐκ τε τῶν εἰς μετέπειτα χρόνους θαψάντων καὶ ἐκ τῆς ἀποφορᾶς λίθων ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων, καὶ ἐκ τῆς μακροχρονίου κλλιεργίας, ὧν ἕνεκα, πρα-

νοὺς ὄντος τοῦ ἐδάφους, διωλίσθησαν τὰ χῶματα σὺν τῷ χρόνῳ, τὰ δὲ τοιχάρια τῶν δωματίων, γυμνωθέντα, κατέπεσον καὶ ἐξηφανίσθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον.

Ἰπέρκειται δὲ τῆς δευτέρας ταύτης συστάδος, ἐπὶ τοῦ μέσου τῆς Ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ βουνοῦ τοῦ Ἁγίου Ἡλίας, χῶρος εὐρύς, ἐπικλινῆς μὲν, ἀλλὰ χωματώδης, ὡς ἐνέχων εὐθρυπτον «σαπόπετραν»: ὁ χῶρος οὗτος περιέχει πολυαριθμούς τάφους ἐν διασπορᾷ μὲν, κατὰ τινα ὁμῶς κανονικότητα καὶ ἄνευ διαστχυρώσεων· οἱ πλεῖστοι τῶν τάφων τούτων εἶναι κεραμοστεγεῖς, περιέργως δὲ ἱκανῶς πλούσιοι εἰς εὐρήματα, ἰδίως πήλινα ἀγαλμάτια, σκύφους μεγαρικούς, ἀγγεῖα πήλινα καὶ τινα χρυσᾶ κοσμήματα γυναικῶν· οὗτοι εἶναι εὐδιάκριτοι δι' ἐμπειρημένης πλάκῃς ὡς δείγματος, περὶ οὗ εἵπομεν ἐν τοῖς ἄνω ἐν σελ. 181· ἀνήκουσι δὲ μιᾷ χρονικῇ περιόδῳ, τῇ Γ'-Β' π. Χ. ἐκκτονταετηρίδι, καὶ πιθανῶς μιᾷ τάξει ἀνθρώπων, πολιτικῇ ἢ φυλετικῇ, ἢ ἄλλως συγγενεῖ καὶ καθωρισμένης διακρίσεως, ἀνθρώπων μῆτε πτωχῶν, μῆτε πλουσίων. Τῶν τάφων τούτων ἠρευνήσαμεν μόνον περὶ τὴν μίαν δεκάδα· εἰκάζομεν ὁμῶς ὅτι δύνανται γὰ εὐρεθῶσι περὶ τοὺς ἑκατόν, ἐρευνημένου καλῶς τοῦ χώρου, ἐφ' οὗ ὄλγιοι τῶν μεταγενεστέρων ἐτάφησαν, καὶ τούτου ἕνεκα οἱ θάψαντες δὲν ἔδραψαν ἰσχυρῶς τὴν τάξιν ταύτην, ὅσον τὰς λοιπὰς μνημονευθείσας συστάδας.

Ἀναγράφομεν δὲ συντόμως καὶ γενικῶς τὰ ἐκ τῆς ἐφετεινῆς ἀνασκαφῆς ἀξιολογώτατα τῶν εὐρημάτων ἐκ πάντων τῶν προειρημένων τάφων: σκύφος μεγαρικός, φέρων παράστασιν *μονομαχίας Μενέλαου καὶ Πάριδος* μετ' ἐπιγραφῶν· εὐρέθη ἐν κεραμοστεγεῖ τάφῳ, ὑπερκειμένῳ ἐτέρου ἐν κτιστῷ δωματίῳ μετὰ πωρίνης σοροῦ, ἐνέχοντος μικρὸν χρυσοῦν δακτύλιον καὶ ἐνώτιον καὶ δίσκον χαλκοῦν κατόπτρου· ἕτερον ὁμοιον εὔρομεν ἐν παρακειμένῳ τάφῳ ἐν δωματίῳ· δύο σκύφοι μεγαρικοί, εὐρεθέντες ἐν κεραμοστεγεῖ τάφῳ τῶν ἐν διασπορᾷ· ὁ εἰς φέρει παράστασιν *ἰῶν ἀποθηριωθέντων ὑπὸ τῆς Κίρκης εἰαίρων τοῦ Ὀδυσσεῶς*, ὧν πολλοὶ κακτονομάζονται δι' ἐπιγραφῶν· ὁ ἕτερος φέρει παράστασιν *ἰνα, δυσδιάγνωστον προχείρους· ἀγαλμάτια πήλινα πάμπολλα, ὧν περίεργος Ἔρως*, ἐποχούμενος ἐπ' ἄλεκ-

τρούνος, καὶ Σιληνός, ἐν ὁμοίῳ τῷ προηγουμένῳ τάφῳ εὑρεθέν-
τες· δύο μικρὰ ἀγγεῖα, ὅμοια πρὸς ἀργυρᾶ, φέροντα ἔκτυπα
κοσμήματα· ζεῦγος χρυσῶν ἐνωτίων καὶ χαλκοῦν δισκάριον καὶ
πήλινα ἀγαλμάτια, πάντα συγκεκαυμένα μετ' ὀσῶν παιδίσκης,
τεθαμμένων ἐν χύτρᾳ. Περὶ δὲ τῶν ἐν τοῖς πέρουσιν ἀνασκαφεῖσι
τάφοις τῆς συστάδος ταύτης εὑρεθέντων δύο χαλκῶν κατόπτρων,
φερόντων ἀναγλύφους παραστάσεις ἐξαιρέτου τέχνης, καὶ ἄλλων
γενομένων ἐκεῖ εὐρημάτων, διελάδομεν μὲν ἐν τῇ Ἀρχαιολ. Δελ-
τίῳ τοῦ 1915, θὰ ἀνατυπώσωμεν ὅμως τὴν περὶ αὐτῶν ἔκθεσιν
μετὰ προσθηκῶν μετὰ τὸ πέρας τῆς ἀνά χειρας.

Οὕτω δ' ἐξερευνηθέντος τοῦ παρὰ τὸ ἱερόν τῆς Πασικράτας
τύμβου, ἠρξάμεθα δοκιμάζοντες ἕτερον μέγαν, κείμενον κατὰ τὸ
μεταξὺ τοῦ μνημονευθέντος καὶ τῶν Καλυβίων Ἀλυκῶν διάστημα,
καὶ μόλις διαφαινόμενον τὸ σχῆμα ἕνεκα τῶν μεταβολῶν ὑπὸ
τῆς καλλιεργίας καὶ τοῦ χρόνου· ὅτι ἐνέχει χῶμα φορητόν, εἶναι
ἀναμφισβήτητον· συνέδη μάλιστα τόδε: οἱ σωρεύσαντες ἐκεῖ ἐκ
τῶν πέριξ χῶμα πρὸς ἀπκρτισμὸν μεγάλου τύμβου, συνήντησαν
πολλοὺς προγενεστέρους γυμνοὺς τάφους, ἐνέχοντας ἀγαλμάτια
πήλινα καὶ ἄλλα μικρὰ κτερίσματα, ἅτινα ἐρρίφθησαν ἐπίσης
ἀδικριτίως μετὰ τῶν χωμάτων πρὸς σχηματισμὸν τοῦ τύμβου.
Μετὰ δὲ τὴν ποίησιν τοῦ τύμβου τούτου ἔθελον πολλοὶ ἐπαλ-
λῆλως σὺν τῷ χρόνῳ, καὶ διέστρεψαν τὰ πάντα, διαταράξαντες
τά τε σωρευθέντα χῶματα μετὰ τῶν ἐν αὐτοῖς καὶ τὰ κτερί-
σματα τάφων, ποιηθέντων ἐπὶ τοῦ τύμβου. Διὸ ἡ ἐργασία πρὸς
πλήρη ἐξερεύνησιν τοῦ τύμβου τούτου καθίστατο δυσχερεστάτη,
συναντωμένων εὐρημάτων, ἅτινα ὑπεχρεούμεθα νὰ περισυλλέ-
γωμεν, καὶ τάφων, οὓς ἦτο ἀνάγκη νὰ διερευνῶμεν· ἐλπίζομεν
ὅμως ἐν τῷ ἐπομένῳ ἔτει νὰ ἀνασκάψωμεν τὸν τύμβον τοῦτον,
ἐξ οὗ προσδοκῶμεν πολλὰ.

4) *Ναὸς Πλούτωνος, Δήμητρος καὶ Κόρης· Θεσμοφόριον·
ἐπιγραφικὰ καὶ ἄλλα εἰρημῆματα ἐν αὐτῷ.*

Κατὰ δὲ τὴν Ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς Δημητριάδος, ὑπὲρ
τὸν νῦν Φανὸν καὶ ὀλίγον ἐσωτέρω τῶν τειχῶν, ἐπὶ ὄμαλου ἐπάρ-

ματος, ἐξ οὗ εἶναι τερπνοτάτη ἢ πρὸς πᾶσαν κατεύθυνσιν θέα, εἶδομεν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους πολλὰ τμήματα στηλῶν καλοῦ λευκοῦ μαρμάρου καὶ ἀσβεστόκτιστον οἰκοδόμημα ἐπὶ παρακειμένου ὑψώματος, παρ' ὃ κατέκειντο τμήματα μεγάλων ἐξειργασμένων πωρολίθων· θεωρήσαντες λόγου ἀξίαν τὴν θέσιν ταύτην, ἐν ᾗ εἶχομεν εὖρει πρὸ ἐτῶν κεφαλὴν μαρμαρίνου ἀγαλματίου πωγωνοφόρου θεοῦ (Διός, Ποσειδῶνος, Ἀσκληπιοῦ κτ.), ἀνεσκάψαμεν δοκιμαστικῶς, καὶ εὗρομεν ὑπὸ τὸ μεσαιωνικὸν κτίσμα σαφῆ σημεῖα Ἑλληνικοῦ ναοῦ, κατὰ χώραν κειμένου.

Ἀπεκαλύψαμεν λοιπὸν τὴν Νοτίαν πλευρὰν αὐτοῦ, διατηρουμένην εἰς δύο καὶ πάλιν εἰς τρεῖς ὑπὲρ τὸ ἀρχαῖον ἔδαφος δόμους ἐκ πύρων κιτρίνων, ἄριστα ἐξειργασμένων· τῆς Δυσμικῆς διετηρήθησαν ἐνιαχοῦ δύο δόμοι, τῆς Ἀνατολικῆς μόλις εἷς, τῆς δὲ Βορείας δὲν διευκρινήθη ἡ κατάστασις· τὰ ἔσω τοῦ ναοῦ κατέχει τὸ μεσαιωνικὸν οἰκοδόμημα, ὅπερ δὲν ἀνεσκάψαμεν ἐφέτος. Παράκειται δ' ἔξω, οὐ μακρὰν τῆς Νοτίας πλευρᾶς, μεταγενέστερον κτίσμα ὀρθογώνιον, ξηρολιθικῶς ἐκτισμένον, ἐφ' οὗ εἶχον ἐντειχισθῆ μεγάλα τμήματα πωρίνων σπονδύλων ἠύλακωμένων, ἰωνικοῦ ρυθμοῦ, τμήματα κιονοκράνων, δύο μεγάλαι πλάκες βάσεως θυρῶν, μετὰ τῶν συνήθων τὸρμων καὶ λαξεύσεων πρὸς ἄρμογὴν τῶν ξυλίνων θυρωμάτων τῆς κυρίας εἰσόδου καὶ τοῦ ὀπισθοδόμου τοῦ ναοῦ βεδαίως, καὶ ἄλλα τινὰ τμήματα ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν.

Πρὸς τούτοις εὗρομεν παρερριμμένα, καὶ τὰ πολλὰ συντετριμμένα, ἐντὸς καὶ πέριξ τοῦ κτίσματος τούτου, ὑπὲρ τὰ δέκα βᾶθρα μαρμαρίνων ἀγχαλμάτων, μικροτέρων τοῦ μεγέθους τελείου ἀνθρώπου, καὶ τμήματα αὐτῶν, ὧν τινὰ διατηροῦσιν ἐπιγεγραμμένας ἀναθήσεις τῆ ΚΟΡΗ καὶ ὀνόματα ἀναθέντων· ἐν μέγα βᾶθρον φέρει ἀνάθεσιν τῆ ΔΗΜΗΤΡΙ, ἕτερον ὁμοιον ἀνάθεσιν τοῦ Λέοντος ὑπὲρ τῆ: ἑαυτοῦ θυγατρὸς τῆ ΔΗΜΗΤΡΙ ἐπίσης· τοῦτο ἔχει λαξευτὴ ἐξαιρέτως ἐπιμελῶς. Ἐπίσης εὐρέθησαν τμήματα μεγαρικῶν σκύφων, πηλίνων ἀγαλματίων, ἐν οἷς κεφαλὴ Πλούτωνος, ὁμοιοτάτη τῆ προμνημονευθείσῃ μαρμαρίνῃ, τὸν αὐτὸν βεδαίως θεὸν ἀποδιδούσῃ, ἐπιγεγραμμένοι κεραιμίδες κτ..

Ἰκανῶς δὲ περιέργοι εἶναι λίαν μικρὰ κομψόταται τριγλυφοὶ

μελανολίθου, μαρμάρου, κυανῆς ὑαλομάζης ἐπιχρύσου, ὁμοιώματα θριπιδίων, καὶ πλακίδια, φέροντα ἐγχράκτους κύκλους· ταῦτα ἀναφέρονται βεβαίως τῇ μυστικῇ λατρείᾳ τῶν προειρημένων θεοτήτων, τῆς Διμήτρος μάλιστα καὶ τῆς Κόρης, εἰς ἣν ὁμοίως ἀνάγονται καὶ τινὰ ὑάλινα μικρὰ ἀντικείμενα καὶ μικροὺς χρυσοὺς θύσανος. Εὐρέθησαν δὲ καὶ τινὰ τμήματα μαρμαρίνων ἀγαλματίων, ἐν οἷς κεφαλὴ Κόρης, καὶ ἱκανὰ τοῦ ἀγάλματος λατρείας τῆς Διμήτρος, Παρίου μαρμάρου καὶ μεγέθους ὑπερτέρου τοῦ τελείου ἀνθρωπίνου· εἰς τοῦτο ἀνακτέον τμήμα ποδὸς θρόνου, ἐφ' οὗ παρίστατο ἡ θεὰ καθήμενη, πολλὰ τεμάχια ἐνδυμάτων αὐτῆς, ὡς καὶ τῆς χειρὸς καὶ τοῦ μεγάλου δακτύλου τοῦ δεξιοῦ ποδὸς τῆς θεᾶς· τινὰ δικτηροῦσιν ἐρυθρᾶς βαφᾶς, μάλιστα ὁ ποὺς τοῦ θρόνου.

Ἅπαντα δὲ ὁ νάξ, καὶ ἴσως παρακείμενά τινὰ μικρὰ οἰκήματα, μήπω καθορισθέντα σαφῶς δι' ἀνασκαφῆς, ἦσαν ἐστεγασμένα, ἀποδεικνύουσι τμήματα μεγάλων κεραμίδων στέγης, ὧν τινὰ φέρουσιν ἐνσφραγίστους ἐπιγραφάς, καὶ ἀνθεματαί τινες κεραμίδες. Ὅτι δ' ἐγένετο ἄφθονος χρῆσις οἴνου καὶ ἐλαίου κατὰ τὴν λατρείαν ταύτην, ὑποδηλοῦσιν ἱκανὰ τμήματα μεγάλων ὀξεῶν ἀμφορέων καὶ λαβαί αὐτῶν, φέρουσαι διὰ σφραγίδος ἐπὶ μαλακοῦ τοῦ πηλοῦ ἐπιγραφάς δύο ἢ τριῶν στίχων, ἐξ ὧν προχείρως συνεκομίσαμεν κύριά τινὰ ὀνόματα καὶ πολλάκις τὴν λέξιν ΚΝΙΔΙΟΝ, ὅπερ ἐρμηνευτέον ὡς Κνίδιον πῶμα ἢ κρᾶμα, ἧτοι ἀγγεῖον, περιέχον οἶνον ἐκ Κνίδου.

Πάντα τὰ εὐρήματα ταῦτα διασφαεῖ εὐρεθὲν ἐγγὺς τοῦ ναοῦ ψήφισμα ἐπὶ κυβολίθου λαξευτοῦ, ἧτοι ἐπὶ τινος μεγάλου τοίχου τοῦ ναοῦ αὐτοῦ πιθανῶς ἐπιγεγραμμένον, ἐκ πυρὸς δὲ συντετριμμένον· τούτου ἐσώθησαν ἐπτὰ στίχοι ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, σχεδὸν ἄρτιοι· ἄρχεται διὰ τοῦ «οἱ ἀστυνόμοι εἶπαν»· διατάξεις αὐτοῦ ἀναγράφονται περὶ στήλης ἀνατεθείσης ποτὲ «τῷ Πλούτωνι καὶ τῇ Δήμητρι», ἀλλὰ συντριβείσης, καὶ δεομένης ἀντικαταστάσεως, ἧς ὀρίζεται ἡ θέσις, οὕσα ἐκεῖ, ἐνθα «ἐν ἀρχῇ ἦν τὸ Θεσμοφοριον»· ἀναφέρεται καὶ «τέμενος» τῆς Διμήτρος καὶ «ἐξηγηταί», ἀναγραφῆ «εἰς λεύκωμα», ἐκθεσις ἐν τῇ «βουλῇ» καὶ ἀποπώλῃ οἰς ὑπὸ τῶν πωλητῶν.

Ζητητέον ἄρα ἐν πρώτοις τὸ Θεσμοφόριον, ἦτοι τὸ ἱερὸν τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης, «τοῖν θεοῖν Θεσμοφόρον», πρὸς ἃς ἀνεφέρετο ὁ γνωστός τῶν γυναικῶν ὄρκος νῆ (μὴ) τῷ Θεῷ καὶ τὰ πολλὰ παρ' Ἀριστοφάνει περὶ τῆς μυστικῆς λατρείας τῶν Θεσμοφοριαζουσῶν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ψήφισμα τῶν ἀστυνόμων λέγει ὅτι ἐν ἄρχῃ, ἦτοι πρὸ τῆς ἐκδόσεως αὐτοῦ, ἦν που τὸ Θεσμοφόριον, δηλοῦται ὅτι τοῦτο ἢ μετετέθη εἰς ἕτερον σημεῖον, ἢ ἀντικατεστάθη· πιθανὸν φαίνεται ὅτι ὁ εὐρεθεὶς ναός, ἢ μέρος αὐτοῦ, ἴσως ὑπόγειον μάλιστα, ἀπετέλει τὸ Θεσμοφόριον. Τὸ δὲ τέμενος θὰ ἦτο παρὰ τὸν ναὸν τοῦτον· ὄντως δέ, ἀναζητήσαντες τὸν περίβολον, δι' οὐ εὐλόγως ὑπεθέτομεν ὅτι περιωρίζετο, εὖρομεν αὐτὸν ἔξω καὶ βορείως τοῦ ναοῦ, ἐπὶ μακρὸν διάστημα ἐκτεινόμενον, πεποιτημένον δι' ἰσχυροῦ ξηροτοίχου, οὕτινος τρεῖς ἢ τέσσαρες δόμοι διετηρήθησαν ἐνιαχοῦ· δὲν παρηκολουθήσαμεν ὁμῶς αὐτόν, ἐφ' ὅσον βαίνει περαιτέρω, οὐδὲ πρὸς τὰ λοιπὰ σημεῖα ἀνεζητήσαμεν ἐφέτος.

Διότι ἡ προειρημένη δοκιμαστικὴ ἀνασκαφὴ διήρκεσεν ἐν συνόλῳ ἕξ μόνον ἡμέρας· καὶ ἀπεφασίσθη μὲν κατ' ἀρχὴν ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας ἢ ἐκτέλεσις εὐρυτέρως ἐκεῖ ἐρεῦνης, ὡς μοι εἶχεν ἀναγγεῖλαι ὁ ἀεὶ μνηστὸς ἀντιπρόεδρος αὐτῆς Γ. Μυστριώτης, ἀλλ' ἡ ἐπελθοῦσα μετ' οὐ πολὺ διαταραχὴ ἐν τοῖς κοινοῖς πράγμασι καὶ ἡ ἐπιστράτευσις εὐθὺς μετέπειτα, κατέστησαν ἀδύνακτον τὴν συνέχειαν τοῦ ἔργου, ὅπερ ἐλπίζομεν ὅτι προσεχῶς θὰ ἀγάγωμεν εἰς πέρας (1).

(1) Τελουμένων τῶν διορθώσεων τῆσδε τῆς ἐκδόσεως, ἐπισκεφθέντες τὸ Θεσμοφόριον τοῦτο, εἶδομεν ὅτι οἱ καλλιεργηταί, κατὰ τὴν ἀπουσίαν ἡμῶν, ἀνέτρεψαν καὶ κατέχωσαν τὸν τε ναὸν καὶ τὰς δοκιμαστικὰς τάφρους, ἅτινα ἀτυχῶς δὲν εἴχομεν προλάβει ἐν καιρῷ νὰ φωτογραφήσωμεν· ἀπαιτεῖται ἄρα ἐξ ὑπαρχῆς νὰ ἀνασκαφῶσι ταῦτα καὶ νὰ ἐπανορθωθῶσιν αἱ ζημίαι.

β') Ἐν Ἰωλκῶ, Φαρσάλῳ, Χυρετίαις καὶ Ὀρθῇ.

Ψήφισμα Ἰωλκίων μέγα κτίσμα ἐν Φαρσάλῳ ἢ Ὀμηρικῇ Ἑλλάδι καὶ τὸ βασιλεῖον τοῦ Ἀχιλλέως· ὁ Ὀμηρος ὡς βασιλικὸς ποιητὴς ἔρευναι ἐν Δομενίῳ καὶ Τσαρισσάνῃ.

Ἀσκολούμενοι, ὡς συνήθως, καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο εἰς περισυλλογὴν τῶν κινήτων ἀνὰ τὴν Θεσσαλίαν καὶ κατὰ τύχην ἀνευρισκομένων ἀρχαίων, μάλιστα ἐπιγραφῶν, εὑρομεν ἐν τῷ ὑπερκειμένῳ τοῦ νῦν Βόλου χωρίῳ Ἀγίῳ Ὀνουφρίῳ, ὑπὸ τὴν νῦν Μακρυνίτσαν, ἐκτισμένην ἐπὶ τῆς αὐτῆς οἰκίας τινὸς στήλην μαρμαρίνην, λήγουσαν ἄνω εἰς ὀριζόντιον γείσον, καὶ φέρουσαν ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν πλατειῶν ἑδρῶν ψηφίσματα, ὧν διετηρήθησαν πέντε σχεδὸν στίχοι ἀπὸ τῆς ἀρχῆς· ἐπὶ τῆς κυρίας ὄψεως ἀναγράφεται σαφῶς ὅτι «ἔδοξε τῷ δήμῳ τῷ Ἰωλκίων», ἐξ οὗ ἐμφαίνεται ὅτι καὶ μετὰ τὸν εἰς τὴν Δημητριάδα συνοικισμὸν τῶν κατὰ τὴν Μαγνησίαν πόλεων, αὗται δὲν ἡρημώθησαν, ἀλλ' ἐξηκολούθησαν ὑπάρχουσαι ὡς κῶμαι, κατὰ ῥητὴν μαρτυρίαν τῶν ἀρχαίων, αἵ τε ἄλλαι συνοικισθεῖσαι πόλεις καὶ ἡ Ἰωλκὸς αὐτή, ἣν ὁ Στράβων θὰ εὔρεν ἔρημον σχεδὸν κατὰ τοὺς ὀλίγους μ. Χρ. χρόνους, ἵνα ὀνομάζῃ αὐτὴν Ἰωλκοῦ τόπον. Τὸ δὲ ψήφισμα ἀναγράφει τιμὰς πρὸς τὸν βασιλέα Ἀντίγονον, πιθανώτατα τὸν Γονατᾶν, τὸν υἱὸν τοῦ Δημητρίου. Περὶ τούτων θὰ εἴπωμεν τὰ δέοντα ἐν τῇ ἀκολουθείᾳ τῆς δημοσιεύσεως τῶν ἡμετέρων Θεσσαλικῶν ἐπιγραφῶν ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι.

Εἰς δὲ τὴν Φάρσαλον μετέβημεν ἐπὶ μίαν μὲν μόνον ἡμέραν, ἀλλ' ὑπερδεκάκις ἐν συνόλῳ, μαθόντες ὅτι, ἀνεγείρων τις παρὰ τὸ νῦν Δημαρχεῖον οἶκημα ἀτμομύλου, εὔρε τοῖχον λαξευτῶν ὀγκολίθων· εἶδομεν δὲ ὄντως μεγάλους ὀγκολίθους, ἀδρῶς λελαξευμένους καὶ κατὰ στίχους τεθειμένους, ἀλλ' οὐχὶ κατὰ χώραν· διότι ὑπέκειντο πολλὰ φορητὰ χῶματα· ἡ λάξευσις αὐτῶν εἶναι τοξοειδής, ἵνα σχηματίσῃσι μεγάλην ἐξέδραν· φέρουσι δὲ βαθέως γεγλυμμένα διακριτικὰ μεγάλα γράμματα, ἐν ἕκαστος, ὧν διεκρίναμεν Β Ε Η Θ· εὐρέθησαν δ' ἐγγὺς τούτων καὶ τινες μονόλιθοι κίονες ἄνευ αὐλάκων καὶ ἕτεροι λαξευτοὶ ἐκ

τινος στερεοβάτου. Πάντες οὔτοι ἀνήκουσι παλαιότερα τινὶ ἐκκλησίᾳ τῶν Χριστιανῶν ἢ τῶν Ὀθωμανῶν, ἢ ἀμφοτέρων, δι' ἣν ἐγένετο κατὰ τὸ σύνηθες χρήσις λίθων ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ οἰκοδομήματος, πιθανῶς ναοῦ ἀρχαικοῦ· διότι πρὸ ἐτῶν εἴχομεν εὑρεὶ ἐγγὺς τῆς θέσεως ταύτης δώριον κιονόκρανον, πώρινον, ἀρχαϊκόν, περὶ οὗ βλ. *Πρακτικά* 1910 σελ. 181 στιχ. 17'. Ἴσως δ' ἐκομίσθησαν οἱ τοξοειδεῖς ὀγκόλιθοι ἐκ τοῦ ὑπερκειμένου θεάτρου, οὗ τὴν θέσιν βλ. ἐν τῷ ἐν ἰδίᾳ ἐξαιρετῶ πραγματεία τοῦ *Fr. Stählin, Pharsalos*, δημοσιευομένῳ διαγράμματι.

Δυστυχῶς ἐν τῇ σπουδαιστάτῃ ταύτῃ Θεσσαλικῇ πόλει δὲν ἠδυνήθημεν ἄχρι τοῦδε νὰ ἐνεργήσωμεν συστηματικὴν τινα καὶ εὐρεῖαν ἀνασκαφὴν πρὸς καθορισμὸν μάλιστα τῆς σημασίας αὐτῆς ἐν τῇ Μυκηναίᾳ λεγομένῃ περιόδῳ, καθ' ἣν εἰκάζομεν ὅτι ἡ πόλις αὕτη ὑπῆρξε κέντρον ἐν τῇ Θεσσαλίᾳ, οἷον αἱ Μυκῆναι ἐν τῇ Ἀργολίδι καὶ τῇ Πελοποννήσῳ ἐν γένει· διότι καθ' ἅπασαν τὴν πεδινήν Θεσσαλίαν μόνον ἐν Φαρσάλῳ εἶδομεν ἰσχυρὰ πολυγωνικὰ τεῖχη, καταφανῶς διατηρούμενα, παρὰ τὰς μετέπειτα ἐπεκτάσεις καὶ μετατροπὰς τῆς πόλεως· περιωρίζετο δὲ διὰ τῶν πολυγωνικῶν τούτων τειχῶν τὸ Βόρειον ἡμισυ τοῦ βραχύδους καὶ στρατηγικῶς ἰσχυροτάτου καὶ δυσπρόσιτου ἐκ τῶν λοιπῶν τριῶν πλευρῶν βουνοῦ, ὅπερ ὑπέγκειται τῆς νῦν κωμοπόλεως, καὶ ἐφ' οὗ τῆς κορυφῆς ὑπάρχει διάσχιμα φυσικὸν τῶν βράχων.

Διὰ τοῦ πολυγωνικοῦ λοιπὸν τούτου τείχους, διατηρουμένου μὲν σαφῶς ἐπὶ τῶν βορρονατολικῶν μάλιστα πλευρῶν τοῦ βουνοῦ, ἀλλ' ἐξαφανιζομένου ἀπὸ τινων ἐτῶν πρὸς ἀποφορὰν λίθων, διεχωρίζετο μεγάλη τετειχισμένη πόλις, διπλασία τῆς τῶν Μυκηνῶν, ἔχουσα κατὰ τὸ ὕψιστον σημεῖον ἰδιαιτέραν ἐσωτερικὴν ἀκρόπολιν, ἧς στεροῦνται αἱ Μυκῆναι· ἡ δὲ λαϊκὴ πόλις τότε ἔκειτο βεβαίως ἔξω τοῦ τείχους τούτου κατὰ τὸ ὑπόλοιπον κάτω ἡμισυ εὐδατον τμήμα τοῦ βουνοῦ, οὔσα πιθανῶς ἀτείχιστος, ἢ κατὰ τινα σημεία σποράδην τετειχισμένη. Κατὰ τὴν ἱστορικὴν περίοδον, ἣτοι κατὰ τὴν Ε' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδα, ἐπεξετάθη ἡ πόλις πρὸς τὴν πεδιάδα καὶ ἐτειχίσθη εὐρέως, τῆς Μυκηναίας πόλεως λαβούσης τόπον ἀκροπόλεως, καὶ μὴ τειχι-

σθείσης δι' ἰδίου ἐσωτερικοῦ τείχους, βεδλίως διότι ἐθεωρήθη ἐπαρκὲς τὸ τότε κάλλιστα ἀναμφιδόλως σφῆζόμενον ἔτι πολυγωνικόν, ὅπερ ἀφείθη, ὡς δυνάμενον νὰ χρησιμεύῃ καὶ περαιτέρω πρὸς διάκρισιν καὶ ἄμυναν τῆς ἀκροπόλεως.

Τούτων οὕτως ἐχόντων διερωτᾶται τίς ἢ πόλις αὕτη, ἢ ἐμφανῶς λίαν ἀκμαία, λόγῳ τοῦ τειχισμοῦ, κατὰ τὴν Μυκηναίαν περίοδον· ἐν τῷ Καταλόγῳ τοῦ Ὀμήρου δὲν κατονομάζεται, ὡς γνωστόν, *Φάρσαλος*, ἐξ οὗ ἐμφάνεται ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο ὑπῆρξε μεταγενέστερον τῆς συντάξεως τοῦ Καταλόγου καὶ πασῶν τῶν μεταβολῶν καὶ προσθηκῶν ἐν αὐτῷ, αἵτινες εἰκάζονται γενόμεναι ἐπὶ Πεισιστράτου· ἢ λοιπὸν τὰ πολυγωνικὰ ταῦτα τεῖχη ἐποιήθησαν μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ Καταλόγου, περὶ τὰ μέσα τῆς 5' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος, ἢ ἔσχε πρότερον ἕτερον ὄνομα ἢ πόλις· τὸ δεύτερον τοῦτο καθίσταται εὐλόγον νὰ θεωρήσωμεν ἀληθές καὶ πιθανώτατον, λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὸ ἄριστον τῆς θέσεως, ὡς πρὸς τὴν κυριότητα τῆς εὐφορωτάτης ὑποκειμένης πεδιάδος, καὶ τὰ δαψιλῆ ὑπόλοιπα θραυσμάτων ἀγγείων τῶν προγενεστέρων τῆς 5' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος περιόδων. Τῆς δὲ ἀλλαγῆς τοῦ ἑνόματος ὑπάρχουσι πολλὰ ἀνάλογα, λ. χ. τὸ παρὰ *Πανσανίᾳ* ἐν Δ' 35, 1 «*Μοθώνη* δέ, πρὶν ἢ τὴν στρατιὰν εἰς *Τροίαν* ἀθροισθῆναι καὶ ἐπὶ τοῦ πρὸς Ἴλιῳ πολέμου καλουμένη *Πήδαρος*, *μεταβέβληκεν ἕστερον τὸ ὄνομα* κτλ. ».

Διὸ δυνάμεθα νὰ εἰκάζωμεν ὅτι ἢ *Φάρσαλος* οὐ μόνον φέρεται ὑπὸ τι ἕτερον ὄνομα ἐν τῷ Καταλόγῳ, ἀλλὰ καὶ ὑπῆρξε κέντρον μεγάλου βασιλείου τῶν κατὰ τὰ Τρωϊκὰ χρόνων· ἐπειδὴ δὲ κατόπιν ἀναφέρεται ὡς πρωτεύουσα τῆς τετραρχίας *Φθιώτιδος*, τῆς αὐτονόμου δῆλον ὅτι, μιᾶς τῶν τεσσάρων, εἰς ἧς ἀπὸ τοῦ Ἀλεῦα διήρητο ἡ πεδινὴ *Θεσσαλία*, καὶ δι' ὧν ἑμοίως καθωρίσθη ἀπὸ τοῦ βασιλέως Φιλίππου τοῦ Β', εὐλόγως εἰκάζομεν ὅτι πρότερον θὰ ἦτο πρωτεύουσα τῆς *Φθίας* τοῦ Ὀμήρου· κατὰ πᾶσαν ἄρα πιθανότητα, ἐρειδομένην ἐπὶ τῶν φυσικῶν καὶ πραγματικῶν γεγονότων, ἢ *Φάρσαλος* αὕτη εἶναι ἢ *Ἑλλάς* τοῦ Ὀμήρου, ἢ ἔδρα τοῦ βασιλείου τοῦ *Ἀχιλλέως*, οὐ εἰκόνα ἔφερον τὰ νομίσματα τῆς *Φαρσάλου*, πρὸς ἐπιπίστωσιν τοῦ ὅτι καὶ ὑπὸ τῶν

ἀρχαίων θεωρεῖτο, ἀπὸ τῆς Ε' ἤδη π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος, ὡς ἀνήκουσα τῷ βασιλείῳ αὐτοῦ.

Οὕτω λοιπὸν καθίσταται ἀναγκαῖον νὰ ἐρευνηθῇ ἡ ἀκρόπολις μάλιστα τῆς πόλεως ταύτης καὶ νὰ καθορισθῇ δι' ἐργασίας δῶδερακῶν καὶ ἐμπεύρων ἐπιστημόνων ἢ κατάστασις αὐτῆς ὡς πρὸς τὸν Μυκηναῖον πολιτισμὸν· δυστυχῶς δὲν ἐγένετο ἔτι ἡ σπουδαϊστάτη καὶ ἀπαραίτητος ἐργασία αὕτη, ἀντ' αὐτῆς δὲ καταδαπανήθησαν ἰσχυραὶ δυνάμεις σημερινῶν ἀνδρῶν, ἡμετέρων τε καὶ ξένων, ἐν οἷς ὁ Χ. Τσουντας, ὁ Α. Wace κλ., εἰς ἐξερεύνησιν νεολιθικῶν συνοικισμῶν, καὶ τούτων ὅλως ἀνωδύμων καὶ ἀσημάντων, ἀφείθη δ' ἀνεξερεύνητον ὅλως τὸ μέγιστον τῶν Ὀμηρικῶν βασιλείων, τὸ τοῦ Ἀχιλλέως, οὗ χάριν βεβαίως ἐποιήθη τὸ θεῖον ἔπος ἢ Ἰλιάς, πιθανώτατα τῇ χορηγίᾳ καὶ φροντίδι αὐτῶν τῶν ἀμέσων ἀπογόνων τοῦ ἥρωος τούτου, οἷτινες, φιλοτιμούμενοι καὶ ὄλβον ἔχοντες ἔκ τε τῆς ἀρίστης ταύτης παιδείας, δις τὴν Ἀργολικὴν ὑπερβαίνουσας, καὶ ἐκ τῶν παρακειμένων βουνῶν, πλουσιωτάτων εἰς βοσκήματα, ὅσα δὲν δύναται οὐδὲ ἡ σύμπασα σχεδὸν ὄρεινὴ Πελοπόννησος νὰ θρέψῃ, ἔσχον τὴν τε θέλησιν καὶ τὴν δυνάμιν νὰ ἐνισχύσωσι μεγάλους ποιητὰς καὶ καλλιτέχνας, ὡς μετέπειτα οἱ Σκοπάδαι τῆς Κρηννῶνος καὶ αὐτοὶ οἱ Φαρσάλιοι.

Διότι τὸ ἀνάθημα τοῦ Δαόχου ἐν Φαρσάλῳ καὶ ἐν Δελφοῖς, περιέχον τοσοῦτους χαλκοῦς ἀνδριάντας, ἔργα τοῦ Λυσίππου, καὶ μαρμάρινα ἀντίγραφα αὐτῶν, ἅπαντα ἀπαιτοῦντα μεγίστας δαπάνας, παρέχει σπουδαῖον τεκμήριον τοῦ τί δύνανται νὰ ποιῶσι μέγα οἱ Θεσσαλοί, ἐὰν ὀρμηθῶσιν ἀπὸ φιλοτέχνων καὶ γενναίων ἰδεῶν. Οὐχ ἤττον τοῦ Δαόχου ὄλβιον δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν προγενέστερόν τινα, τῶν ἀπογόνων τοῦ Ἀχιλλέως, ὅστις περὶ τὰς τρεῖς γενεὰς ἀνθρώπων μετὰ τὰ Τρωϊκὰ τυχῶν εἰρήνης ἀγλαοκάρπου καὶ ἐξαιρετικῆς συνεχοῦς εὐφορίας, οἷα συχνότερον ἢ ἐν ἄλλῳ τόπῳ ἐμφανίζεται κατὰ τὴν εὐτυχῇ ταύτην ἐριβόλακα πεδιάδα, συνεχέντρωσεν ἐκεῖ ῥαψῳδοῦς καὶ ποιητὰς, ὧν τὸν ἀριστον ἐνίσχυσε πρὸς ποίησιν τῆς Ἰλιάδος, τὸν Ὀμηρον, παρασχὼν αὐτῷ πάντα τὰ ἀπαιτούμενα ἐφόδια, καὶ ὀρίσας μετὰ τιμῶν ὡς «αὐλικὸν» ποιητὴν, ὡς νῦν λέγομεν.

Πράγματι δὲ ἡ φύσις τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων δηλοῖ ὅτι οἱ μεγαλοφυεῖς τοῦ πνεύματος ἐργάται μόνον ἐὰν τύχῃσι μεγαλοδῶρων καὶ γενναίων καὶ φιλοτίμων χορηγῶν, εὐγενῶν τὴν ψυχὴν, ἵνα μὴ τάξωσιν αὐτοὺς ἐν μοίρᾳ κολάκων καὶ παρασίτων φωνασκῶν, ἐκδηλοῦσιν ἄριστα τὴν θεῖαν αὐτῶν ἔμπνευσιν καὶ τοῦ πνεύματος τὴν ὑπέροχον ἰσχύ· ἄλλως, καὶ περὶ τὴν ἐπάρκειαν τῶν τοῦ βίου αὐτῶν ἠναγκασμένοι νὰ μεριμνώσι, φθείρουσι κατ' ἀνάγκην, καθόλου ἢ ἐν μεγάλῳ μορίῳ, τὰ ἐξάίρετα φυσικὰ δωρήματα, καὶ παραμένουσιν ἐν τῷ βίῳ ὑπογραμματαίς, οἷος θὰ διεδίου καὶ ὁ Ὀρατίος, εἰ μὴ ἐτύγχανε χορηγοῦ τοῦ Μαικήνα.

Οὕτω νομίζομεν ὅτι ἢ τε Ἰλιάς καὶ ἢ Ὀδύσεια ἠδύναντο νὰ ποιηθῶσιν ὑπὸ τοῦ μεγαλοφυοῦς Ὀμήρου οὐχὶ διὰ τεμαχιδίων ἄρτου καὶ κερματίων ἀργύρου, ἅτινα θὰ συνεκόμιζε καὶ ὁ μέγιστος τῶν βραψφῶδων, ὁ φύσει ἀμελῶν τῶν ἀσχολιῶν περὶ τὸν πορισμὸν καὶ τὴν δαψίλειαν τῶν ἀναγκῶν τοῦ βίου, εἰ μὴ ἔσχεν αὐτὰ ἐτοῖμα πατρόθεν καὶ διετήρησεν, ὅπερ ἀμφίβολον, διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δὲν θὰ ἐγένετο βραψφῶδός, ἀλλὰ διὰ γενναίας καὶ εὐγενοῦς χορηγίας φιλοτίμου ἠγεμόνος, ὅστις, τὴν φυσικὴν διάθεσιν τοῦ ποιητοῦ ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐπιβολῆς καὶ δι' εὐφυοῦς λεπτότητος ἐνισχύσας δαψιλέστατα, κατώρθωσε νὰ παράσχη κοινὴν τῷ κόσμῳ τὴν ἐκδήλωσιν ἐκτάκτου ποιητικῆς δυνάμεως. Ἐν τῇ αὐτῇ ἄρα τινός τῶν ἀπογόνων τοῦ Ἀχιλλέως εἶναι εὐλογον νὰ εἰκάσωμεν ὅτι ἠδύναντο νὰ ποιηθῶσιν ἢ τε Ἰλιάς καὶ ἢ Ὀδύσεια, ἢ μὲν ὡς αὐτόθουλον καὶ ἐλεύθερον οἶονεῖ τίμημα καὶ δεῖγμα φιλίας καὶ ξενίας, χάριν μὲν τοῦ ἀνωνύμου παραμείναντος χορηγοῦ, πρὸς τιμὴν δὲ τοῦ πανελληνίου ἥρωος μάλιστα, οὐχ ἦρτον δὲ καὶ τῶν Πηνελλήνων τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἀγῶνος, ποιηθέν, ἢ δὲ ὡς ἐνδιάθετον ἀποτέλεσμα ἔμπνευσεως καὶ ἀτομικῆς ἐκλογῆς καὶ συμπαθείας αὐτοῦ τοῦ ποιητοῦ, ἐλευθέρου ἐπίσης καὶ ἄνευ φθόνου ἀφεθέντος νὰ ἐκδηλώσῃ κατὰ πᾶσαν βούλησιν τὴν διέξοδον τῆς ἑαυτοῦ μεγαλοφυΐας· τῆς ἐλευθερίας ταύτης ἀρίστην εἰκόνα παρέχουσιν ἡμῖν ποιήματα τοῦ Ὀρατίου, ὧν τινα ἀναφέρονται πρὸς τοῦ χορηγοῦ Μαικήνα τὴν διάπειραν ἐπιβολῆς, ἣτις δυσηρέστησε καιρῶς τὸν ποιητὴν.

Ἴσως δὲ τὴν ἀντιλήψιν τῆς ἐν Φαρσάλῳ παραμονῆς τοῦ

Ὁμήρου, διὰ τῆς συνεχοῦς λαϊκῆς παραδόσεως διασωθεῖσαν μέχρι τῶν περὶ τὸ 350 π.Χρ. χρόνων, ἐκφράζει εὐρεθὲν ἐκεῖ, καὶ διατηρούμενον νῦν ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Συλλογῇ Λαρίσης (ὑπ' ἀριθ. 47=IG IX, 246) τμήμα ὠραίου βάρου, φέρον ποτὲ χαλκοῦν ἀνδριάντα τελείου ἀνδρικοῦ μεγέθους τοῦ Ὁμήρου, ὡς δηλοῖ ἡ ἐπιγραφή [*Ὁμηρον· Φαρσαλίων [ἡ πόλις]*] (ὑπονοεῖται ἀνέθηκεν)· δὲν εἶναι δὲ ἀπίθανον νὰ ὑπολάβωμεν ὅτι ὁ αὐτὸς φιλότεχνος Δάοχος ἐμερίμνησε περὶ τῆς ποιήσεως καὶ ἀναθέσεως καὶ τοῦ ἀνδριάντος τοῦ Ὁμήρου ἐν Φαρσάλῳ, ὅστις καὶ τοὺς προειρημένους χαλκοὺς ἀνδριάντας, τὰ ἀρχέτυπα τοῦ Λυσίππου, ἐκεῖ ἀνέθηκεν, ἰδρύσας ἐν Δελφοῖς μαρμάρινα ἀντίγραφα αὐτῶν.

Ἐπίσης ἐξετελέσαμεν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο μικράς τινας ἀνασκαφὰς καὶ ἐρεῦνας ἐν ταῖς ἀρχαίαις Χυρειαῖς, παρὰ τὸ νῦν χωρίον Δομένικον τῆς Ἐλασσόνας, περὶ ὧν βλ. Πρακτικά 1914 σελ. 168-173, καὶ ἐν τῇ Ὁρθῆ-Κορσεῖα, περὶ ἧς βλ. αὐτ. σελ. 160-167, ὑπὲρ τὴν σημερινὴν κωμόπολιν Τσαριτσάνην· ἀλλ' αἱ ἐργασίαι αὗται ἐτελέσθησαν ὑπὸ λίαν δυσμενεῖς συνθήκας καὶ δὲν ἔσχον τούτου ἕνεκα οὐδὲν λόγου ἄξιον ἀποτέλεσμα· κατέλαβε δὴλα ὅτ' ἡμᾶς ὁ χρόνος τῶν κυνικῶν καυμάτων τοῦ Ἰουλίου, τοσοῦτον ἐντεταμένον καὶ συνεχῶν, ὥστε οἱ μὲν ἐργάται δὲν καθίστατο δυνατὸν νὰ ἀποδώσι γενναίαν τινα ἐργασίαν, ἡμεῖς δὲ παρὰ τὰς καὶ ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας πορείας, δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἀγάγωμεν εἰς πέρας ἁπάσας τὰς ἐρεῦνας, ἵνα καταλήξωμεν εἰς τι σαφὲς συμπέρασμα, θετικὸν ἢ ἀρνητικόν· διὸ ἀνεβάλομεν τὴν συμπλήρωσιν αὐτῶν εἰς εὐθετώτερον χρόνον.

Α. Σ. ΑΡΒΑΝΙΤΟΠΟΥΛΛΟΣ